

V.SS.

147

svh

V. L. L.

147 svh

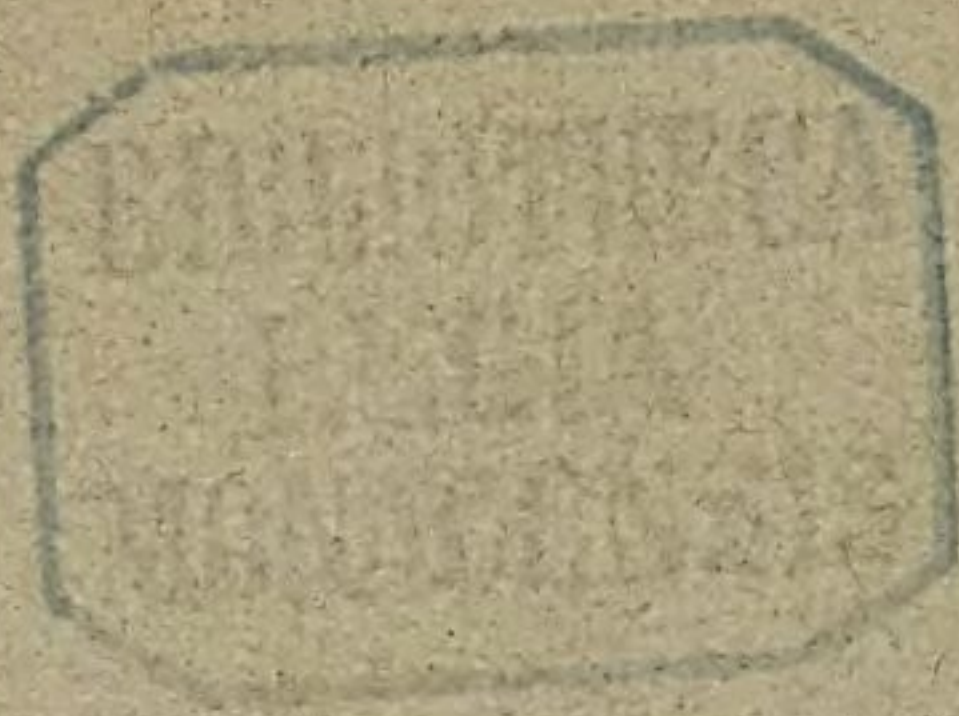
Willibaldus

(Bonifatius)

Bayerische Staatsbibliothek

<36646330370012

Vita

S. Bonifatii, auctore Willibaldo.

Aus der Münchener Handschrift
neu herausgegeben und mit textkritischem
Apparat versehen

von

Dr. A. Nürnberger,

a. o. Professor der Theologie an der Universität
Breslau.

*Sonderabdruck aus dem 27. Bericht der wissenschaftlichen
Gesellschaft Philomathie zu Neisse.*

Breslau.

Verlag von Müller u. Seiffert.
1895.

Titel

2. Bonität: andere Willkür

Dr. A. Nünberger

Prof. der Theologie an der Universität

Breslau

1888

Verlag von J. Neumann, Neudamm

Preis 1 Mark 50 Pf.

Breslau

Verlag von J. Neumann, Neudamm

1888

Meinem hochverehrten Lehrer,
dem o. ö. Professor der Theologie
an
der Universität Breslau,
Herrn Dr. J. H. Friedlieb
in
treuer Dankbarkeit
zugeeignet.

Holmen hochwachten Jahrer.

dem o. ö. Professor der Theologie

der Universität Wien.

Herrn Dr. J. H. Friedlieb

seiner Dankbarkeit

ausgesagt

Vita

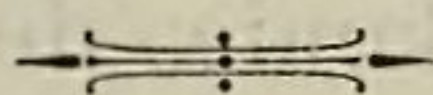
S. Bonifatii, auctore Willibaldo.

Aus der Münchener Handschrift
neu herausgegeben und mit textkritischem Apparat
versehen

von

Dr. A. Nürnberger,

a. o. Professor der Theologie an der Universität Breslau.

Vorwort.

Die von Willibald verfasste Vita des heiligen Bonifatius ist in literarischer und geschichtlicher Hinsicht von hoher Bedeutung. In ersterem Betracht ist sie, wie bereits Simson¹⁾ hervorgehoben hat, denkwürdig als „die erste auf deutschem Boden entstandene Biographie“, in letzterer Hinsicht, weil sie nach der Bonifazschen Briefsammlung die älteste Quelle für die Geschichte des Apostels der Deutschen ist und weil sie sich durch „eine eindringliche, tiefe Kenntniss der von dem Verfasser geschilderten Verhältnisse“ auszeichnet.

¹⁾ Willibald's Leben des heiligen Bonifazius nach der Ausgabe der Monumenta Germaniae übersetzt und erklärt von Dr. Bernhard Ed. Simson, Berlin 1863, Seite 1.

Jaffésche Edition infolge der Glättung mancher scheinbaren Unebenheiten nicht ein vollständig treues Bild der ursprünglichen Gestaltung unseres Werkes bietet, wie dies Dünmmler¹⁾ auch in Bezug auf die Ausgabe der Bonifatiusbriefe andeutet. Nachdem die erste und wichtigste Arbeit geschehen, bleibt ja auf allen Gebieten des menschlichen Lebens den Nachkommenden immer noch Gelegenheit, eine bessernde Hand anzulegen und sie kann und soll angelegt werden, ohne dass dem Verdienste der Vorgänger zu nahe getreten wird.

Was nun die Jaffésche Edition betrifft, so findet sich in ihr eine kleine Zahl von Ungenauigkeiten beim Lesen, von denen die bedeutenste die Uebersehung des Namens „gund-uachar“ (S. 464, not. e) ist. Die Münchener Handschrift liest: se seruitio, nicht seruitio se (S. 432, Z. 2), diriuatus, nicht diriuatur (S. 437, Z. 3), euangeli, nicht euangelii (S. 441, Z. 22), compus, nicht compos (S. 444, Z. 10), iari, nicht iar (S. 445, not. f), quia, nicht qui (S. 447, Z. 19), tum, nicht tunc (S. 449, Z. 25), quieuisset, nicht quieuissent (S. 450, Z. 6), consentit, nicht consensit (S. 450, Z. 18/19). Grösser ist die Zahl der Stellen, an denen Jaffé übersehen hat, dass die ursprüngliche Lesart durch eine weit spätere Hand, die ich mit R bezeichne, verändert wurde, z. B. ist die ursprüngliche Form conficerim, nicht confecerim (S. 429, Z. 13), bibliothicis, nicht bibliothecis (S. 430, Z. 24), paruitates, nicht paruitatis (S. 431, Z. 7), idulorum, dilubrorum, nicht idolorum (S. 441, Z. 15), delubrorum (S. 441, Z. 16), promptus, nicht promptus (S. 443, Z. 11), das sind Aenderungen, welche R angebracht hat. Ebenso ist an einigen Stellen unbeachtet geblieben, dass der durch seine grade Form und durch die

scriba exaratum, ubi sermonem multo emendatiorem inveniet, licet minus emendatum quam Jaffei editionem: qui — haud bene ut mihi videtur — non paucas lectiones codicis Frisingensis grammaticen offendentes ex duobus aliis codicibus, quorum tamen alter multo minoris, alter nullius pretii est, emendavit.“

¹⁾ Mon. Germ. Epistol. tom. III (Berol. 1892), pag. 216, not. 1: „Jaffeum quoque quaedam sine iusta causa oblitterasse recte monuit Traube (Karolingische Dichtungen), p. 133 adn. 1.“

Schwärze und den Glanz der Tinte sich kennzeichnende Abbreviationsstrich für „m“ in Endungen wie am, em von R herrührt. So stand ursprünglich geschrieben: utilitate, semita, rectitudine, uastitate, nicht . . . em . . . am (430, 15; 437, 9; 446, 22; 456, 11). Ebenso ist arduam (437, not. f), ag-grediuntur (467, 5) Korrektur von R, es stand von erster Hand arduum, aggrediunt geschrieben. Desgleichen ist wiederholt unbeachtet geblieben, dass die ein ursprüngliches „e“ in „ae“ umwandelnde Cedille erst von R zugeschrieben wurde, z. B. prime, uere (430, 12 und 14). Ueber die Nichtbeachtung der Umänderung von „b“ in „v“ vergleiche meine „Disquisitiones criticae in Willibaldi Vitam S. Bonifatii“ (Programm des Matthiasgymnasiums in Breslau 1891/92) S. 5. Zahlreicher sind die Stellen, wo Jaffé den von ihm richtig gelesenen Text geändert hat. Ich verkenne durchaus nicht, dass es einen Unterschied macht, wenn ein Dokument als Bestandteil einer Sammlung erscheint, die literarische Produkte verschiedener Autoren und aus verschiedenen Jahrhunderten umfasst und auf die Eigenart der Verfasser nicht so sehr Rücksicht zu nehmen braucht. Aber hier herrscht in gewissen Punkten beim Autor eine solche Gleichmässigkeit, dass es einer Verletzung seiner Individualität gleichkommt, wenn in einer Sonderausgabe dieselben keine Berücksichtigung fänden.

Die von Jaffé in dieser Hinsicht vorgenommenen Aenderungen betreffen Fälle, in denen von ihm ein „ī“ in „ii“ aufgelöst, das durch „b“ ausgedrückte „v“ restituiert, die Schärfung des „s“ nach vorausgegangenem Vokale aufgehoben und umgekehrt die ausgelassene Schärfung des „s“ ergänzt, die Uebergänge von „e“ und „i“, „o“ und „u“, „au“ und „u“ korrigiert, anscheinende Unregelmässigkeiten der Verbal-konjugation und des Gebrauchs der Modi planiert werden — z. B. die Formen prediceret (S. 448, not. a), precarentur (S. 454, not. l), uisitare (463, not. f) stehen alle drei in derselben Verbindung, sodass es sich hier um eine Eigenart des Schriftstellers handelt, nicht um ein Versehen, das durch Setzung der Indicative predicebat u. s. w. zu verbessern

wäre —, Unregelmässigkeit im Gebrauch von Genus und Deklination der Nomina verwischt sind. An drei Stellen wird z. B. „mors“ männlich gebraucht, 446, not. k; 467, not. a; 468, not. p. Der Form contuberniam (435, not. f) entspricht die Form zenodochiam (450, not. b) und das „eamque“ (452, not. q) hat wohl auch ein oratorium statt oratorium (S. 458, Z. 28) zur Voraussetzung. Die Form collegum (444, not. i) hat ihr Seitenstück in barbarum (460, not. c). In manchen Fällen scheinen mir die von Jaffé angebrachten Korrekturen unnötig, z. B. quatenus statt quater (459, not. b), in unitate (460, not. c) statt munitate, welches für munitati steht. Näheres siehe in meinen oben erwähnten Disquisitiones criticae. Die angeführten Beispiele mögen genügen, um obiges Urteil über die Jaffésche Ausgabe zu rechtfertigen.

Die Neisser Philomathie will in ihren Jahresberichten den Vereinen streng wissenschaftlicher Richtung, mit denen sie in Schriftenaustausch steht, eine Gegengabe bieten und verbindet deshalb mit denselben Arbeiten fachwissenschaftlicher Art. Auch in diesem Jahre erging an mich als langjähriges Mitglied der Philomathie die Einladung des Sekretärs, einen Beitrag zu liefern. Diese Gelegenheit glaubte ich benützen zu dürfen, um ein möglichst getreues Bild der Gestalt zu geben, in welcher uns die Münchener Handschrift den Text der Willibaldschen Vita Bonifatii überliefert.

Letzteres ist der erste und hauptsächlichste Zweck der Edition. Ich habe darum einerseits den Wortlaut der Handschrift möglichst genau wiedergegeben und konserviert, im Text alle Addita durch [eckige], alle Omittenda durch (runde) Klammern bezeichnet und jene Stellen, an denen mir sonst ein Abweichen vom Text der Handschrift angezeigt schien, äusserlich kenntlich gemacht. Im Anhang folgt ein Verzeichnis aller dieser Stellen. Andererseits habe ich in den kritischen Apparat nicht bloss die von erster Hand verbesserten (= corr.) Versehen, sondern auch alle von R angebrachten Zusätze, Aenderungen, Bemerkungen u. s. w. aufgenommen. Ich vermute, dass dieselben, wenn nicht von Canisius, von dem Pro-

kanzler der Ingolstadter Universität, Albert Hunger, herühren, dass dessen von Canisius benütztes Manuskript (Comm. S. 13, G und § 4, 1) also ein teilweise willkürlich geändertes Apographon unserer Münchener Handschrift ist.

In zweiter Linie leitete mich bei dieser Edition die Absicht, dem Apparat zur Kritik des Textes eine breitere Grundlage zu geben als er sie in den bisher erschienenen Ausgaben gefunden hat und so einer abschliessenden Gestaltung desselben vorzuarbeiten und für den weiteren Vergleich noch unbenützter Handschriften eine Erleichterung zu verschaffen. Canisius benützte drei Handschriften, eine jetzt verlorene aus dem Kloster Rebdorf bei Eichstädt (Comm. S. 13, G und § 4, 1), die übrigens mit unser Münchener nahe verwandt gewesen zu scheint — vgl. Canisius S. 362 und 389 „tangi“ für tanti mit meiner Ausgabe cap. V not. III, 8 —, eine im Besitz des genannten Hunger befindliche (ebend.), deren Aufenthaltsort jetzt ebenfalls unbekannt ist, und eine aus dem Kloster Windberg, jetzt in München No. 22241 (ebend. S. 10, No. 7). Serarius stand ausser der Ausgabe des Canisius eine Frankfurter (ebend. S. 14, No. 2), Henschen eine jetzt in der Stadtbibliothek zu Trier, No. 963 (ebend. S. 12, No. 14) befindliche Handschrift zu Gebote. Pertz nahm den Carlsruher Codex (ebend. S. 8, No. 2) als Grundlage und fügte aus neuem handschriftlichem Material Lesarten zweier Wiener Handschriften (ebend. S. 14, No. 6) bei, aber wie er selbst sagt (Mon. Germ. SS. tom. II, pag. 333), gab er *notas pro operis nostri legibus nonnisi paucas easque necessarias*. Jaffé hat bloss die Varianten des Carlsruher Codex vollständig, die der Handschrift von Benedictbeuern, jetzt in München No. 4618, im Anfange eingehender, später nur die Differenz in den Eigennamen mitgeteilt. Ich habe aus dem von mir gesammelten Material, an dessen Erweiterung und Verwertung ich übrigens durch fast zwei Jahre verhindert war, eine umfassendere, wenn auch nicht erschöpfende Zusammenstellung gegeben, welche hauptsächlich zeigen soll, wie gewisse ursprüngliche Lesarten trotz alles scheinbaren Konflikts mit den Gesetzen der Grammatik sich auch in die jüngeren Handschriften fort-

gepflanzt haben, selbst wenn sie in manchen älteren eine Korrektur erfuhren. Von bisher nicht herangezogenen Handschriften benützte ich die Codices No. 552 und No. 577 der Stiftsbibliothek zu St. Gallen (Comm. S. 8—9, No. 3 und 3^a), No. 14704 und 21551 der Königlichen Bibliothek zu München (ebd. S. 10, No. 5 u. 8), aus österreich'schen Stiftsbibliotheken No. 24, No. 412 — auf die Textverstümmelungen dieser Handschrift habe ich keinen Bezug genommen — No. 654 von Admont (ebd. S. 11, No. 11, c; S. 12, No. 17; S. 10, No. 9), No. 24 von Zwettl (ebd. S. 11, No. 11, d), No. 12 von Heiligenkreuz bei Wien (ebd. No. 11, a). Sodann habe ich die Handschriften der Hofbibliothek zu Karlsruhe No. 136 (S. 8, No. 2), der kaiserlichen Bibliothek zu Wien No. 474 (S. 9, No. 4), der königlichen Bibliothek zu München No. 21241 (S. 10, No. 7) von neuem und vollständig verglichen. Ausserdem habe ich die von Jaffé aus dem Münchener Codex No. 4618 (S. 10, No. 6) mitgeteilten Varianten aufgenommen und die Editionen von Canisius und Serarius berücksichtigt.

Rein orthographische Abweichungen der Nebenhandschriften, z. B. choruscatio und coruscatio, diffinire und definire und ähnliche, sowie die Differenzen bei Länder- und Völkernamen habe ich unbeachtet gelassen, ebenso den Umstand, dass in der Münchener Handschrift alle Eigennamen mit kleinen Anfangsbuchstaben geschrieben und diese von R in grosse verwandelt sind. Sonst erschien mir die Wahl eines grossen (= u) oder kleinen (= m) Anfangsbuchstaben so wichtig, dass ich mich bemühte, dieselbe durchweg anzugeben. M = u bedeutet, dass im Codex Monacensis 1086 die erste Hand einen grossen Anfangsbuchstaben setzt, wo R und mein Text einen kleinen setzen. R = m soll heissen, dass der von mir beibehaltene grosse Anfangsbuchstabe der Münchener Handschrift von R in einen kleinen verwandelt wurde. M, R = u bedeutet, dass der von mir veränderte grosse Anfangsbuchstabe der Münchener Handschrift von R nicht alteriert wurde. Die Beachtung der Wahl der Anfangsbuchstaben im ersten Worte eines Satzes giebt zuweilen erst den rechten Einblick in den Bau des letzteren.

Das „e“ der Münchener Handschrift habe ich mit „ae“, „p̄“ mit pre, c̄ mit con, „cō“ mit com, „q“ mit quia wiedergegeben. Die Kapitelsabteilung ist die der Münchener Handschrift, die Bezeichnung „Prologus“, „Caput I“ u. s. w. rührt jedoch von mir her. Die Ziffern geben die von Mabillon bezw. Henschen angenommene Paragraphenunterscheidung an. Für die sonst an dieser Stelle noch zu behandelnden Fragen verweise ich auf meine *Disquisitiones criticae in Willibaldi Vitam S. Bonifatii* im Programm des Breslauer Mathiasgymnasiums 1891/92 (= Progr.) und meine oben erwähnte Habilitationsschrift vom Jahre 1892¹⁾. Sie mögen als Prolegomena zu dieser Edition dienen.

¹⁾ In derselben ist S. 3, Z. 19 zu lesen: Hansen st. Jansen. — S. 8, Z. 32 und S. 9, Z. 26 Georgius st. Carolus. — Zu S. 9, No. 3^a ist beizufügen, dass Professor Pfister in Nancy diese Handschrift auch für die Edition der *Vita S. Otiliae* in der *Analect. Bolland.* Bd. XIII (1894) benützt hat. — S. 16 sind — nach den *Analect. Bolland.* XII, 1893, S. 477 — zu den Uebersetzungen noch hinzuzufügen: Mertens, *Eine heilige Königsfamilie* (1875), pag. 122—173 und: Barthélemy, *Vie de tous les saints de France*, tom. IX (1868), pag. 706—745. — Zu S. 21 Z. 6 und S. 25 Z. 11 ist von ebenda beizufügen: „nous ignorons aussi ce que sont devenus les mss. dont il est question ici.“ — Zu S. 23 u. 5: „est celle du martyr romain.“ — Zu S. 29 No. 8: le ms. de Bruxelles „192“ ne contient pas de *Vie de Boniface*. Le codex dont il s'agit est Bruxelles 428—42, comme on le constatera en comparant l'*Archiv de Pertz* t. VII p. 490 „Brüssel nr. 192“ et notre *Catalogus Bruxellensis* t. I. p. 233 et suiv. — S. 31, Z. 4 v. u. ist zu lesen *Via st. Vio*. Vgl. *Innsbrucker Zeitschr. für Theologie* II, S. 82.

Erklärung der Abkürzungen.

M	=	Monacensis	1086 (Bav. 86, Frising. 190).
Mm	=	"	14708 (Em. G. 8).
St	=	"	21551 (Weihest. 51).
W	=	"	22241 (Windb. 41).
B	=	"	4618 (Ben. 118).
C	=	Carlsruhensis	136.
G	=	Sangallensis	522.
Gg	=	"	577.
V	=	Vindobonensis	474.
A	=	Admontensis	654.
Aa	=	"	24.
Af	=	"	412.
Z	=	Zwettlensis	24.
Cr	=	S. Crucis	12.
Rb	=	Rebdorfensis Canisii.	
H	=	Apographon Hungeri.	
F	=	Francofordiensis Serarii.	
Vulg	=	Uebereinstimmung der übrigen Codices.	
X	=	"	von G, Gg, V.
U	=	"	" A, Aa, Z, Cr.
Y	=	"	" Mm, St, W.

* steht hinter dem Worte, welches die neue Blattseite anfängt.

Prologus.³⁾

1 (1) Dominis sanctis et uere in Christo carissimis Lullo et Megingozo⁴⁾ coepiscopis⁵⁾ Uuillibaldus⁶⁾ licet indignus in⁷⁾ domino presbiter. Praecepto⁸⁾ piae paternitatis uestrae effectus⁹⁾ pariter et uoto, non propriae ludis¹⁰⁾ litterari scientia confidens, sed debitum¹¹⁾ oboedientiae¹²⁾ obsequium¹¹⁾ uestrae inpendens¹¹⁾ sanctitate¹³⁾, libenter parui. Arduumque²⁾ quod suggestistis¹⁴⁾ exiguis uiribus opus inchoaui, ad perfectionis terminum fine tenus deducens. Sed obsecro, ut si quippiam aliter quam uestra expetierit uoluntas prouenerit, infirmitatis meae inbecillitatem operisque inpositi¹⁵⁾ sublimitatem aequo animo sustenetis¹⁶⁾. Quoniam¹⁷⁾ maximum mecum reuerentiae est indicium, cum uestre sublimitatis imperio¹⁸⁾ oboedientiae operam non denego. Quia¹⁹⁾ si dignum aliquid et nostris²⁰⁾ temporibus* profuturum²¹⁾ conficerim²²⁾, diuino utique²³⁾ munere²⁴⁾ ac precepti uestri desiderio conferendum est. Quoniam pia quandoque desiderantis uoluntas et manum imitatur emunctoris et inpressionis suae uiolentia uel minimam²⁵⁾ qua[n]dam²⁶⁾ desiderate²⁷⁾ scientiae dulcedinem parat familiarumque²⁸⁾ inertiendo reficit²⁹⁾. (2) Decreuit enim sanctitas uestra insipientem sapientibus et minus idoneum prudentibus coaequare ac preferre. Et²⁾ quod sine uestro³⁰⁾ uidelicet conatu prudenti sermone reuelare potuistis, hoc mihi uelut³¹⁾ ignaro inponere³²⁾. Sed deprecor, ut quem precepti uestri torcular deprimit, precatus assiduae orationis infundet³³⁾. Et²⁾ mentem ignauiae caligine obtunsam³⁴⁾ uoluntas spontaneae dilectionis uestrae uel³⁵⁾ e somno resuscitet³⁶⁾, ut ad ea³⁷⁾ que cogentibus uobis inuitata est, tenacior³⁸⁾* uiuaci

* f. 1v.

* f. 2.

sermonum narratione reddatur. 2 Compulistis enim me³⁹⁾, ut ad normam eorum, quorum aut uitae castimoniam aut⁴⁰⁾ morum sanctimoniam sancti procul dubio patres elegante⁴¹⁾ uerborum ambage cartis inserendo tradiderunt, petentibus¹⁾ relegiosis⁴²⁾ ac catholicis uiris, quibus uel in Tusciae⁴³⁾ partibus⁴⁴⁾, uel in Galliae terminis, uel in Germaniae⁴⁵⁾ aditibus, aut⁴⁶⁾ etiam in Brittaniae limitibus, sancti Bonifatii martyri[s]⁴⁷⁾ fama miraculorumque choruscatio perstrepuerit, sicut¹⁾ discipulis eius secum diu commorantibus uel uobis ipsis referentibus comperirem⁴⁸⁾, prooemium⁴⁹⁾ mediumque aut⁵⁰⁾ finem uitae eius, quanta ualeam indagatione, litteris inseram. (3) Et quem ad modum prime preuaricationis resolutio cyrografo⁵¹⁾ et uere⁵²⁾ lucis radio inluciscente⁵³⁾ Aegesippus⁵⁴⁾, qui sub Anacleto⁵⁵⁾ Romam* uenisse fertur⁵⁶⁾, quinque¹⁾ aecclesiasticorum actuum libros ob utilitate[m]⁵⁷⁾ legentium edidisse perhibetur, Eusebiusque⁵⁸⁾ Cesariensis⁵⁹⁾, nominatissimus historiographorum⁶⁰⁾ scriptor, cum¹⁾ Pamphilo, martyre et adiutore suo, suorum sibiue antecedentium⁶¹⁾ temporum historias mira eloquii dissertitudine⁶²⁾ texentes, infinita scriptis⁶³⁾ uolumina ediderunt, necnon¹⁾ et Gregorius, qui erat uir⁶⁴⁾ beatae¹⁾ memoriae litterarum studiis eruditissimus glorioso apostolicae sedis culmine presidens⁶⁵⁾, beatorum¹⁾ scribens confessorum⁶⁶⁾ uitam, dialecticum⁶⁷⁾ miro ostendens moderamine morem⁶⁸⁾ quattuorque⁶⁹⁾ logica expressit ratiocinatione⁷⁰⁾ libros⁷¹⁾, qui huc usque aecclesiarum inserta⁷²⁾ bibliothecis⁷³⁾ elugubratam posteris scientiae adferunt dignitatem, ita¹⁾ beati uiri uitam precelsasque eius uirtutes et⁷⁴⁾

* f. 3. cultum piaetati[s]⁷⁵⁾ atque abstinentiae⁷⁶⁾ robor⁷⁷⁾* presentibus ac post secuturis⁷⁸⁾ seculis iubetis demonstrare. (4) Sed quamuis ad demonstrandam tantarum rerum rationem⁷⁹⁾ exiguum me paruumque fieri⁸⁰⁾ auctorem cognoscam⁸¹⁾, tamen⁸²⁾ exigente beniuolentiae uestrae uoluntate hoc quod demandastis uobis iubantibus⁸³⁾, non propriae presumptionis insollertia⁸⁴⁾ fretus, sed adsertione catholicorum confisus, adgrediar opus neque¹⁾ ex paruitates⁸⁵⁾ meae stilo propriae ludis⁸⁶⁾ preconium requirens, sed ex tanta[e] rei relatio[ne]⁸⁷⁾ profuturum legentibus prebens exemplum, dum¹⁾ hiis⁸⁸⁾ quis-

que instruitur formulis et⁸⁹⁾ ad meliora profectus sui perfectione perducitur⁹⁰⁾.

Prologus. 1) M = u. 2) R = m. 3) M sine inscriptione. C : Incipit vita vel passio beatissimi Christi martyris et archiepiscopi Bonifatii. X : In Christi nomine. Incipit praefatio sancti Uuillibaldi episcopi de uita actibusque sancti Bonifatii archiepiscopi ad Lul et Megingozum episcopos. Vulg : [Mm, St : Incipit] Epistola Willibaldi [A, Z, Cr, W add : presbiteri; Mm, St add : episcopi] de vita sancti Bonifatii (Z, Cr : Bonifacii) [Aa, Cr add : episcopi; Z, Mm add : episcopi et martyris; St, W add : archiepiscopi.] Canisius : Prologus B. Willibaldi Episcopi in vitam Beati Archipraesulis et Martyris Bonifacii. Serarius : Prologus in vitam vel passionem beatissimi martyris Christi et archiepiscopi Bonifacii. 4) Z : Meingozo. F : Mengozo. 5) U : episcopis. 6) C : uuillibald. 7) „in dom.“ om : C, G, Gg, sed in G inter „indign.“ et „presb.“ est locus rasmus. F : Will. presb. lic. indign. 8) R, F, Rb : Percepto. 9) R, G, Gg, F, Rb : affectu. 10) R : laudis. In C „ludis“, superscripta alio atramento litera „a“, corr : „laudis“. C, F, Rb : propriae laudis litterali. X : propia laudis litterali. Vulg. propria ludi literalis. H (Canis. pag. 387) pro „literali scientia“ : literarum scientia. 11) A om : „inpend.“ et corr : debito, obsequio. 12) M obodientie. 13) R, Vulg : sanctitati. 14) C, F : sugg. op. exig. vir. 15) om : A, Z. 16) V : sustentetis. Vulg : sustineatis, sed in G „ti“ et „at“ sunt in rasura et „e“ add. 17) R delet, in margine : „quando vel quomodo“. 18) In M sequitur rasura duarum fere literarum. 19) Codicis M abbreviationem „q“ transcribo per „quia“, et „q“ per „qui“. Cf. Progr. pag. XII, C, II, c. — R, H : Qui. 20) In M „n“ videtur in rasura esse, sed dignosci nequit, an initio scriptum fuerit : urs. 21) Z : ad futurum. 22) R, X, F, Rb : confecerim. C : confecerimus. Vulg : confecero. 23) V : itaque. 24) Sic etiam Vulg, sed C, G corr., Gg, W, F, Rb : muneri. 25) A : nimiam. 26) M : quadam. Sic etiam V, Z. — R, Vulg : quandam. 27) R : desiderate. 28) Sic Mm. — R, Vulg : famel. 29) Mm : refecit, corr. reficit. 30) R, G corr., F, H : nostro. In Gg deest. 31) om. A, Aa. — V : uelud. 32) Mm corr : imposuistis. 33) Sic etiam X, Y, A, Aa, B. — A corr., Vulg : infundat. 34) Sic etiam C, Rb. — R. Vulg : obtusam. 35) om. F. 36) Rb : suscitet. 37) In V „ea“ est erasum. Canisius : „ad ea ad quae“ 38) U, Y, B add : sensus. 39) om Aa. 40) M : at. R, Vulg : aut. 41) Vulg : eleganti. 42) R, Vulg : relig. ac sic deinceps. 43) R : thusc. 44) In M correctum videtur esse ex „patribus“. 45) In M „a“ est in rasura, „i“ superscr. 46) Rb : ac. 47) M : martyri. R, Vulg : martyris. 48) In M „cop.“ videtur correctum esse ex : „comp.“ 49) M = u : pohem. V : prae-mium. Vulg : prohemium. 50) C at, corr : aut. R, F, Rb : ac. 51) R : chirographo. 52) R : uere. 53) Sic Mm. — R, G corr., Vulg : inlucesc. A om : „et uere . . . inluc“. 54) Aa : aesippus. Z : agesippus. Cr : ac eges. 55) V : ananel. 56) U, W : perhibetur. 57) M utilitate; R, Vulg : utilitatem.

58) M = u. — F om : „que“. 59) R : Cēs. 60) U, W : hist. nomin. 61) M : ante ced. 62) Sic X. — Vulg : diser. 63) Rb : scripturae. 64) V add : et. 65) M sine abbreviatione : pres. R : pres. F : sedens. 66) om A. 67) Aa : dialecticam. 68) V : morum. 69) M : IIII q; Rb : quae. F om : „que“. 70) C, F : ratione. Aa : rationatione. 71) H : libris. 72) R, C, F, H : inserti. W : infesta. Vulg : inserta. 73) V : bibliothaec. A, Mm : bibliothêc. R, Vulg : bibliothec. 74) U, W : cultumque. 75) M, R : pietati, Vulg : pietatis. 76) In M „abstine“ est in fine lineae et in rasura. 77) C, G corr., A, F, Rb : robur. 78) U : futuris. 79) Z add : magnitudinem. 80) R, Rb : fore Vulg : fieri. 81) C, F : agnoscam. 82) F add : quia. 83) U, Y, Rb : iubentibus. Vulg : iuvantibus. 84) Sic Rb. — R, Vulg : insolentia. 85) R, Vulg : paruitatis. 86) R, Vulg : laudis. 87) R, Vulg : tantae, relatione. 88) R, Vulg : his. 89) In A, Aa, Cr, Y deest. Z : set. 90) Aa inscriptione capitum omnino caret, sequitur : „Illustrem“. M, Rb : Explicit prologus. X : Explicit prefatio. — M, C, X, Mm, St, Rb, F : Orditur liber sancti Bonifatii [X, Mm, St add : archiepiscopi]. A, Z, Cr, W : Incipit uita [Cr add : ipsius]. — M, Vulg : Qualiter in infantia [Vulg add : sua] dei [C corr., F : domini] seruitium inchoauit [Sic H. — Vulg : subiit].

Caput I.

* f. 3v. 3. (5) Inlustrem igitur ac uere beatam sancti³⁾ Bonifatii summi pontificis uitam moresque⁴⁾ eius sanctorum magnopere imitatione* sacratos licet opacitate prepediti scientiae exili tamen opusculi⁵⁾ huius stamine innectere⁶⁾ ac simplici historiae tegmine⁷⁾, quem ad modum relegiosis uiris referentibus comperimus⁸⁾, qui cottidiano⁹⁾ eius conloquio⁹⁾ et relegionis conuersatione sedulo presentati ea que¹⁰⁾ audierunt uel¹¹⁾ uiderunt in exemplum posteris tradiderunt¹²⁾, congregata uerborum raritate¹³⁾ texendo nitimur enodare et¹⁾ ab exordio usque ad finem quanta possumus indagatione diuinae contemplationis eius sanctimoniam reuelare.¹⁴⁾

Cum enim primaewo puerilis aetatis decore¹⁵⁾ multa ut solet maternae sollicitudinis cura ablactatus atque¹⁶⁾ enutritus esset, magna¹⁾ nimirum delectatione ceterorum¹⁷⁾ postposito¹⁸⁾ amore filiorum adfectatus¹⁹⁾ est a patre. Sed²⁾ quia iam labentia cuncta animo subiecerat et aeterna magis quam presentia* cogitare disposuerat, cum¹⁾ esset annorum circiter

quattuor²⁰⁾ seu²¹⁾ quinque²⁰⁾, dei se seruitio²²⁾ subiugare studiuit²³⁾ multoque¹⁾ mentis conamine de monasteriali iugiter uita insudare et ad eam mentis cottidie nisibus anhelare. Cum uero aliqui, sicut²⁴⁾ illis regionibus moris est, presbiteri siue²⁵⁾ clerici populares uel laicos²⁶⁾ predicandi causa adissent et ad uillam domunque prefati patris familias²⁷⁾ uenissent, mox¹⁾ quantum possibilitatis eius pusillanimitas in infantia sua preualuit, coeperat²⁸⁾ cum eis de caelestibus²⁹⁾ loquendo tractare et¹⁾ quid sibi suaeque infirmitati³⁰⁾ in futurum proficeret interrogare. 4 (6). Cumque³¹⁾ ita diu de caelestibus diuturna mentis meditatione cogitaret ac totum se in futurum extenderet et³²⁾ ad superna erigeret, patri¹⁾* etiam demum hec que³³⁾ animo gerebat reuelauit et ut³⁸⁾ suae consuleret uoluntati rogauit. Quo conperto obstupefactus pater magna eum³⁵⁾ increpationis instantia partim³⁶⁾ minis³⁷⁾ ne se desereret³⁸⁾ prohibuit, partim etiam blandimentis ad secularis negotii curam instigabat,³⁹⁾ ut¹⁾ temporaneo eum transitoriae hereditatis⁴⁰⁾ subiungeret lucro et sese quandoque defuncto suae terrene⁴⁰⁾ facultatis custodem, immo etiam heredem⁴⁰⁾ relinqueret. Uerbis quidem quam plurimis, fraudulenta humane calliditatis usus⁴¹⁾ uersutia, tenerum a⁴²⁾ cepti⁴³⁾ perfecti[one]⁴⁴⁾ propositi animum declinare temptauit. Magisque²⁾ hanc suae tolerabiliorem⁴⁵⁾ esse infantiae actiuam quamque⁴⁶⁾ uitam monasterialis militiae contemplatiuam⁴⁷⁾ multiplici sermonum* adolatione⁴⁸⁾ promittit, ut uel sic a propositi huius conamine eum cohiberet et ad mundane⁴⁹⁾ luxus mollitiem incitaret. Sed uir, iam deo in pueritia⁵⁰⁾ plenus, quanto est a patre plus prohibitus, tanto mentis arrepta fortitudine caelestem adquirere sibi⁵¹⁾ thesaurum et sacris se coniungere litterarum⁵²⁾ studiis anxius⁵³⁾ anhelabat⁵⁴⁾. Fitque⁵⁵⁾ mirum in modum, sicuti semper diuina agere solet misericordia, ut suo inbecilliores⁵⁶⁾ aetatis militoni⁵⁷⁾ deus et coepte⁵⁸⁾ rei solacium et anxiae⁵⁹⁾ uoluntatis augmentum obsistentisque⁶⁰⁾ repentinam patris motationem⁶¹⁾ mentis⁶²⁾ prouidens condonauit⁶³⁾, ita¹⁾ ut uno eodemque temporis successu⁶⁴⁾ et festina patrem egritudo subitaneo iam imminente mortis articulo⁶⁵⁾ subrepperit⁶⁶⁾ et¹⁾ pia quantotius pueri⁶⁷⁾ magno⁶⁸⁾ temporis interuallo

* f. 4v.

* f. 5.

* f. 5v. prepedita uoluntas* succreuit⁶⁹). Dominoque deo⁷⁰) adiuuante⁷¹) succrescendo⁷²) impleta est⁷³) ac perfecta.

5 (7). Postquam enim miro dispensationis dei iudicio carnalem⁷⁴) ingens sancti uiri patrem arripuerat languor, deposita¹) mox pristina mentis pertinacia⁷⁵), puerum propinquorum facta conuentione ad monasterium, quod priscorum nuncupatur uocabulo Adescancastre⁷⁶), spontaneus, a domino quidem correptus, direxit. Et fideli uiro Uuolfhardo⁷⁷), qui et abbas⁷⁸) illius exstitit monasterii, per¹) fideles suae legationis nuntios redditum⁷⁹) commendauit. Quem, puerilibus adhuc in annis constitutus⁸⁰), sapienter suis [secum]⁸¹) adstantibus amicis, adlocutus est. Et quod⁸²) multo uidelicet tempore monasteriali se⁸³) regula(e)⁸⁴) subicere⁸⁵) desiderasset, rationabile⁸⁶) prolata⁸⁷) petitione, sicut a⁸⁸) parentibus pridem aedoctus erat, indicauit. Cui protinus pater monasterii, inito¹)

* f. 6. fratrum consilio* et eorum accepta, sicut regularis uitae ordo poposcit, benedictione consensum prebuit et effectum. Sicque uir dei, carnale⁸⁹) orbatus patre, adoptium⁹⁰) nostrae redemptionis secutus est patrem. Terrenisque²) seculi renuntians lucris mercimonium deinceps aeternae⁹¹) hereditatis⁹²) adquirere⁹³) satagebat, ut iuxta ueridicam ueritatis uocem patrem relinquendo aut⁹⁴) matrem aut agros aut⁹⁵) alia⁹⁶), que huius mundi sunt⁹⁷), centuplum acciperet⁹⁸) et uitam aeternam possideret⁹⁹) α).

α) Matth. 19, 29.

Caput I. 1) M: u. 2) R: m. 3) om. Rb. 4) A add: sanctos. 5) F: opusculo. 6) A: innecterae. 7) F: tegmini. In M sequitur in margine †. 8) Aa, W: compererim, Mm: comperim. St, Aa corr., Mm corr: comperi. 9) M: cottidiana, corr: cottidiano. R: cotid. Rb: quotidiana, colloquia. 10) R: quae. 11) B: et. 12) R, H: tradentes. 13) Rb: uarietate. 14) Aa, Z: reuelatione. 15) In M ultima „e“ est in rasura. 16) Aa, Cr: et. 17) Rb add: que. 18) G, V: postposita. 19) A: affectus. 20) M: ^{or} IIII, v. 21) Z, W: uel. 22) C, F: dei seru. se. V: dei seru. subi. se. 23) Vulg: studuit. 24) A add: in. 25) X: uel. 26) U: siue laici. Y, B: vel laici. 27) M: patris familiâs. 28) F: coepit. 29) Z: celestiis. 30) In M ultima „i“ est in rasura. 31) Rb: dumque. 32) deest in Aa, Z. — In Cr est superscr. 33) R haec quae. 34) X add: pater. 35) Rb: cum. 36) om. Rb. 37) M: mînis, sequitur rasura trium fere literarum. 38) X: ne deser.

se. 39) Z: instigebat. F: saec. cur. instig. neg. 40) R: her., terene. 41) om A, Cr. 42) In M sequitur rasura unius literae, scriptum fuisse videtur: accepti. — G, V: accepti. — G corr., C, Gg: a cepti. — Vulg: a concepti. 43) R: coepti. 44) M: perfecti, corr. superscribendo: perfectione. 45) V corr: intolerab. 46) Sic C, V. — In G, Mm, St „que“ est erasum. — Rb: quam quod. — R, Vulg om. „que“; 47) In M „ti“ superscr. 48) Sic G, Mm, St. — R, Vulg: adul., sed in Gg „u“ est in rasura. 49) R: mundane. Vulg: mundani. Aa: mundum, corr: mundi. 50) Z puricia. 51) Sic X. — Vulg: sibi adq. 52) R: liter. 53) In M „c“ superscr. R: anx. Rb: annexius. 54) Gg, Mm, St: anhelebat. 55) U, W: atque. 56) A: imbecilliore, corr: imbecilliores. R, Vulg: imbecillioris. 57) R, Rb, F: militi. 58) R: coepte. 59) R: anx. 60) M = u. Aa om. „que“. 61) Sic Mm, St. — V: motionem. — St corr., Vulg: mutat., sed in G „u“ est in rasura. 62) Aa, W: menti. 63) Sic Vulg. — R, C, Rb: condonaret.. F: condomaret. 64) U: successo. A corr: successu. 65) Rb: periculo. 66) Sic C, G, Gg, sed in G „erit“ est in rasura. Vulg: subrepsit, A corr: surreperet. 67) A, W add: dei. 68) A: angusto. 69) Sic U, Y, B. — A corr: succresceret. V: succrescit. R, C, G, Gg, Rb, F: succreuerit, sed in G „uerit“ est in rasura. 70) In M „deo“ superscribendo est additum. — C, U, Y, F: domino deoque. 71) U: auxiliante. 72) Aa: succrescente. 73) Sic V, Y, Rb, B. — om U. — C, G, Gg, F: sit, sed in G est in rasura. 74) In M „nalem ingens — arripuerat“ complent spatium unius lineae. Sequens linea habet verba: „Deposita — pertinacia languor“. Vocem „languor“ post „arrip.“ ponendam esse, indicat signum: „“. Super „ingens“ superscr. „egritudo“ a prima manu, quam vocem delet R. 75) G, Gg: pert. ment. 76) X: adescancastre. St: adescancastre. Aa: adescancastro. A, Canisius: adestancastre. A corr: id est cancastre. F: ad Estam castrum. 77) C: uulfhardo. V, A: Vulfarto. Aa: Wolfrado. G, Gg: uuolfharto. 78) M: ⁱabbs, corr: ^aabbs. Rb, F: abb. extit. ill. mon. 79) G, Gg: reditum. V: reditum. 80) R: constitutum. 81) Deest in M, Rb. 82) om Aa. 83) M: monasterialisé. 84) In M super „a“ superscr.: „e“. C, Rb, F: regulae. Vulg: regula. 85) In M post „i“ est una litera erasa. 86) M = u, Vulg: rationabili. 87) om W. — U: se. 88) In M sequitur rasura literae „b“. 89) R, Vulg: carnali. 90) V, Rb: ad optimum. 91) M: aterne, corr aeter. 92) R: hered. 93) Verba: „adquirere — uocem“ desunt in Aa. 94) Rb, F: ac. 95) M: ut, corr: aut. Rb: et. 96) M: alique, superscr. „a“. R: alia quae. 97) om F. 98) Z: accipiet. 99) Z: possidebit. In M, Vulg sequitur rubrum: Qualiter adolescentiae incentiua [V add. in margine: que] primitus frangeret [V: erant gereret. A: fregerit] et omnibus bonis inhereret [R: inher., Z: inheret]. In Aa deest.

Caput II.

6 (8). Expleto igitur licet summam primordiali expositionis nostrae ordine, qui³) quali se in⁴) initio studiose⁵) conuersationis sanctimonia⁶) subdiderit, breuiter protulimus, ut fabricae a nobis fundamento confecto structure paulatim sublimitas* ad summa altius erigeretur.

* f. 6v.

Postquam enim⁷) aetas et mira in eo scientiae preualuit fortitudo infantiaequae⁸) septem⁹) puerilis adueniente decore aetatis euoluuntur anni, magna¹) siquidem mentis et ineffabili grauitate caeleste¹⁰) inspirante gratia sicut subsequencia huius operis documenta declarant ditatus est et multarum castimonia uirtutum iuxta¹) ostensum sanctorum exemplar precedentium et uenerabilium instituta¹¹) patrum subditus declaratus ac decoratus. Adeo²) etiam¹²) diuino exarsit ingenio ac lectionis adprimae se¹³) subdidit¹⁴) exercitio¹⁵), ut¹) singulis quibusque additis temporibus momentis atque horis annorumque¹⁶) curriculis¹⁷) augerentur¹⁸) etiam in eo superni¹⁹) adiumenta²⁰) diuinaque donorum incrementa protectoris²¹) et²²) quanto pastoralis pedagogio magisterii est prouectus²³), tanto¹) ad profectum²⁴) aeternae* beatitudinis, sicut²⁵) fideles confamiliaritatis illius uiri pro certo testati sunt, eum cotidiana eius studia iugi ludis²⁶) litterari meditatione die noctuque incitauere. Et²) contra infestas diabolicae suggestionis persecutiones, quae²⁷) tenerum sepe²⁷) apud mortales iuuentutis florem ceu²⁸) nebulosae²⁹) quadam caecitatis caligine³⁰) obtegere solent, mirabiliter protexere. Ita ut etiam propter³¹) indesinentem diurne²⁷) sollicitudinis eius curam et sempiternam sanctarum³²) legum examinationem inlecebrosa in eo adulescentiae³³) incentiua et¹) carnalium desideriorum impetus primitus inpingentes³⁴) domino deo auxiliante maxima ex parte sedauere³⁵). Magisque ac magis ad communem prouehunt³⁶) populorum doctrinam. Quam non³⁷) multo transacto temporis interuallo secundum pontificale aecclasiasticae* diffinitionis decretum inchoauit, dilatauit ac perfecit. (9) Quoniam caduca huius mundi contempnens³⁸) ornamenta monasterialis uitae normam in¹) infantia sua rite ac regu-

* f. 7.

* f. 7v.

lariter sub moderata prefati patris³⁹⁾ gubernatione annos quam plurimos custodiuit. Donec pueritia[e]⁴⁰⁾ facessante⁴¹⁾ lasciuia et pubertatis inchoante adolescentia, ardentior⁴²⁾ illum⁴³⁾ ingenio sui uoluntas accendit⁴⁴⁾, ut¹⁾ ad finitima quoque monasteria magisteriali⁴⁵⁾ lectionis prouocatus penuria cum¹⁾ consensu atque⁴⁶⁾ consilio conseruorum fidelium patrisque monasterii perueniret.

7. Cumque uoto simul et mente⁴⁷⁾ omnipotentis sibi adesse incessanter magna prec(u)um⁴⁸⁾ perseuerantia⁴⁹⁾ suffragium postularet, tandem¹⁾ diuina caelitus inspirante gratia ad monasterium, quod usque hodie dicitur Nhutselle⁵⁰⁾, peruenit. Et^{*2)} beate⁵¹⁾ memoriae Uuynberchtes⁵²⁾ abbatis, qui uenerabiliter predictum sub regulari disciplina regebat monasterium spiritali litterarum⁵²⁾ diligentia prouocatus elegit magisterium fratrumque¹⁾ secum in domino uiuentium contuberniam⁵³⁾ (10) ac⁵⁴⁾ sic seruorum dei iunctus consortio deuotum domino deo seruitium et laboriosam uigiliarum instantiam lectionisque diuinae operam ingenti meditationis studio exhibuit. Ita ut maxima demum scripturarum eruditione⁵⁵⁾, tam grammaticae⁵⁶⁾ artis eloquentia et metrorum medullata⁵⁷⁾ facundiae modulatione quam¹⁾ etiam historiae simplici expositione et spiritalis⁵⁸⁾ tripertita⁵⁹⁾ intellegentiae interpretatione inbutus⁶⁰⁾, dictandique⁶¹⁾ peritia laudabiliter fulsit⁶²⁾, ut etiam aliis⁶³⁾ demum paternarum extitit⁶⁴⁾ pedagogus traditionum et¹⁾ auctor magisterii⁶⁵⁾, qui et discipulus ante ea⁶⁶⁾ subiectorum* esse non recussauit⁶⁷⁾. 8. Quoniam⁶⁸⁾ sacrae mos est conuersationis, ut preferre se ceteris pertimescat, qui¹⁾ subici⁶⁹⁾ aliis⁷⁰⁾ rennuerit⁷¹⁾, quia⁷²⁾ et recte oboedientiae operam subiectis inpendere⁷³⁾ non ualebit, quam⁷⁴⁾ superna prelati dispensatione⁷⁵⁾ iuste⁷⁶⁾ non exhibebit⁷⁷⁾. Hanc enim ita omnibus in commune uiuentibus et maxime suo sub regulari uidelicet disciplina abbati monachica⁷⁸⁾ subditus oboedientia prebebat, ut¹⁾ labore manuum cottidiano et disciplinali⁷⁹⁾ officiorum administratione incessanter secundum prefinitam beati⁸⁰⁾ patris Benedicti recte⁸¹⁾ constitutionis⁸²⁾ formam insisteret omnibusque⁸³⁾ exemplum bene uiuendi in¹⁾ uerbo⁸⁴⁾, in conuersatione, in fide et⁸⁵⁾ castitate se prebens,

* f. 8.

* f. 8v.

ut omnes de fructu eius perciperent et [ipse]⁸⁶⁾ omnium mercedis aeternae perciperet portionem.

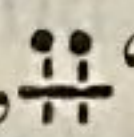
* f. 9.

(11). Sed et humilitatis quoque eius et caritatis⁸⁷⁾* excellentiam solus qui occultorum cognitor⁸⁸⁾ est deus intime⁸⁸⁾ inspectionis eius⁸⁸⁾ consideratione nouit, qua⁸⁹⁾ omnes sibi commilitones sollerti cura subiuncxerat, ut¹⁾ ab eis timore⁹⁰⁾ pariter habebatur⁹¹⁾ et amore⁹⁰⁾, et¹⁾ quem diuina dilectione haberent socium, mutuo apostolicae admonitionis honore preuenirent ut patrem. Tantaque in eo affabilitatis erga fratres et caelestis doctrinae succreuit magnitudo, ut¹⁾, rumore sanctae exortationis⁹²⁾ eius crebrescente, fama eius⁹³⁾ multis per monasteria tam uirorum quam etiam uirginum Christi apertissime⁹⁴⁾ claruit⁹⁵⁾. Quorum quidem⁹⁶⁾ quam plurimi uirili sexus robore confortati et lectionis instantia incitati ad eum confluxere⁹⁷⁾. Et²⁾ saluberrimum⁹⁸⁾ scientiae fontem potantes numerosa scripturarum⁹⁹⁾ uolumina legendo recensere³⁾. Quibus ergo sexus infirmioris inbecillitatis⁴⁾ inerat⁵⁾ et assidua pergendi abnegabatur⁵⁾ facultas, tante* sibi sapientiae uirum diuini inflate⁶⁾ spiritu amoris presentari fecerunt paginarumque seriem transcurrentes⁷⁾ celesti instanter scrutinio inhesere⁸⁾ et sacramentorum archana mysteriorumque abdita iugiter meditantur⁹⁾. Quem ita superna subleuauit¹⁰⁾ gratia, ut, iuxta egregii predicatoris exemplar¹¹⁾ et gentium doctoris uocem, formam^{α)} habens sanorum uerborum in fide et dilectione Jesu Christi sollicite curans¹²⁾ se ipsum probabilem exhibere deo operarium, inconfusibilem¹³⁾, recte tractantem uerbum ueritatis¹⁴⁾β).

* f. 9v.

α) 2 Thimoth. 1, 13.

β) 2 Timoth. 2, 15.

Caput II. 1) M = u. 2) R = m. 3) Sic G, Rb, F. — Vulg : quia. 4) M = u. In Aa, Rb deest. 5) R : studiose. 6) In M corr., ut uidetur per R, : sanctimoniae. Sic etiam Rb. — F : sanctimonio. 7) In M abbreviationis nota pro „enim“ „“ est superscripta. Manus recentior scribit in margine „igitur“. Eadem manus notat in margine : „Forte rectius ita leges : Postquam igitur infantiae septem, puerilis adueniente decore aetatis, evolvuntur anni et mira in eo scientiae praevaluit fortitudo Magna“. Canisius, ex codice Hungeri (cf. pag. 388), et Serarius : Postquam

igitur infantiae septem euoluuntur anni, puerilis adueniente decore aetatis, etiam mira in eo scientiae praeualuit fortitudo.“ F, teste Serario pag. 257, Rb, teste Canisio pag. 388, habet eundem verborum ordinem quem habet M. In Z verba: „infant. — puerilis“ desunt. 8) R: que. 9) M: VII. 10) Sic Z. — R, Vulg: caelesti. 11) F: institutis. 12) F: enim. 13) In M est superscr. 14) U, Y: subdit. 15) In M „r“ est in rasura. 16) V om „que“. 17) Rb: circulis. 18) In M sequitur unius, ut videtur, literae rasura. 19) Rb: superna. H: superni adium. diuinaq. don. increm. 20) In M manus recentissima hoc loco addit in margine: „protectoris“, et ipsam hanc vocem infra delet. 21) Rb: protectionis. 22) R: Et. F: quantoque. 23) F: prae-ventus. Rb: paedagogo mag. est profectus. 24) Aa, Rb: prouectum. Z: perfectum. 25) Verba: „sicut — test. sunt“ R, Canisius uncis includunt. 26) Sic V. — G: ludis litterarii, sed „rii“ est in rasura. C: laudis litterarii. Rb: laudis literali. F: laudis literarum. Vulg: ludi litteralis, sed in Gg „ralis“ est in rasura. 27) R: quae, saepe, diuturnae. 28) V: cētus. 29) V corr: nebulosi. F: nebulosa. 30) A: caligini, corr: caligine. 31) om. A. 32) F: sacrarum. 33) G: adolisc. V: adolesc. 34) In M secunda „n“ superscr. 35) R: sedauerint. C, G, Gg, F: sedassent, sed in G „ssent“ est in rasura. 36) In M „o“ est in rasura. R: prouexerint. 37) om. F. 38) R: contemnens. 39) C, F: patr. praef. 40) M: pueritia, corr. ut videtur per R, Vulg: pueritiae. 41) Sic Vulg. — R, Cr: facessente. C corr: facessaente, F: fatiscente. 42) C, F: ardentis. 43) C, F om. 44) C: accenderet. F: accederet. 45) F: magistrali. 46) A: et. 47) Rb: intentione. H: Cumque uoto et simul et mente. 48) R, Vulg: precum. 49) Rb: instantia. 50) U: nuhtscelle. Rb: Nhutstelle. H: Nhucscelle. F: Nutscele dicitur. 51) R: beate. 52) C: uuynberhtes, G: uuinbertes, corr: uuinbertis. V: uuinbertis, corr: uuinberti, Gg: uuinberti, U: Wigberti, W: wicberti, Mm: uuynberhti, St: uuynberti, B: Wintberhti, Rb: Wynberchtis, F: Wiberti. 52) R: liter. 53) C, X, Rb, F: contubernia, Vulg: contubernium. 54) R: u. 55) Rb: editione. 56) R: grammaticae. 57) F: medullatae. 58) F: spiritali. 59) Rb: tripart. 60) R: imbut. 61) A om: „que“. 62) Sic Vulg. — C, G, F: fulserit, sed in G „erit“ est in rasura. 63) A iterum scribit: fulsit. 64) C, G, Gg, F: extiterit, sed in G „erit“ est in rasura. A corr: extiterit. In V corr. rec: existeret. W: existeret. 65) R, H hoc loco addunt: subiectorum, R hanc vocem infra delet. 66) R: antea, om. Z. 67) Sic V. — Vulg: recusauit. 68) Sic. Rb. — Vulg: Quia. 69) R: subiici. 70) Aa: alii. 71) C, G corr: renuerit. 72) In M: „qui“ et „a“ superscr. 73) R: impend. 74) In M corr. videtur ex „qui“. 75) U, St, W: dispensationis. 76) St. W: recte. 77) In M „ebit“ est in rasura. A, Cr, B: exhibebat, sed in A tota vox est in rasura; Aa, Z: exhibeat. 78) Z: monastica. 79) U, W: disciplinari. 80) B: beatissimi atque eximii patris Benedicti confessoris Christi. 81) R: rectae. 82) U, W: institutionis. 83) Aa om. 84) F add: que. 85) In M „et“ est in rasura. 86) In M, V, Rb deest „ipse“, in G est superscr.; C, Gg, F: et ipse omnium. U, Y, B: et ex

omnibus ipse. R, M: Et. 87) Rb: castitatis. 88) C, X, F: est cogn. — R: intima. U, Y, B: intima. -- C, G, Gg, F: suae, sed in G est in rasura. 89) X, W, F: quia. Z: quo. 90) Vulg: timori, amori. 91) C, G, V corr, A corr, St, Rb, F: haberetur, sed in G „re“ est in rasura. 92) R: exhort. 93) om. Rb, F. 94) C, G corr, Gg: aptissime. 95) C, G corr, Gg, F: claret. V corr, St corr: claruerit. 96) Aa: quidam. 97) Z: confluere. 98) F: saluberrimae. 99) om. A, Aa.

II. 3) R, U, Y, B, Rb, F: recensuere. 4) Sic etiam Rb. — C, U, B, F: inbecillitas. 5) In M verba: „inerat — facultas“ infra in margine addita sunt. — Rb: abnegata. 6) R: inflāte. C, B: inflatae. G: inflate, corr: inflati. Rb: inflante. F: inflatum. 7) F: transc. ser. 8) U, Mm, St, B: inherere. In G „s“ est in rasura. 9) C, F: meditabantur. 10) G: subleuabit, corr: subleuauit. 11) In M superser. 12) V corr: curaret. 13) C: inconfusibile. 14) Sequitur rubrum in M, Vulg: Quod doctrinae uerbum omnibus preberet [Z: prebuerit] et quod hanc non suo ante tempus aetatis arbitrio arripuerat [Sic M, C, H. — Vulg: arripuerit]. In Aa deest.

Caput III.

* f. 10.

9 (12). Ad³) generalem ergo⁴) cottidiane⁵) contemplationis eius⁶) formam et diuturnam parsimoniae⁷) continentiam sermo a nobis directus aliquantisper diriuatus⁸), ut⁹) per singulos quosque ascensus sublimia* huius sancti¹⁰) uiri opera propensius compendiosa uerborum raritate exequamur. Studiumque uitae per omnia uenerabilis sancti Bonifatii subtilius indagando prosequamur, ut et aequa libraminis¹¹) moderatione exemplar nobis aeternitatis et patens¹²) fiat apostolicae eruditionis norma.

* f. 10v.

Qui per sanctorum exempla[r]¹³) arduum¹⁴) caelestis intellegentiae semita¹⁵) feliciter scandens ac preuium¹⁶) populis¹⁶) ducatum prebens portam domini dei nostri, quam¹) iusti intrabunt, ipse ingressus aperuit. Et ab infantia sua usque ad decrepitam aetatis senectutem preteritorum¹⁷) non mediocriter patrum sapientiam imitatus est, dum¹) prophetarum iugiter et apostolorum¹⁸) uerba stilo sanctitatis conscripta et gloriosam martyrum¹⁹) passionem litterarum apicibus²⁰) insertam, sed¹) et euangelicam domini dei²¹) nostri traditionem cottidiae commendabat memoriae. Et secundum apostolum ^α) siue*

^α) 1 Corinth. 10, 31.

manducasset²²⁾ siue bibisset²²⁾ siue aliud aliquid²³⁾ egisset, laudis semper preconium et deuote fastigium iubilationis tam mente quam etiam ore persoluebat deo iuxta illud psalmigraphi²⁴⁾: Benedicam dominum in omni tempore, semper laus eius in ore meo^{α)}. In tantum enim scripturarum exarsit desiderio, ut omni se²⁵⁾ intentione²⁶⁾ earum imitatione²⁷⁾ et auditione²⁷⁾ sepius coniungeret²⁸⁾. Et quae ob doctrinam populorum conscripta sunt, ipse quippe populis²⁹⁾ mira eloquii dissertitudine et sollertissima parabularum³⁰⁾ adsertione efficaciter predicando retexuit. Cui tale discretionis temperamentum inerat, ut³¹⁾ et uigore³²⁾ correptionis mansuetudo et uigor predicationis mansuetudine³³⁾ non deerat³⁴⁾. Sed³⁵⁾ quem zelus accenderet³⁶⁾ uigoris, mansuetudo mitigabat³⁷⁾ amoris. (13) Diuitibus ergo ac potentibus, liberisque ac seruis aequalem sanctae exortationis³⁸⁾ exhibuit disciplinam³⁹⁾*, ut nec diuites adolando⁴⁰⁾ demulceret nec¹⁾ seruos uel⁴¹⁾ liberos districtione pregrauaret⁴²⁾. Sed²⁾ iuxta apostolum⁴³⁾β) omnibus omnia factus est, ut omnes lucrificaret⁴⁴⁾. Qui et doctrinae caelestis documentum non suo ante tempus arripuit arbitrio nec¹⁾ obstinationis suae rapina usurpatum adquisiuit. Sed²⁾ sanctae humilitatis profectu triginta⁴⁵⁾ aut eo amplius annorum habens aetatem magisteriale⁴⁶⁾ et familiare⁴⁶⁾ subleuatus est⁴⁷⁾ electione, iuxta canonicae constitutionis regulam suscepit. Et ad sacerdotalis officii gradum diuersis donorum ditatus muneribus accessit⁴⁸⁾. Ita ut elemosinis quidem misericordieque⁴⁸⁾ operibus, quantum sub regulari monasterialique preualuit districtione opere penitus ac uoluntate deseruiret. Sed et nocturna uigiliarum spatia omnibus horis preueniens⁴⁹⁾ orationis⁵⁰⁾ se sollicitius⁵¹⁾ laboriosa operatione exercuit. Cuius nec patientiam ira* subripuit nec

* f. 11.

* f. 11v.

α) Ps. 33, 2.

β) 1 Corinth. 9, 22.

γ) Luc. 1, 15.

et⁵⁵) cum egregio gentium diceret doctore^a): Castigo corpus meum et seruituti subicio, ne forte aliis predicans ipse reprobus efficiar⁵⁶).

α) 1 Corinth. 9, 27.

Caput III. 1) M = u. 2) R = m. 3) B : Sed. 4) F : erga. 5) Aa : cotidie. 6) om F. 7) R, Rb : parsimoniam et. 8) R : deriu. Vulg : deriuatur. 9) B : tum. 10) In M „i“ est in rasura. 11) A : aequo libramine. Canisius : aequum libraminis (aequa librationis). 12) Rb potens. 13) M, Vulg : exempla. G, Gg : exempla sanct. H : Qui priscorum exempla. 14) R, Vulg : arduam. C : ardua. 15) R, Vulg : semitam. 16) M : populus, corr. populis. Rb pro „preuium“ habet : „primum“. 17) Aa : preteritatem. 18) C : apostolorom corr : apostolorum. 19) F : glorios. nostram pass. nimirum apic. liter. insert. 20) In M „b“ est in rasura. 21) om. Z. Cr. 22) Z : manducasse, bibisse. 23) A : quid. 24) Rb, F : psalmographi. 25) M : sé. 26) om V. 27) F : imitationi, auditioni. 28) Aa : contingeret, superscr. coniungeret. 29) om. C, F. 30) Sic C, G, Gg, Mm, St. — In St. corr. rec., Vulg : parabol. 31) om B. 32) Sic V, G, Mm, B, Rb. — G corr., Mm corr, Vulg : uigori. 33) Vulg : mansuetudini, sed in G secunda „i“ est in rasura. 34) Sic V, Rb. — V corr, Vulg : deesset, sed in G haec vox est in rasura. 35) R = m. — A, Z : ut. 36) Sic Rb. — Vulg : accenderet. 37) U, Y, B : mitigaret. 38) R : exhort. 39) U, W : doctrinam. 40) Sic U, G, Mm, St. — Vulg : adul. 41) F : nec. 42) F : pergrauaret. 43) M : apostoli, corr, nescio an per primam manum : apostolum. 44) A, F : lucrifaceret. 45) M : XXX. 46) Sic Rb. — Vulg : magisteriali, familiari. 47) Sic Rb. — om Vulg. 48) „accessit“ deest in H. In M „que“ est in rasura. 49) In M corr, ut videtur, per R : praeueniens. 50) Rb : orationis, 51) F : sollicitus. 52) U, W : se omni. 53) U : biberet. Rb pro „utriusque“ habet : ueterisque. 54) Sic V, St, Mm, Rb, B. — C, G, Gg, F : imitaretur, sed in G „retur“ est in rasura. U : imitans. W : imitatus sit. 55) M, R = u. — U, Rb : ut. V corr. rec : ut et. 56) In M, Vulg, excepto Aa, sequitur rubrum : De eo quod ab omnibus primatibus directus sit ad cent. [R : cant, G, Gg : caent. A : gent, W : gns, F : Ient, H : Canthuariam]. Et quod [om. Gg] postea ad fresiam peruenit [Gg : peruenerit].

Caput IV.

Collecta³) ergo sparsim superius sublimitate sancti huius uiri uirtutum, silentio¹) quae subsequuntur³) minime pretermittenda estimamus, quae et fidelium didicimus relatione

uirorum et manifesta equidem scripturae patefactione exere⁴⁾ curamus, quanta suarum⁵⁾ perseuerantia uirium et coeptis bonis inheserat⁶⁾ et¹⁾ ad alia quaeque festine⁷⁾ properando* animum⁸⁾ incitaret.

* f. 12.

Cumque diutius mentem supra enumeratis uirtutibus edomaret et de die in diem ad altiora bonorum documenta sub¹⁾ predicto se presbiteratus gradu proueheret, iam¹⁾ regnante Ine⁹⁾, Uestsaxonum rege¹⁰⁾, subitanea quaedam incubuerat noua quadam seditione exorta necessitas et statim synodale a primatibus aecclesiarum cum consilio praedicti regis seruorum dei factum est concilium. Moxque omnibus in unum conuenientibus saluberrima de hac recenti¹¹⁾ dissensione¹²⁾ consilii questio¹³⁾ inter sacerdotales aecclesiastici ordinis gradus sapienter exoritur. Et prudentiori inito consultu¹⁴⁾ fideles in domino legatos ad archiepiscopum Cantuariæ ciuitatis nomine Berechuualdum¹⁵⁾ destinandos¹⁶⁾ deputarunt. Ne eorum presumptione¹⁷⁾ aut temeritate¹⁷⁾ adscriberetur, si quid sine tanti¹⁸⁾ pontificis agerent consilio. Cumque omnis senatus et* uniuersus clericorum ordo tam prouidenti¹⁹⁾ peracta conlatione consentirent, confestim¹⁾ rex cunctos Christi famulos adlocutus est. Et²⁰⁾ cui huius prefate²¹⁾ legationis nuntium inponerent sciscitaret²²⁾. (15). Tum²³⁾ repente summus in Christo²⁴⁾ archimandrita, qui¹⁾ predicto preerat monasterio nomine Uuynberch²⁵⁾ et Uuintra, qui monasterio quod dicitur Dyssesburg²⁶⁾ presedebat²⁷⁾, et Beoruuald²⁸⁾, qui diuina coenobium gubernatione, quod antiquorum nuncupatur uocabulo²⁹⁾ Glestingaburg³⁰⁾, regebat, necnon³¹⁾ et alii multi huius sancti³²⁾ propositi patres sanctum hunc uirum accitum adduxerunt ad regem. Cui et nuntium rex et legationis notitiam inposuit et adhibitis secum sociis direxit cum³³⁾ pace. Qui etiam nuntio sibi inposito iuxta mandatum seniorum prospero itinere³⁴⁾ peruenit ad Cent³⁵⁾. Et archiepiscopo summi pontificatus infula predito sapienter cuncta, quem ad modum edoctus* erat a³⁶⁾ rege, per ordinem reuelauit et sic spontaneo accepto responso post¹⁾ non multos dies reuersus est ad patriam. Prefatoque regi³⁸⁾ ac predictis seruis dei secum adsistentibus a³⁹⁾ uenerabili archiepiscopo

* f. 12v.

* f. 13.

spontaneum scienter detulit responsum et magnum uniuersis contulit gaudium. Ac sic deinceps mira dispensationis dei beniuolentia⁴⁰⁾ nomen eius diffamatum est et celebre opud omnes tam seculares dignitates quam⁴¹⁾ ecclesiasti[ci]⁴²⁾ officii ordines habebatur. Ita ut a modo iam⁴³⁾ in futurum proficiens synodali sepissime⁴⁴⁾ eorum intererat⁴⁵⁾ instituto. +

11 (16). Sed quia⁴⁶⁾ mens etiam deo dicata⁴⁷⁾ fauoribus non adtollitur humanis nec¹⁾ laudibus subleuatur, coeperat ad alia multa sollicitudinis cura adtentius properare et parentum adfiniumque⁴⁸⁾ suorum consortia deuotare et peregrina magis quam paternae hereditatis terrarum loca desiderare.

* f. 13v.

Sed* cum sic longo temporis interuallo secum sollertissime deliberaret, ut patriam parentesque desereret, tandem¹⁾ arrepto beatae memoriae et⁴⁹⁾ praedicti patris consultu⁵⁰⁾ cuncta animi(s)⁵¹⁾ sui⁵²⁾ secreta intra conscientiam ante ea abscondita patenter aperuit et magna prec(u)um⁵³⁾ instantia ad consensum suae uoluntatis sancti uiri animum prouocauit. Qui etiam magna primitus admiratione obstupefactus poscenti sane supplicantiue desideratum ad tempus contradixit iter, ut cepti propositi sedaret industriam⁵⁴⁾. Sed ad extreimum inualescente⁵⁵⁾ omnipotentis dei prouidentia conualuit⁵⁶⁾ sermo petentis. Et⁵⁷⁾ tanta⁵⁸⁾ abbatis fratrumque suorum secum sub regulari disciplina uiuentium deuotione adoptatum⁵⁹⁾ inchoauerat⁶⁰⁾ iter dominoque¹⁾ deo dispensante compleuerat⁶¹⁾, ut⁶²⁾ ei etiam humani* sumptus solacia libenter inpendere et¹⁾ magna cordis commotione lacrimarum diutius infusiones orationumque⁶³⁾ supplicationes pro eo ad deum⁶⁴⁾ fu[n]derent⁶⁵⁾.

* f. 14.

(17). Hic etiam dum spiritali⁶⁶⁾ confortatus armatura et¹⁾ seculari sublimatus sumptura utriusque uitae stipendiis minime careret, adhibitis¹⁾ secum duobus aut tribus fratribus, quorum corporali⁶⁷⁾ spiritalique⁶⁶⁾ indigebat sustentaculo, profectus est. Ac sic⁶⁸⁾ innensis⁶⁹⁾ peragratis terre⁶⁹⁾ partibus prospero obans⁷⁰⁾ fratrum comitatu peruenit ad locum, ubi erat forum rerum uenaliu[m] et¹⁾ usque hodie antiquo Anglorum Saxonumque uocabulo appellatur Lundenuich⁷¹⁾. Ac non multo transacto postliminio nautarum nauiter⁷²⁾ nouus⁷³⁾ quidem epipata⁷⁴⁾ consentienti⁷⁵⁾ nauclerio⁷⁶⁾ adgressus⁷⁷⁾ est

nauem⁷⁸⁾ nauoque inpenso⁷⁹⁾ prospero uentorum flatu peruenit ad Dorstet⁸⁰⁾. Ibique²⁾ aliquandiu commoratus debitum domino deo exsoluit die⁸¹⁾* noctuque preconium.

* f. 14v.

Sed quoniam graui ingruente paganorum impetu hostilis exorta⁸²⁾ dissensio inter Carlum⁸³⁾ principem gloriosumque ducem Franchorum et Raatbodum⁸⁴⁾ regem Fresonum populos ex utraque parte perturbabat maximaque¹⁾ iam⁸⁵⁾ pars ecclesiarum Christi, quae Franchorum prius in Fresia subiecte⁸⁶⁾ erant imperio, Raatbodi⁸⁷⁾ incumbente persecutione ac seruorum dei facta expulsionem, uastata erat ac destructa⁸⁸⁾, idulorum⁸⁹⁾ quoque cultura exstructis dilubrorum⁹⁰⁾ fanis lugubriter renouata, tum⁹¹⁾ uir dei perspecta⁹²⁾ peruersitatis nequitia peruenit ad Trech⁹³⁾. Ibique aliquantis expectatis diebus aduenientem regem Raedbodum⁹⁴⁾ adlocutus est. Et multis illarum⁹⁵⁾ circumuallatis ac conspectis terrarum partibus utrum sibi in futurum predicationis uspiam patesceret locus⁹⁶⁾ perquireret⁹⁷⁾. Proponensque animo ut si quam in parte huius populi euangeli⁹⁸⁾ um-quam* aditus claresceret, uerbi quidem dei semina ministraret, quod etiam multis transactis annorum curriculis gloriosa martyrii⁹⁹⁾ testificatio conprobauit.

* f. 15.

12 (18). Sed quia³⁾ sanctorum singulare munus est sanctitatis, ut⁴⁾ dum ad tempus suum sine⁵⁾ spiritalis uirore⁶⁾ germinis laborem minime⁵⁾ pollentem perspiciunt⁷⁾, ad alia prorsus loca foecunda⁸⁾ laboris cum fructu migrant⁹⁾. Quoniam in casum¹⁰⁾ inhabitatur locus, si et¹¹⁾ fructus deest sanctitatis. Sanctus enim uir dum sterilem¹²⁾ aliquandiu Fresonum terram inhabitaret et¹⁾ estatis³⁾ autumnique aliquantulum tempus preteriret, iam arida¹⁴⁾ caelestis rore fecunditatis relinqueret¹⁵⁾ arua et ad natale sui[s]¹⁶⁾ secum sumptis¹⁷⁾ conuiatoribus solum migravit ac monasterii sui¹⁸⁾ secreta petens etiam¹⁹⁾ ibidem secundi siquidem anni hiemem tripudiantium fratrum amore susceptus hiemando²⁰⁾ transegerat²¹⁾ et²²⁾ apostolicam gentium doctoris uocem imitaretur* dicentis: Ibi²³⁾ enim constitui hiemare²⁴⁾ α).

* f. 15v.

α) Tit. 3, 12.

Caput IV. 1) M = u. 2) R = m. 3) H : „collata“ pro collecta. — Rb. om. „sub“. 4) V : exherere, corr : exerere. Z : exercere. 5) M : suorum, corr : suarum. 6) C, G corr., Gg, F : inhereret. 7) M : festinè. 8) B : animarum. 9) In C inter „regnante“ et „Saxonum“ est rasura, „in“ „s“ adhuc dignoscuntur. X, Rb : in. F : Meuu. 10) A add Karolo. 11) G corr : recente. 12) A : dissessione, corr : dissens. Z : discessione. 13) R : quaestione. 14) Gg corr : consulto. 15) Sic etiam Mm. Rb. — X, St, W, B : berethuualdum. U : bertuualdum. C : berehtuualdum. F : Herechtwaldum. 16) R, Vulg : destin. 17) Vulg : presumptioni, temeritati, sed V, G : temeritate, G corr : temeritati. B : temerari. 18) Gg add : uiri, 19) B : evidenti. 20) R = m. V corr : ut. 21) R : prefatae. 22) Sic V, Mm, St, Rb. — St corr : sciscitabatur. C, G, Gg, F : sciscitatus est, sed in G „tus est“ est in rasura. U : sciscitare. W : sciscitatur. B : sciscitarent. 23) B : dum. F : tunc. 24) In M post „Christo“ positum est signum ommissionis „ñ“ et in margine suppletur vox „archimandrita“, signum vero additionis secundo, ut videtur, est abscissum. 25) C, St : uuynberht. G : uuinberth, Gg : uuynbest, V : Wintberht, U : Winebertus, Mm : uuynnerht, W : wynberth, B : Wynberch, F : Wintreht. 26) C, G, Gg, Mm : tyssesburg, V : tyssesburc, Mm in margine, St : tynsburch, A, Aa, W : tynspurch, Z, Cr : truspurch, B : tyusburch, F : Tisselburg. 27) C corr, Vulg : presidebat. 28) U : beoruualdus, B : Berowald, Rb : Beerwald, F : Boorwaldt. 29) In M „a“ est in rasura. 30) U, W : glestingaburch. V : glestingaburc. 31) M, R = u. 32) Deest in Aa, Z, Cr, Y. 33) A, Z : in 34) Vulg : itinere. 35) In M „ent“ est in rasura. C, X, Mm : caent, Mm corr : gaent; U, St, W, B : gent. 36) In M sequitur rasura unius literae. 37) G, V : rege, corr : regi. 38) A, Z : ac. 39) In M „a“ corr. videtur ex „um“. 40) C, Gg, A, Mm, St, W, B, F addunt : etiam. 41) M : ecclesiasti. R, Vulg add : „ci“. G : ecclesiastico, corr ecclesiastici. 42) F : ita proficiens in fut. 43) R : saepissime. 44) M : intereat, corr. superscribendo „r“. C, G, Gg, F : interesset, sed in G est in rasura. Vulg : intererat, sed in V et A corr : interesset. 45) M : „qui“, „a“ superscr. 46) C, G, Gg, Mm, St : dedicata, W : dedita. 47) In M „ad“ est in rasura. 48) om. F. 49) Gg : consulto, sed „o“ est in rasura. 50) M : animis. Vulg : animi. 51) om. W. 52) R, Vulg : precum. 53) In M „am“ est in litura. 54) G : inualiscente. 55) C, G, Gg, A, B, F, Y addunt : etiam. 56) U, Y : ut. 57) B : tanti. 58) A, Y, B : optatum. Gg : ad optatum. 59) Sic C, X, Rb, F. — Vulg : inchoaret. 60) Sic C, X, Rb, F. — Vulg : compleret. 61) Sic C, G, Gg. — Z : atque. Vulg : utque. 62) F, om. „que“. 63) C, G, Gg, Mm, St, W, F : dominum. 64) R : fūderent. 65) Rb, F : spirituali. 66) Rb : spirituali corporalique. 67) om. A. 68) R : immensis, terrae. 69) R, Vulg : ouans. 70) A : lundenuuih. Sic G, corr : lundenuuich B : Lundewich. F : Luidewinc. 71) Z : nauium, F : nouiter. 72) Serarius : nauus, F : nouus. 73) R, Rb, F : epibata. Aa, Z, Cr, W : pirata. 74) C, V, G corr, Gg, F : consentiente. 75) R, G corr, Gg, Aa, Z, Cr, W, H, F : nauclero. Mm, St : naucherio, in St superscr : „uel nauclero“. 76) R, Rb : ingressus. 77) Sic C, G, Gg. — In C corr. rec., Vulg : nauim. 78) R : impenso. 79) X :

torstat. B: Dorfstet, F: Dorstat. 81) U: die noct. exsol. 82) V, Aa, Mm: exhorta. Mm corr: exorta. 83) F: Carolum. 84) C, Mm, St: redbodum. C. corr, U, W, B, F: radbodum, G, V: redbotum, G corr., Gg: ratbotum. Rb: Ratuodum. H: Raatbodum. 85) Sic C, G, Gg, Rb. — F om: „iam“. V: inpars. Vulg: pars iam. 86) R: subiectae. Rb, F: subiecta erant. 87) C, A, Aa, Mm, St: redbodi. C corr, A corr, W, B, F: radbodi. Z, Cr: rebdoni. G, V: redboti. G corr, Gg: ratboti. Rb: Ratuodi. 88) A: destituta. 89) M, R = u. R, Vulg: idolorum. 90) R, Vulg: delubr. 91) M = u. C, F: tunc. 92) A: perfecta. F: prospecta. 93) C: trehet. V: trhet, G, Cr: treht. F: Trechit, G corr, Gg, Vulg: trecht. 94) R: Ratbodum. V: redbotum. Cr: rebdonum. G corr, W, B, F: radbodum. G, Vulg: redbodum. Rb: Ratuodum. 95) M add: „adlocutus est cum ratpotum regem“. In M verba: „Et multis illarum adlocutus est cum ratpotum regem“ per R uncis inclusa sunt. — In M manus prima post „illarum“ scripsit signum „~~///~~“, quo quae reliquum lineae spatium complent verba: „adlocutus est cum ratpotum regem“ ab antecedentibus seiunguntur. Jaffé pag. 441 not. 1 ea ex margine in textum devenisse statuit. Rb, teste Canisio pag. 389, ibique aliquantis diebus aduenientem regem Raatuodum allocutus est, et multis illarum allocutus est Turapotum regem, circumuallatis ac conspectis. 96) In M „c“ est in loco raso. 97) U: perquirere. 98) Sic G. — G corr, Vulg: euangelii. Rb: euangelium quam. F: euangelium patesceret aditus quo claresceret et uerbi dei semina. 99) Rb: martyrum.

II. 3) In M „a“ superscr. H: Sed quia priscorum singulare. F: Sed quorum sanctorum singulorum una est sanctitas, ut dum. 4) M, R = u. 5) In M „e“ est in litura. 6) V: spiritali sui rore. U, W: spiritalis vigore. Rb: spiritali uirore. F: spiritali vigore. 7) C: perspexerint. F: prospexerint. 8) Sic Rb. — Vulg: foecundo. 9) Sic G, V, Rb. — Gg, Vulg: migrent, sed in Gg „ent“ est in rasura. 10) R, Vulg: incassum. 11) Gg: ei, sed in loco raso. St om „et“, in Mm est erasum. 12) R, Vulg: sterilem. 13) R, Vulg: aestatis. 14) In M vox „caelestis“ positus signis suppletur in margine. 15) C, G, Y, B, F: reliquerat. 16) M: sui. Canisius: sui, secum. Vulg: suis. 17) F: supradictis. 18) om. A. 19) Rb: et iam. Gg: Et etiam. 20) R: hyemando. 21) Aa: transegit. 22) In C eraso „et“ corr. rec. „ut“. In A, G „ut“ superscr. G: et ut. W, Rb: ut. F: ut doctoris apost. gentium uocem. 23) M = m. 24) In M, Rb sequitur rubrum: Qualiter defuncto abbate suo cum fratribus [haec verba desunt in Vulg], in M, Vulg: [A add: Ubi] aliquantum [C, X, F: quantulum, Z, Cr, Y: aliquantulum] tempus [A, Gg: temporis] commoratus [C, X, Mm, St: commoratum] est [Z om: „est et“] et postea ad [om Gg] Romam cum commendaticiis episcopi sui [om Z] litteris peruenit [X: uenit]. In Aa inscriptio deest.

Caput V.

13 (19). Transcursis iam ex parte sancti uiri uirtutibus subsequencia eius, quem ad modum rem rumigerulis⁴⁾ referentibus⁵⁾ gestam conperimus⁶⁾, patenter proferimus, ut³⁾ apertior in perpetuum uitae morumque eius ad normam sanctae conuersationis illius tendentibus pateat callis⁷⁾.

* f. 16. Cumque ingens peregrinationis exegisset discrimen gurgitumque maris euasisset dispendium et fratrum suorum iterum⁸⁾ reuersus se societate⁹⁾ dedisset eorumque¹⁰⁾ contubernio dies deinde plurimos¹¹⁾ iniuncxisset¹²⁾, graui¹⁾ demum mentis arreptus¹³⁾ est merore¹⁴⁾ et recenti oppressus animi¹⁵⁾ mestitia¹⁶⁾, dum senilia¹⁷⁾ iam magistri membra infirmari conspiceret extremumque adstante¹⁸⁾ monachorum congregatione¹⁸⁾ obitus sui diem languoris conualescente¹⁹⁾* immensitate bibrando²⁰⁾ palpitandoque²¹⁾ imminere et³⁾ tandem deposito corporis ergastulo sub triste²²⁾ merentium¹⁴⁾ aspectu fratrum ultimum efflare spiritum uideret. Quia in sanctorum frequenter cordibus compassionis specialiter condolens refulget piaetas (est)²³⁾, qua²⁴⁾ ad tempus sedulo solent contristari. Sed apostolico^{a)} inherentes precepto in domino iugiter consolantur²⁵⁾. Iam blande adorsus²⁶⁾ est fratres et spiritalibus eos conloquiis paternae memor traditionis hortatur, ut regularis iugiter constitutionis formam et aecclesiasticae²⁷⁾ diffinitionis normam in omnibus conseruarent. Et ut patris cuiuslibet spiritali²⁸⁾ se subiungerent imperio instruxit. Tunc omnes unianimiter²⁹⁾ consonis instabant uocibus et sanctum hunc uirum, qui illo dicitur in³⁰⁾ tempore Uuinfrith³¹⁾, cuncti precarentur³²⁾, ut pastorale³³⁾* super eos abbatis suscipere³⁴⁾ magisterium. Sed refutatis mox³⁵⁾ patriae³⁶⁾ facultatibus et primatu regiminis abiecto ad predistinata³⁷⁾ iam³⁸⁾ prumptus³⁹⁾ ac paratus sollerti se⁴⁰⁾ cura excussauit. Omnemque proheredum substantiam abnegando rennuuit⁴⁰⁾.

* f. 16v.

14 (20). Cum uero hibernale⁴¹⁾ iam⁴²⁾ tempus preteriret et³⁾ calor estatis⁴³⁾ candesceret pristinaque labentis anni re-

a) Cf. 2 Cor. 1, 5.

nouatur⁴⁴⁾ intentio et³⁾ omni quippe⁴⁵⁾ sollicitudine iter omis-
sum iterando renouare studuit⁴⁶⁾. Tunc litteris⁴⁷⁾ etiam com-
mendaticiiis a beatae memoriae⁴⁸⁾ Danielo⁴⁹⁾ dei plebis spe-
culatore⁵⁰⁾ acceptis ad limina apostolorum Romam uenire
temptauit. Quem tamen⁵¹⁾ resistentium aliquandiu fratrum
orbata patris inpediuit necessitas. Caritasque heulantium⁵²⁾
ac compassio utrubique⁵³⁾ dolentium⁵⁴⁾ ad tempus obsistebat.
Ita ut magno quidem mentis angore pre-mebatur⁵⁵⁾* et in
quam se uerteret partem ignorabat⁵⁵⁾. Metuebat enim, ne
grex magistro commissus iam sine uigilanti⁵⁶⁾ pastoris cu-
stodia eo decedente⁵⁷⁾ luporum mursibus⁵⁸⁾ pateret. Et²⁾ ut
peregre proficiscendi autumnale sibi deficeret tempus formi-
daret⁵⁹⁾. Cumque omnipotens deus solita non inmemor piaet-
tatis suae clementia seruum suum⁶⁰⁾ animi pressura pertur-
batum et anxio uellet dolore eripere et³⁾ iocundum gregi
preuidere⁶¹⁾ **magisterium**⁶²⁾, iam³⁾ praefati antistites⁶³⁾ erga
fratres intestina facta est meditatio et bone⁶⁴⁾ indolis uirum
nomine Stephanum huic presedere fecit aecclesiae. Et sanc-
tum⁶⁵⁾ hunc uirum per longas peregrinationis uias ire uolen-
tem ad loca incolomem⁶⁶⁾ destinata direxit.

* f. 17.

(21) Qui protinus quidem uale dicenti[bul]s fratribus⁶⁷⁾
profectus est locumque per longa terrarum spatia, qui iam
predicto⁶⁸⁾ dicitur nomine⁶⁹⁾ Lundenuuih⁷⁰⁾, uoti* compus⁷¹⁾
adiit. Et celocis⁷²⁾ celeriter marginem scandens coepit igno-
tas maris temptare uias. Trepudiantibusque⁷³⁾ nautis immensa
choro⁷⁴⁾ flante carbasa consurgebant et pleno uento⁷⁵⁾ pro-
speroque cursu hostia citius fluminis⁷⁶⁾, quod dicitur Cuent⁷⁷⁾,
omni³⁾ iam expertes periculi naufragio aspiciunt et ad aridam
sospites⁷⁹⁾ terram perueniunt. Sed et castra metati sunt in
Cuentauih⁸⁰⁾, donec superueniens se collegum⁸¹⁾ multitudo
congregasset.

* f. 17v.

Omnibusque⁸²⁾ collectis per singulos⁸³⁾ dies imminente
hiemis frigore profecti⁸⁴⁾ sunt. Multasque sanctorum ec-
clesias orando adierunt, ut tutius⁸⁵⁾ opitulante altithrono al-
pina niuium⁸⁶⁾ iuga transcenderent Longobardorumque erga
illos humanitatem mitius sentirent militumque³⁾ malitiosam
superbiae ferocitatem facilius euaderent.* Cumque sanctorum

* f. 18.

suffragante patrocínio et¹⁾ domino deo dispensante omnis quippe cohors tribunaliū⁸⁷⁾ comitatu⁸⁸⁾ huius sancti uiri inherens⁸⁹⁾ limina beati Petri apostoli prospere adgressus est, immensas statim Christo pro sospitate eorum grates persoluunt. Atque aecclēsiā sancti Petri principis apostolorum magno cum⁹⁰⁾ gaudio ingressi obolitionem⁹¹⁾ peccaminum postulantes diuersa quidem⁹²⁾ munera eorum quam plurimi detulerunt.

* f. 18v.

(22). Transactis autem⁹³⁾ diebus non multis sanctus⁹⁴⁾ uir iste uenerabilem sedis apostolicae papam beatae memoriae Gregorium, a primo secundum et nouissimo⁹⁵⁾ priorem, affatus est⁹⁶⁾, qui et uulgarica⁹⁷⁾ Romanorum lingua dicitur iunior⁹⁸⁾. Omnemque⁹⁸⁾ sibi per ordinem itineris⁹⁹⁾ sui atque aduentus occasionem⁴⁾ manifestauit. Et quali⁵⁾ anxius⁶⁾ desiderio diutius desudasset aperuit. Sanctus itaque papa repente hilari* uultu adridentibusque oculis intuitus in eum inquisiuit, an³⁾ litteras ab episcopo suo commendaticias detulisset. At ille etiam concitus⁷⁾ exempto pallio cartam ex more inuolutam litterasque⁸⁾ protulit. Deditque²⁾ mirabili sanctae recordationis uiro. Qui statim acceptis litteris⁸⁾ annuens⁹⁾ ei ut¹⁰⁾ abiret. Apostolicus uero papa¹⁰⁾ perlectis litteris⁸⁾ et recensita commendaticiae conscriptionis carta sedulum deinceps cum eo habebat cottidianae disputationis colloquium, donec¹⁾ proficiscendi redeundique estium instaret tempus¹¹⁾.

* f. 19.

15 (23). Cum uero Nisan mensis, qui est Aprelis¹²⁾, preteriret et Iairi¹³⁾, qui et¹⁴⁾ Maius¹⁵⁾, iam porte¹⁶⁾ paterent, tum¹⁷⁾ etiam postulata¹⁸⁾ atque accepta apostolicae¹⁹⁾ sedis¹⁹⁾ benedictione et litteris a beatissimo papa(e)²⁰⁾ ad¹⁾ inspiciendos inmanissimos Germaniae populos directus est, ut an inculta cordium arua euangelico arata* uomere predicationis semen²¹⁾ recipere uoluissent, consideraret.

Ac sic extimplo²²⁾ collecta numerosa reliquiarum multitudine reciproco suorum reditu²³⁾ [con]seruorum²⁴⁾ Italiae fines adiit²⁵⁾. Optimumque Longobardorum regem Liodobrandum²⁶⁾ pacificis salutatum muneribus compellauit. Et honorifice ab eo susceptus²⁷⁾ lassato²⁸⁾ ex itinere²⁹⁾ membra²⁸⁾

requiescebat²⁹). Ac sic remuneratus ardua ac plana³⁰) agrorum peragrans spatia prerupta alpium iuga transcendit.

Incognitasque³¹) Baiuvariorum et confines Germaniae terminos adgrediens in Thyringeam iuxta mandatum apostolicae sedis considerando progressus est. Ad instar uidelicet prudentissime³²) apis³³), que suotim³⁴) camporum circumuolat arua et¹) numerosam³⁵) redolentium³⁶) herbarum copiam penigeris molliter perstrepens alis circumuallat³⁷)* carpentique rostro pertemptat, melliflua ubi nectaris lateat dulcedo³⁸) et³) suis³⁹) eam omni penitus mortiferi sucis⁴⁰) amaritudine contempta albeariis⁴¹) inuehit et, secundum quandam⁴²) apostolicae^α) ratiocinationis eloqui⁴³) similitudinem, omnia probat et⁴⁴) quod bonum est tenet.

* f. 19v.

16 (24). Sanctus itaque uir in Tyringeae iuxta insitum⁴⁵) sibi mandatum apostolici pontificis senatores denique plebis totius⁴⁶) populi principes uerbis spiritalibus affatus est eosque ad ueram agnitionis uiam et intellegentiae lucae[m]⁴⁷) prouocauit, quam olim ante maxime⁴⁸) siquidem ex parte prauis⁴⁹) seducti doctoribus perdiderunt. Sed et sacerdotes ac presbiteros, quorum alii relegioso dei se⁵⁰) omnipotentis cultu⁵¹) incoluerunt⁵²), alii³) quidem fornicaria contaminati pollutione castimoniae continentiam, quam sacris seruientes⁵³) altaribus seruare debuerunt, amiserant, sermonibus* euangelicis quantum potuit a malitiae prauitate ad canonicae constitutionis rectitudine[m]⁵⁴) correxit, admonuit atque instruxit.

* f. 20.

Et Franciam deinde fratribus secum comeantibus⁵⁵) ingressus est statimque, audito⁵⁶) Raatbodi⁵⁷), Fresonum regis, morte, albeum⁵⁸) quidem fluminis magno gauisus gaudio nauigio ascendit, optans³), quod etiam Fresia recipisset⁵⁹) uerbum dei. Et²) ad⁶⁰) incultas caelesti predicatione terras peruenit. Jamque atrocis cessante regis Raatbodi⁵⁷) persecutione doctrinae caelestis semina ministravit. Et uerbi dei fame expulsa familicam⁶¹) paganicae superstitionis multitudinem pabulo⁶²) aeternae predicationis reficit⁶³). (25) Cumque desiderantis⁶⁴) repente[m]⁶⁵) mentem spontaneus operis

α) 1 Thessal. 5, 21.

* f. 20v.

sequeretur effectus et uotina predistinatae⁶⁶⁾ doctrinae lux domino deo dispensante claresceret* Carlique⁶⁷⁾ ducis gloriosi super Fresones roboratum esset imperium, iam³⁾ bucina⁶⁸⁾ caelestis uerbi increpuit et predicatorum⁶⁹⁾, adueniente⁷⁰⁾ superni roris fertilitate, uox intonuit, dei⁷¹⁾ per Uuillibrordum uirum uenerabilem ac cooperatores eius propagatus est sermo. Sed quia⁷²⁾ messes⁷³⁾ quidem multa⁷³⁾, operarios^{α)} inesse⁷⁴⁾ paucos cerneret⁷⁵⁾, sanctus³⁾ hic dei famulus cooperator etiam⁷⁶⁾ factus est per tres instanter annos Uuillibrordi archiepiscopi multumque in Christo laborans non³⁾ paruum domino⁷⁷⁾ populum destructis delubrorum fanis et exstructis aecclesiarum oratoriis prefato pontifici⁷⁸⁾ opitulante adquisiuit.

* f. 21.

17 (26). Cum uero summus hic senuerat⁷⁹⁾ pontifex et aetatis plurimis grauabatur⁷⁹⁾ annis, decreuit³⁾ etiam, suggerente discipulorum coetu, ut solacium tanti⁸⁰⁾ ministeri suae decrepitae senectuti preui-deret⁸¹⁾* et fidelem de parua congregatione uirum elegeret⁸²⁾, qui(a)⁸³⁾ tanto⁸⁴⁾ preesse potuisset⁸⁵⁾ populo. Accitoque⁸⁶⁾ huic famulo⁸⁷⁾ salutari eum instructione admonuit, ut episcopalis quippe regiminis susci-peret gradum⁸⁸⁾, ad regendum dei populum sibi subueniret. Qui etiam humiliter repente⁸⁹⁾ respuens minime se⁹⁰⁾ dignum esse episcopatus gradu⁹¹⁾ referebat. Et ne sibi tantae dignitatis fastigium adolescentiae⁹²⁾ adhuc in annis constituto in-poneret⁹³⁾ deprecatus est. Et quoniam⁹⁴⁾ quinquagesimi anni iuxta canonicae rectitudinis⁹⁵⁾ normam necdum plene reciperet aetatem testatus est, ut omni se penitus excusationis ter-giuersatione ab⁹⁶⁾ huius gradu⁹⁷⁾ celsitudine declinaret. Pre-dictus itaque tam sancti preconii⁹⁸⁾ pontifex placidis illum uerbis increpauit. Et diligenti eum cura ad huius propositi⁹⁹⁾ gradum⁴⁾ instigauit populique subiecti maximam* magnopere paupertatem prediceret⁵⁾. Sed cum neque sic correptus ad suscipiendum huius celsitudinis gradum consentiret, iamque³⁾ per longas tricationum moras spiritalis inter eos orta est⁶⁾ contentio et³⁾ consona pulchre discretionis facta⁷⁾ dissensio. (27). Hic uero grandi praeuentus humilitate tanti⁸⁾ gradum⁹⁾

* f. 21v.

α) Cf. Matth. 9, 37.

contradixit honoris. Ille autem piissimi appetitu lucri in-
retitus salutem concupiuit animarum. Cumque sic diuersa
iam sermocinationum¹⁰⁾ uerba inuicem protulissent et¹¹⁾ sanc-
tus hic dei seruus uelud¹²⁾ in spiritale¹³⁾ quodam stadio¹⁴⁾
positus¹⁵⁾ placite¹⁶⁾ prorsus excusationis exerens sermonem
ait: O summe¹⁷⁾ sanctitatis pontifex. O spiritualis proreta¹⁸⁾
agonis. Ego enim a beate sanctae recordationis Gregorio
papa Germanicis mandatum gentibus detuli. Ego apostolicae
sedis legatione fungens¹⁹⁾ ad occidentales barbarorum re-
giones sponte tuae²⁰⁾ me gu-bernationis* dominio²¹⁾ iniunxi
et³⁾ propriae²²⁾ uoluntatis arbitrio ignorante dominorum²³⁾
sublimatu copulaui²⁴⁾. Quorum usque in hodiernum²⁵⁾ diem
sponsionis uoto constrictus sum²⁶⁾ seruituti ac²⁷⁾ subiectus.
Quapropter sine apostolicae sedis²⁸⁾ consultu et³⁾ authenticae
iussionis mandato tam preclare sublimitatis ordinem susci-
pere non audeo, sed²⁹⁾ et alia quoque³⁰⁾ rationabile³¹⁾ pe-
titionis supplicatione uerba proferebat dicens: Obsecro igitur,
ut me propriae³²⁾ sponsionis uinctum catenis ad has³³⁾ quas
primitus a sede apostolica missus³⁴⁾ sum terras destinando³⁵⁾
diregas. Cui protinus uir dei audita tante³⁶⁾ professionis
causa data ei benedictione licentiam dedit abeundi, (38) qui
aetiam statim proficiscens³⁷⁾ peruenit ad locum, cui nomen
inscribitur Amanaburch³⁸⁾, iuxta apostulum^{α)} enutritus uerbis
fidaei et bonae doctrinae, quam adsecutus est³⁹⁾.

* f. 22.

α) 1 Timoth. 4, 6.

Caput V. 1) M = u. 2) R = m. 3) M et R = u. 4) U, Mm, St : summi
gerulis. W : quem ad modum re summis gerulis gesta comperimus. 5) R : refer.
6) F : comperimur. 7) U : locus. 8) Z : uerum. 9) Vulg : societati. 10) U,
W : et eorum. 11) om A. 12) R : iniunx. F : illuxisset. 13) Rb : correptus.
14) R : mœr. 15) In M sequitur una litera, per R deleta. 16) R : mœst.
„a“ formata est per R ex litera, quae nunc dignosci nequit. 17) G sinelia,
corr : senilia. 18) A : adstantem, congregationem. 19) G : conualiscente.
20) Sic etiam Mm. — R, Mm corr, Vulg : uibrando. 21) Z om. „que“.
22) V : triste, G corr, Vulg : tristi. 23) om. Vulg. 24) V, G : quia. G corr,
Vulg : qua. 25) famulantur. 26) V : adhorsus. 27) R : ecclesiasticae. U : ec-
clesiasticis. 28) In M sequitur rasura unius literae. Rb : spirituali. Vulg :
spiritualis. 29) Vulg : unanimiter. 30) Deest in Aa, Z, Cr. 31) Sic Rb. —
G, Gg : uuynfrit. C, V : uuynfrid. Vulg : uuinfrid. 32) Sic Vulg. — C

corr, F : precabantur. 33) A : pastorem. 34) A : susciperet abbatis. 35) Deest in : Aa, Z, Cr, Y. 36) M : patri ae, „e“ formata est per R ex alia litera, ut mihi videtur ex „c“, ut legendum sit : patri (= patre) ac. 37) R : predest. 38) om. Rb. 39) Sic G. — R, G corr, Vulg : promptus. 40) „se“ deest in A, G, Gg. H pro „renuit“ (= Rb) : retinuit. 41) R : hyb. 42) om. A. 43) R : aest. 44) C, F : renouaretur. 45) F om „et“ et „quippe“. 46) G corr, Vulg : studuit. 47) R : literis. 48) A : memorialē. 49) Sic V, G. — C, Gg B : danihele. V corr, G corr, Vulg : daniēle, sed A corr : danielis. 50) C, F : specul. pleb. dei. 51) R : tunc, 52) R : eiulant. 53) C : utrobique, Vulg : utrob. 54) Gg : condolentium. 55) Sic G, V, Rb. — V corr, G corr, Vulg : premeretur, ignoraret. 56) F : uigilantis. 57) X, A : decidente, sed V corr : decid. 58) R, Vulg : morsibus. 59) V superscr : formidauit. G corr, Vulg, F, Rb, B : formidabat. 60) Sic Rb. — Vulg add : „tanta“. 61) A : prouidere. 62) M : magis. R add : „trum“. C, Rb : magistrum. C corr, Vulg : magisterium. 63) R, Vulg : antistitis. 64) R : bonae. 65) G, Gg : uirum s. hunc. 66) Vulg : incolumem. 67) Vulg : dicens. 68) F : praedictus. 69) om F. 70) X, W : lundenuic. A : lundinuich. Cr : lindenuich. F : Londenuine. Rb, Vulg : lundenuich. 71) V : comptus. Vulg : compos. 72) Pro : „Et celocis“ : F : celocis, X : Ecce locis. 73) R = m. R : tripud. B : tripudiantibus vero. 74) R : coro. 75) V : uentu. 76) C, F : flum. citius. Rb : ostia eius fluminis. 77) B : Gent. U, Y : Cent. Rb : Tuent. 78) U : omnis. 79) Rb : hospites. 80) X, F : Cuentauic. Rb : Tuentauich. 81) Sic Rb (= collegūm), X. — Vulg : collegarum. 82) In U deest „que“. W : Et omnibus. 83) Sic Rb. — Vulg add : quosque. 84) Rb : prouecti. F : praefecti. 85) M : totius, corr : tutius. 86) Rb : montium. 87) R, H : contribulum. Rb, F, B : contubernalium. 88) C, F : comitatu. 89) R : inhaer. 90) In M scriptum est in fine lineae in margine. 91) Sic etiam Y. — U : obolicionum, in A in margine : ablutionem. R, Vulg : abolit. 92) V : quidam. 93) M : h. Rb : hic. 94) M, R = u. Sic Rb. — Vulg : sanct. iste uir. 95) om. U, Y. 96) om F. 97) F : uulgari ea. 98) H pro „iunior“ : minor. — C, F om. „que“. 99) V : itineri.

II. 4) R : occasionem. 5) V : quasi. om. H. 6) R : anxius. Rb : annexius. 7) om. C, F. 8) R : liter. 9) R, Rb, F : annuit. 10) In M est superscr. 11) Canisius addit : „Caput VI. De eius reditu ex Roma, mandato Papae, et quid in Thyringia, Francia et Fresia, praedicando effecerit : et de gestis cum Vvilibrordo Archiepiscopo“. Item ex Canisio Serarius. Cf. Canisius pag. 387 : „Codex Rebdorfensis non habet numerum capitum, licet habeat titulos capitum. Nos sequimur H.“ et pag. 389, quoad hunc locum : „Titulus huius capituli non est in R[ebdorfensi]. 12) G corr, Vulg : Aprilis. 13) Rb : iair. 14) F : est. 15) Gg : maias. 16) R : portae. 17) R = m. F : tunc Z, Cr : dum. 18) In M „ta“ superscr. 19) om. F. 20) M : pape. R, Vulg : papa. 21) Sic C, Rb, F. — Vulg : recip. sem. 22) R, Vulg : extemplo. 23) Aa : redito. 24) M, Rb : seruorum. Vulg : conseruorum. 25) In M et Rb (Canisius pag. 389) sequitur : †† Adlocutus

(in margine) cum liutprando [R: luitpr.] rege⁶, quae verba R delet. Jaffé pag. 445, not. i. 26) Sic C, G, Gg, U, F. — V: liutbrandum. A, Aa, Cr: liutprandum. Z: leuitprandum. Rb: liodoprandum. 27) Rb: suscepit. 28) C, X, H, Rb, F, B: lassata. U, Y: lassis, membris. 29) Sic C, corr: itin. — R, H: requiescebant. F: repausabat. 30) F: plena. 31) Rb: incognitas, om. „que“. Vulg: incognitosque. 32) R: prudentissimae. 33) A add. „est“. 34) Sic C, G, Gg, Mm, sed in G „m“ est in rasura. Mm corr, Rb: suctim, V: suotini, A, Aa, Cr, W: suaptim. Z: suapum, corr: suauium. St: suatim. H, F: suorum. B: consuetim. 35) Aa: numerosa. 36) A: redolentiam. 37) Rb, F: circumuolat. 38) A: dule. lat. 39) M sui, corr: suis. 40) R, R, Rb, F: succi. Vulg: sucus. 41) Vulg: aluear. 42) om St. — U, Mm, W: quondam. 43) Vulg: eloquii. 44) In G, Cr „et“ est superscr, in U deest. 45) X: mand. insitum [G: insiti] sibi. 46) Sic Rb, F. — Vulg add „que“. 47) M: luce. R, Vulg: lucem. In M in margine: „De sacerdotibus“. 48) Sic C. — C corr, Vulg: maxima. 49) In M superscr. 50) om. H. 51) In M sequitur rasura unius literae. 52) H, F: incaluerunt. In Rb verba: „relegioso — incoluerunt“ desunt. (Canisius pag. 189). 53) A: seruiantibus. 54) R, Vulg: rectitudinem. 55) Vulg: commeant. 56) Sic G, V. — G corr, Vulg: audita. 57) C, Mm, St: redbodi. C corr, F: radbodi. G, V: redboti. G corr, Gg: radboti. A, Aa, Cr: rebdoni. Z: rebboni. Rb: Ratbodi. 58) Vulg: alueum. 59) Vulg: recep. 60) Sic Vulg. — M: aut. — F om „et“. 61) Vulg: famel. 62) Vulg habet „pabulo“ post „reficit“. 63) U, G corr, Gg, Y, Rb, F: refecit. 64) G: desiderantes, corr: desiderantis. 65) Sic Rb, H. — Vulg: repente. 66) R: predest. 67) C corr, G corr, W, V, F: carolique. 68) R, Vulg: buccina. 69) M, Y: per predicatorum. 70) Z: ueniente. 71) Sic Rb. — Vulg add: etiam. 72) M: a, „a“ superscr. 73) C, X, B: messe, multa. R, Rb, U [Z om, „quidem“]: messem, multam. 74) om A. — F: operarios autem paucos inesse. 75) C, St corr, F: cernebat. 76) F: fact. etiam. 77) Sic C. — Vulg: pop. dom. 78) C pontificae, sed „a“ deleta. G corr, Gg, St corr, Rb, F: pontifice. 79) R: seniierat. C, G, Gg, F: senuisset, grauaretur, sed in G. „isset“, „retur“ est in rasura. B: senueret. 80) Rb: sancti. 81) Vulg: ministerii. 82) Rb, F: prouideret. 82) R, Vulg: eligeret. 83) Vulg: qui. 84) Rb: laude. 85) A: preeset. 86) M: Ac citoque. 87) C: hoc dei fam. X, Rb: huic fam. dei. U, Mm, St, B: huic dei fam. F: hoc fam. 88) Sic Rb. — Vulg add: „et“. 89) Sic C, Rb, F. — Vulg: humiliter hoc renuens. 90) om X. — Rb: sese. 91) Aa, Cr: gradum, Cr. corr: gradu. 92) C: adul. G: adolisc., corr: adolese. 93) Rb: imponeretur. 94) In M corr. recentiss., Rb: quomodo. 95) Z: restitutionis. 96) Z: ad. 97) Vulg: gradus. 98) R, Vulg: preconii. 99) V: prepositi.

III. 4) A: gradus. 5) X, F: predicebat, sed in G est in litura. V corr: predicauit. W, St corr: predixit. 6) om F. 7) F add: est. 8) Sic Vulg. — M, Rb, H: tangi. F: om. 9) A etiam hoc loco add: honoris. 10) V: sermocinantium. 11) M, R = u. om. F. 12) R: uelut. 13) R,

Vulg : spiritali. 14) Rb : studio. 15) Z : inpositus. 16) R, F : placide. U, Y, Rb : placidae. C, X : placitae. 17) C, A, Mm, St : summae. 18) U, Y : propheta. 19) X : fungor. A : functus. 20) om A. 21) In M superscr. F : dom. gub. 22) G, V : proprio. 23) Canisius : ignorante, subl. dom. 24) A : coniunxi, superscr : copulaui. 25) Rb : hodiernam. 26) R add. hoc loco „ac“ et infra delet. Rb : constrictus sum ac seruituti subiectus. 27) F : atque. 28) X : consulto sed. ap. 29) R = u. 30) F : quaeque. 31) A : rationabilis. R, Vulg : rationabili. 32) V : proprio. 33) Rb, F add : ad. 34) C : missum, corr : missus. 35) R : destin. 36) R : tantae. 37) G : proficiens, corr : proficiens. 38) Sic A, W. — V : Amanaburc. F : Ameneburgh. Vulg : Amanaburg. 39) In M „adsec. est“ in fine paginae sunt. Inscriptio capitis sequentis, prout in Rb, teste Canisio pag. 390, deest, sed „P“ in : „Per“ est initialis litera. Item Aa inscriptione caret. Vulg : Qualiter per omnem [St : nomen] aetatem suam praedicationis [G, V : praedicationum, G corr : praedicationis] studium exercuit. C, X, F add : et [om. F] quali [F : qualiter] hunc mundum [F add : „in“] fine dereliquit [V, F, G corr. : dereliquit, G : derelinquit, Gg : reliquit]. Canisius : Caput VII. Quomodo Saxonum et Hessorum populos conuertit, et de gestis suis nuncium Romam misit, eodemque mox ipse euocatus, cum Papa collocutus est.

Caput VI.

* f. 22v.

18. Per* singulos enim a proohemio⁴⁾ gradus uirtutis documenta⁵⁾ et laboris in domino constantiam huius sancti uiri perstrinximus, ut sequentia subtilius bonorum eius exempla conglobatim ad memoriam reuocemus.

Cumque ingentem domino populum in Fresonis adquireret multique ab eo spiritali⁶⁾ doctrina⁶⁾ edocati⁶⁾ ad agnitionem ueritatis inradiantibus uere⁷⁾ lucis radiis peruenerunt⁸⁾. Tunc quippe domino p(r)atrocinante⁹⁾ alias Germaniae predicandi causa partes adiit. Et supra dictum locum, cui gemini preerant germani, Daeettic¹⁰⁾ uidelicet et Deoruulf¹¹⁾, domino auxiliante obtinuit. Eosque²⁾ a sacrilega idulorum¹²⁾ censura, qua sub quodam¹³⁾ christianitatis nomine male abusi sunt, euocauit¹⁴⁾. Ac²⁾ plurimam¹⁵⁾ populi turbam recte patefacta intellegentiae uia(e)¹⁶⁾ errorum deposito horrore¹⁷⁾ a maliuola gentilitatis¹⁸⁾ superstitione retraxit. Et²⁾ monasterii collecta seruorum dei congregatione cellam construxit.* (29) Similiter et iuxta fines Saxonum Hessorum populum paganicis adhuc ritibus oberrantem a demoniorum euangelica pre-

* f. 23.

dicando mandata captiuitate liberauit. Multisque milibus hominum expurgata paganica uetustate baptizatis 19. idoneum³⁾ quippe nuntium ac fidelem¹⁹⁾ suarum litterarum²⁰⁾ portitorem nomine Bynnan²¹⁾ Rome²²⁾ direxit. Patrique uenerabili apostolici²³⁾ sedis pontifici uniuersa, que²⁴⁾ circa illum domino donante facta sunt, muta²⁵⁾ quidem littera²⁵⁾ ministrante per ordinem reuelauit. Et ut²⁶⁾ magna siquidem²⁷⁾ hominum²⁸⁾ multitudo diuino inlustrante spiritu regenerationis perciperet sacramentum manifestauit. Sed et de rebus, quae ad²⁹⁾ cottidianam aecclesiae dei necessitatem populiue prouentum pertinebant, plura³⁰⁾ ob consilium sedis apostolicae interrogando conscripsit. Cum enim aliquantos dies prefatus* hic nuntius predicto maneret³¹⁾ loco et iam³²⁾ reditus sui tempus instaret, tum³³⁾ etiam a prefato sedis apostolicae pontifice mutuum legationis suae responsum accipit³⁴⁾. Et statim reuersus³⁵⁾ cartam sedis apostolicae conscriptionis iam non multo transacto tempore magistro adtulit.

* f. 23v.

20. (30) Cumque sanctus uir adlatas legisset litteras²⁰⁾ carptim se inuitatum ad Romam intellexit. Festinusque²⁾ summum oboedientie³⁶⁾ gradum implere temptauit, clientumque confestim stipatus³⁷⁾ caterua et fratrum circumseptus agmine Francorum ac Burgundionum Italiaeque, iam collibus Alpium transcensis limitum fines militumque¹⁾ terminos transmigravit et Romanae³⁸⁾ urbis moenibus conspecti(bu)s³⁹⁾ altithrono repente condignas⁴⁰⁾ gratiarum laudes rependit. Et ad beati Petri mox aecclesiam⁴¹⁾ perueniens diligenti se oratione munivit. Cum uero⁴²⁾ lassata paulisper membra⁴³⁾ quieuisset⁴⁴⁾, iam* beato Gregorio apostolicae sedis pontifici nuntiatum est, quod hic dei famulus adueniret. Qui²⁾ etiam bene susceptus zenodochiam⁴⁵⁾ adductus est.

* f. 24.

Adueniente itaque oportuno conlocutionis eorum die et ad basilicam beati Petri apostoli aduentante glorioso sedis apostolice⁴⁶⁾ pontifici⁴⁷⁾ confestim³⁾ hic dei⁴⁸⁾ famulus inuitatus est et cum paucis ad inuicem ac pacificis se salutassent uerbis, iam de simbulo et fidaei aecclaesiasticae traditione apostolicus illum⁴⁹⁾ pontifex inquisiuit. Cui mox hic uir dei humiliter respondit dicens: Domine apostolicae⁵⁰⁾, noui me

imperitum iam⁵¹⁾ peregrinus uestrae familiaritatis sermone. Sed²⁾ queso⁵²⁾ ut otium⁵³⁾ mihi tempus⁵³⁾ conscribendae⁵⁴⁾ fidaei concedas. Et muta tantum⁵⁵⁾ littera meam rationabiliter fidem adaperiat. Qui etiam protinus consentit⁵⁶⁾ et ut festine⁵⁷⁾ hanc scripturam deferret imperauit.

* f. 24v.

(31) Cumque⁵⁸⁾ aliquanto temporis⁵⁹⁾ euoluto spatio sanctae⁶⁰⁾ trinitatis fidem* urbana⁶¹⁾ eloquentiae scientia(e)⁶²⁾ conscriptam detulisset reddiditque⁶³⁾ prefato pontifici. Expectauit²⁾ nihilominus⁶⁴⁾ quippe dies adhuc⁶⁵⁾ aliquos. Sic⁶⁶⁾ saltem reinuitatus est et Lateranem⁶⁷⁾ introductus⁶⁸⁾ humiliter prono uultu protinus postulata benedictione pedibus apostolici pontificis aduolutus est. Quique repente eleuauit eum⁶⁹⁾ a terra et cartam, in⁷⁰⁾ qua integra et incorrupta fidaei patuit⁷¹⁾ ueritas, huic dei⁷¹⁾ famulo reddidit. Eumque²⁾ consedere fecit et salutare⁷²⁾ eum admonitionis doctrina instruxit, ut hanc sine intermissione intemeratam fidaei munitionem conseruaret⁷³⁾ et aliis instanter suarum pro possibilibate uirium predicaret. Multa quoque alia de relegione sanctitatis et fidaei ueritate sciscitando profert. Ita²⁾ ut omnem⁷⁴⁾ pene diem pariter conloquendo alternatim ducerent. Et ad extremum qualiter pupuli per deuia prius facinorum oberrantes fidaei do-cumenta* sua predicatione perciperent⁷⁵⁾, sciscitatus est. 21 (32). Et cum pro certo comperisset, quod¹⁾ maximam quidem multitudinem plebis a sacrilega⁷⁶⁾ demonum cultura⁷⁶⁾ ad consortium sanctae aecclesiae adscisciret⁷⁷⁾, intimauit¹⁾ quippe⁶⁵⁾ ei, quia⁷⁸⁾ episcopatus sibi inponere gradum uoluisset⁷⁹⁾ populisque⁸⁰⁾, pastoralis prius sollicitudine priuatis et iuxta sententiam^{α)} domini dei nostri iacentibus⁸¹⁾ sicut oues non habentes pastorem, preferre. Sed quia⁷⁸⁾ contradicere huic tanto pontifici apostolico⁸²⁾ sedi⁸³⁾ prelato non auderet, consentit⁸⁴⁾ etiam et oboediuit. Sicque summus sanctae auctoritatis pontifex diem constituit ordinationis, id est pridie kalendarum Decembrium.

* f. 25.

Cumque sanctus⁸⁵⁾ sacre⁸⁶⁾ sollempnitatis dies et natalicius sancti Andreae et prefinitae⁸⁷⁾ ordinationis inluxisset,

α) Matth. 9, 36.

iam¹⁾ sacer sedis apostolicae pontifex episcopatus⁸⁸⁾ sibi et nominis, quod est Bonifatius, inposuit¹⁾ dignitatem. Eique libellum, in quo⁸⁹⁾ sacratissima aecclaeiasticae constitutionis iura pontificalibus sunt* digesta⁹⁰⁾ conuentibus⁹¹⁾ accommodauit. Et ut ex hoc inconuulsa apud se pontificalis haec⁹²⁾ disciplinate⁹³⁾ institutionis⁹⁴⁾ ordo permaneret populi¹⁾ subiecti his inbuantur⁹⁵⁾ exemplis imperauit. Sed et familiaritatem sanctae sedis apostolicae tam sibi quam omnibus sibi subiectis ex hoc in futurum condonauit. Et Carli ducis gloriosi(s)⁹⁶⁾ suis sacratissimis litteris regni munimine ac deuotione sanctum hunc uirum episcopatus gradu pollentem subiugauit⁹⁷⁾.

* f. 25v.

22 (33). Quique etiam⁹⁸⁾ dum per longos uiarum anfractus ingentium populorum adisset confinia, iam³⁾ quidem ad prefatum Franchorum principem uenit et uenerabiliter ab eo susceptus litteras predicti Romani pontificis sedisque apostolicae Carlo duce⁹⁹⁾ detulit. Eiusque dominio ac patrocinio subiectus ad obsessas ante ea Haesorum moetas cum consensu Carli ducis rediit. Cum⁴⁾ uero Haesorum iam* multi catholica fide⁵⁾ subditi ac¹⁾ septiformis spiritus gratia confirmati manus inpositionem acciperunt⁶⁾. Et alii quidem nondum⁷⁾ animo confortati intemeratae fidaei documenta integre percipere renuerunt⁸⁾. Alii etiam lignis⁹⁾ et fontibus¹⁰⁾ clanculo, alii autem¹¹⁾ aperte sacrificabant. Alii uero aruspicia¹²⁾ et diuinationes, prestig(r)ia¹³⁾ atque incantationes occulte, alii¹⁾ quidem manifeste exercebant. Alii quippe¹⁴⁾ auguria et auspicia intendebant diuersosque sacrificandi ritus incoluerunt. Alii etiam, quibus mens sanior¹⁵⁾ inerat, omni abiecta gentilitatis profanatione nihil horum commisserunt¹⁶⁾. (34). Quorum consulto¹⁷⁾ atque consilio roborem¹⁸⁾ quendam¹⁹⁾ mire²⁰⁾ magnitudinis, qui²¹⁾ prisco paganorum²²⁾ uocabulo appellatur²³⁾ robor²⁴⁾ Iobis in loco, qui dicitur Gaesmere²⁵⁾, serius dei secum adstantibus succidere temptauit. Cumque mentis²⁶⁾ constantia²⁷⁾ confortatus arborem succidisset, magna³⁾ quippe²⁸⁾ aderat copia paganorum,* qui et inimicum deorum suorum intra²⁹⁾ se diligentissime deuotabant³⁰⁾. Sed ad³¹⁾ modicum quidem arbore preciso³²⁾ confestim immensa roboris

* f. 26.

* f. 26v.

moles diuino desuper flatu exagitata³³⁾ palmitum confracto³⁴⁾ culmine corruit. Et quasi superni nutus³⁵⁾ solatio in quattuor³⁶⁾ etiam partes disrupta est. Et quattuor³⁷⁾ ingentis magnitudinis aequali longitudine trunci absque fratrum labore adstantium apparuerunt. Quo uiso prius deuotantes³⁸⁾ pagani etiam uersa³⁹⁾ uice³⁹⁾ benedictionem domino pristina abiecta maledictione credentes⁴⁰⁾ reddiderunt. 23. Tunc autem summe⁴¹⁾ sanctitatis antistes consilio inito cum fratribus ligneum ex supra dictae arboris metallo⁴²⁾ oratorium construxit. Eamque⁴³⁾ in honore⁴⁴⁾ sancti Petri apostoli dedicauit atque (35) uniuersis quae prediximus completis et¹⁾ superno suffragante nutu peractis ad Thyringeam profecto⁴⁵⁾ profectus est et seniores plebis populique principes affatus est. Eosque relictis ignorantiae caecitate ad^{*} acceptam⁴⁶⁾ dudum christianitatis⁴⁷⁾ relegionem iterando prouocauit. Quia⁴⁸⁾ facessante⁴⁹⁾ suorum regum dominio magna quidem eorum comitum multitudo sub Theotbaldi⁵⁰⁾ et Hedenis⁵¹⁾ periculoso primatu, qui lugubre super eos tyrannici ducatus et infestum uastationis potius quam deuotionis obtinebant imperium, uel corporali per eos preuenta morte uel hostili siquidem educatione captiuata est in³⁾ tantumque diuersis constricta malis, ut cetera quae⁵²⁾ manebat residua populi turba Saxonum se subiecerat⁵³⁾ principatu⁵⁴⁾. Quoniam⁵⁵⁾ cessante relegiosorum ducum dominatu cessauit etiam in eis christianitatis et relegionis intentio et falsi seducentes populum introducti sunt fratres. Qui sub nomine relegionis maximam hereticae prauitatis introduxerunt sectam, ex quibus est Torchtuuinae⁵⁶⁾ et Berehthere⁵⁷⁾, Eanbercht⁵⁸⁾ et^{*} Hunraed⁵⁹⁾, fornicatores et adulteri, quos iuxta apostolum^{α)} iudicauit deus⁶⁰⁾. Qui ualidissimum aduersus hominem⁶¹⁾ dei excitauerunt⁶²⁾ conflictum, sed ueris uerborum⁶³⁾ oppositionibus confutati dignam recompensationis⁶⁴⁾ sortiti sunt sententiam.

(36) Cumque renouatus per populum fidaei inluxisset candor et plebs ab ingenti erroris ereptus⁶⁵⁾ est⁶⁶⁾ laqueo, iam expulsis profani hostis amicis et infestis populi supradic-

α) Hebr. 13, 4,

tis⁶⁷⁾ seductoribus, messem¹⁾ quidem multam cum paucis^{α)} admodum messoribus incoluit. Et magnam primitus mundi huius⁶⁸⁾ penuriam ac frugalitatem sustenuit⁶⁹⁾. Magnisque²⁾ tribulationum angustiis⁷⁰⁾ coartatus uerbi dei semina propagauit. Sed cum credentium paulatim⁷¹⁾ pollesceret multitudo, predicatorum quoque multiplicatus esset⁷²⁾ catalogum⁷³⁾, 24. tunc³⁾ etiam aecclesiae repente instaurantur et predicatio eius doctrinae multiformiter emanauit. Monasteriumque²⁾* congregata seruorum dei unitate et⁷⁴⁾ monachorum summa⁷⁵⁾ sanctitate coustructum est in loco, quae dicitur Ordorp⁷⁶⁾. Qui propriis sibi more apostolico^{β)} manibus uictum uestitumque instanter laborando adquesierunt⁷⁷⁾.

* f. 28.

(37) Sicque sanctae rumor predicationis eius diffamatus est in tantumque inoleuit, ut per maximam iam Europae partem fama eius perstreperet. Et²⁾ ex Brittaniae partibus seruorum dei plurima ad eum tam lectorum⁷⁸⁾ quam etiam scriptorum aliarumque artium eruditorum uirorum congregationis conuenerat⁷⁹⁾ multitudo. Quorum quippe quam plurimi regulari⁸⁰⁾ se eius institutione⁸¹⁾ subdiderunt. Populumque²⁾ ab erratica⁸³⁾ gentilitatis profanatione plurimis in locis euocauere. Et alii quidem in prouincia Haesorum, alii³⁾ etiam in Thyringia dispersi late per populum⁸⁴⁾ pagos ac uicos uerbum dei predicabant.

25. Cumque ingens utriusque populi multitudo fidaei sacramenta* multis milibus hominum⁸⁵⁾ baptizatis perciperet⁸⁶⁾, iam defuncto beatae memoriae Gregorio secundo⁸⁷⁾ sedis apostolicae papa et³⁾ glorioso prefatae sedis Gregorio iuniore apostolici culminis cathedram⁸⁸⁾ presidente, denuo³⁾ Romani nuntii eius uenerunt. Sanctumque sedis apostolicae pontificem adlocuti sunt eique prioris amicitiae foedera, quae⁸⁹⁾ misericorditer ab antecessore suo sancto Bonefatio eiusque familiae conlata sunt, manifestauerunt. Sed et deuotam eius in futurum humilitatis apostolicae⁹⁰⁾ sedi subiectionem narrauerunt et ut familiaritati ac communione⁹¹⁾ sancti ponti-

* f. 28v.

α) Cf. Matth. 9, 37.

β) 1 Corinth. 4, 12.

ficis atque totius sedis apostolicae ex hoc deuote subiectus communicaret, quem¹⁾ ad modum aedocti erant precarentur⁹²⁾.

* f. 28a.

(38) Statim ergo sanctus sedis⁹³⁾ apostolicae papa pacificum profert responsum. Et suam sedisque apostolicae familiaritatis⁹⁴⁾ et amicitiae communionem tam sancto Bonifatio quam etiam sibi subiectis condonauit.* Sumptoque archiepiscopatus⁹⁵⁾ pallio cum muneribus diuersisque sanctorum reliquiis legatos honorifice remisit ad patriam.

26. Aduenientibus ergo⁹⁶⁾ nuntiis ac spontanea⁹⁷⁾ uiri apostolici referentibus responsa iam gratulabundus apostolicae sedis nimium⁹⁸⁾ confortatus deuotionis suffragio opeque¹⁾ diuinae misericordiae inspiratus duas uidelicet aecclesias domino fabricauit, unam⁹⁹⁾ quippe in Frideslare⁴⁾, quam¹⁾ in honore⁵⁾ sancti⁶⁾ Petri⁷⁾, principis apostolorum, consecrauit, et alteram in Amanaburch⁸⁾. Hanc etiam in honore⁹⁾ sancti Michaelis¹⁰⁾ archangeli dedicauit. Duo quoque monasteriola duabus¹¹⁾ iniunxit aecclaeiis hiisque non minimam¹²⁾ seruientium deo multitudinem subrogauit. Ita ut usque hodie gloria et benedictio et gratiarum actio domino deo deuote confertur¹³⁾.

* f. 28a. v.

(39) Hisque omnibus rite confectis Baioariorum temporibus Hucperti¹⁴⁾ ducis terras¹⁵⁾ adiit* predicationisque studium apud eos diligentissime exercuit. Et multas considerando circuit aecclaeias. Tantoque diuinae¹⁶⁾ fortitudinis zelo armatus est, ut¹⁷⁾ quendam quidem scismaticum heretica prauitate deceptum nomine Eremuulfum¹⁸⁾ iuxta canonum decreta damnauit atque abiecit. Et populum a peruersa secta[e]¹⁹⁾ eius idolatria²⁰⁾ correxit et ad fratres sub²¹⁾ suae dioceseon²²⁾ gubernationis²³⁾ constitutos rursus migravit, iuxta illud apostoli^{α)}: Cupiditatem habens ueniendi ad fratres²⁴⁾.

α) Rom. 15, 23.

Caput VI. 1) M = u. 2) R = m. 3) M, R = u. 4) G, V, W : proemio. Rb : F : procemio. G corr., Vulg : prohemio. 5) V : documentum. 6) C : spiritalis, corr : spiritali. — V : doctrine, corr : doctrina. U : doctrina spiritali. — R, C, U, W, H : educati. V : aedocati. G, Gg : edocati, G corr : edocati. Mm, St, Rb, F : edocti. 7) R : uerae. 8) R, V, F : peruenirent. 9) R : patr. 10) M : dae ettic, sequitur trium circa syllabarum spatium scriptura carens;

H : Deettic, C, Rb : dettic, F : Detdic, A : dectich, Aa, Z, Cr, Mm, W : dectic, B : Dectihc, G, V : detta, Gg : deta. 11) C, Mm, St, B, F : deorulf, X : deorolf, U, W : dorulf, Rb : Dierolf. 12) R : idolorum. 13) Aa, Z, Cr : quadam. 14) R, Rb, F : reuocauit. 15) M : plurimum, corr : plurimam. 16) R, Cr corr, Vulg : uia. 17) U : errorc. 18) U : superst. gent. 19) U, Y, add : suum. 20) R : liter. 21) V, U, Gg, Rb : binnan. F : Bymiam. 22) R : Romae. Vulg : Romam. 23) Vulg : apostolicae. 24) R : quae. 25) R, C, G, Gg, Rb, F : muta, littera, sed in G „a“ est in litura. Vulg : multa, littera. 26) C, G, Gg, F : quod, sed in G haec vox est in rasura. 27) om. F. 28) Rb, F : mult. hom. 29) In St est superscr, in U, Y deest; Aa, Cr : necessitate. 30) Rb : plurima. 31) A, Z add : in. 32) om. G. 33) M, R = u. C, F : Tunc. 34) R, Vulg : accepit. 35) Rb : aduersus. 36) R : oboedientiae. 37) Z add : que. 38) In M „nae“ est superscr. 39) R, Vulg : conspectis. 40) Z : condignas laudes et gratias. Cr : cond. gratiarum actiones. 41) Rb : eccl. mox. 42) F : que. 43) F : memb. paul. 44) Sic Rb. — Vulg : quieuissent. 45) R : cenod. Vulg : xenodochium. A : et mox xenod. F : in xenod. 46) R : apostolicae. 47) R, C, G corr, Gg, U, Rb, F : pontifice. 48) In M est superscr. 49) Cr : ille. 50) Sic etiam Vulg. — R, C, Rb, F : apostolice. 51) In G „iam“ deletum et superscriptum est : „tamquam“. Gg : tamquam. 52) R : quaeso. 53) R, H : otiosum, tempus. U, Y : ocium, temporis. F : otium mihi et tempus. 54) F : conscribendi fidei mihi. 55) F : tamen. 56) Vulg : consensit. F : concessit. 57) A : festinus. 58) F om. „que“. 59) U add : interuallo (euol. spacio). 60) Rb : fid. s. trin. 61) R, A corr : urbanae. 62) R, C, A, Z, Cr, Y, B, F. Rb : sciencia. In X deest. 63) C, A, W, F om : „que“. 64) Vulg : quippe nihilom. 65) om. F. 66) M = m. R = u. 67) R, H, F : Lateranum. 68) F : inductum. 69) Deest in X, in Gg est superscr. 70) In U, Y dest. 71) Rb : pat. fid. uerit. 71) F : fam. dei. 72) R, Vulg : salutari. 73) F : obseruaret. 74) U, Y : totum. 75) U : susciperent. 76) R : sacrylego. M : cultu||ra. 77) Sic U. — R, Vulg : adscisceret. 78) M : q, „a“ superscr. 79) H : inualuisset. 80) M = u. „que“ deest in F. 81) M, R = u. 82) Vulg : apostolicae. 83) C corr, Gg : sedis. Gg corr : sedi. 84) F : consensit. 85) F : sacrosanctus. 86) om. F. — R : sacrae. 87) C : praefatae, corr : praefinitae. 88) M, R = u. 89) A, Aa, Z : qua. 90) F : dig. sunt. 91) U : conuenticulis. 92) Sic X. — Gg corr, Vulg : hic. 93) R, Rb, F : disciplina. Rb, F add : et. 94) Rb : institutionum. 95) C : imbuantor. 96) R, Vulg : gloriosi. 97) Apud Canisium sequitur : „Caput VIII. Quomodo Roma discedens Carlum Francorum Ducem adiit, et quid in Hassis ac postea in Thyringea praedicando effecit, de tyrannis et deprauata Religione in eadem prouincia de nunciis iterum Romam missis, et duobus aedificatis monasteriis.“ Item ex Canisio Serarius. Cf. Canisius pag. 390 : „Titulus huius capitis non est in Rebdorfensi, sed iunctim ita legit : subiugauit. Cumque.“ Jaffé, pag. 451, not. 5 post „subiugauit“ quaedam excidisse putat. 98) Rb : Cumque etiam diu per. H, F : Is autem dum per. 99) R, Vulg : duci.

II. 4) C, F: Tum. Cr: Dum. 5) F: catholicae fidei. 6) R, Vulg: acceperunt. 7) F: necdum. 8) V, Gg: meruerunt. H: retinuerunt. 9) Z, Rb: linguis. 10) G: frontibus, corr: font. Rb: faucibus. 11) Rb: uero. 12) Aa, Z, Cr: auruspicia. 13) Vulg: prestigia. 14) F: quidem. In G deest. 15) G senior, corr: sanior. 16) U: commiserant. 17) G: consulto, sed „o“ est in litura. 18) U, H: arborem. 19) Sic H. — Vulg: quandam. 20) R: mirae. 21) U, Y, Rb, F: quae. 22) U: romanorum. 23) U, Y: appellata. est. 24) U, G corr, Gg, St corr, W, F: robor. F: roburionis. H: robur iobis. Vulg: Jouis. 25) C: gaesmere, St: gesmere. A, Aa, Mm, W: gesmeri. Z: gesinei. Cr: gesmei. G, V, F: gicesmere. G corr, Gg: ichesmere. B: Geismere. 26) G: mentes, corr: mentis. 27) om. A. 28) om. F. 29) Rb pro „intra se“: intrasse. In A, Aa, Cr deest: „suorum intra se“. Gg: suorum interficere intra se. 30) F: deuocabant. 31) om. V. In G est superscr. 32) Sic G, V. — G corr, R, Vulg: precisa. 33) C: exagitatur palm. F: exagitatur et. Vulg: add: „et“. G, V: exagitat. G corr: exagitatur. Gg: exagitatus. 34) F: confracta. 35) C corr: nutu solacii. 36) R: quatuor. 37) M^{or} III. 38) F: deuocantes. 39) F: uersae uitae. 40) Canisius pag. 390: ardentes. 41) R: summae. 42) U, Y, B: materia. Jaffé conjicit in not p, pag. 452: medulla. 43) Sic Rb. — V: idque, sed in litura. Vulg: illudque, sed in G est in litura. 44) Rb, F: honorem. 45) om. R, G, St, Rb, F. — U, Mm, W: subito. 46) C: ceptam. V: acceptum, corr: acceptam. 47) Rb: relig. chr. 48) A: qua. 49) G, Gg, A, Aa, Y: facessente, sed in G, Gg „en“ est in litura. Z, Cr: fascente. F: fatiscente. Jaffé in nota b, pag. 453 conjicit: famoso cessante. 50) X: theotpaldi. C corr: theodbaldi. U: theodebaldi. St: theatbaldi. W, F: theobaldi. 51) Gg: hedinis. F: Bedenis. W om: „et Hed.“ 52) R: caetera quae. 53) C, Gg: subiceret. A in litura: obiecit. Aa, Z, Cr: obiecerit. Y: subiecerit. 54) C, G corr, Gg corr, F: principatui. 55) R, Rb, F: quo. 56) Mm, W, H: torchtuuine. C: trohtuuine. G, V, St: torchuuine. G corr: torthuuinae. Gg: torhtuuinae, U: torchtuuine, B: Torchwinc, Rb: torthüne. F: Trotroin. 57) X: berhthere. H: Berchthere. A, Aa, Cr, Mm, St, B: berechthere. Z: berechere. W: berethere. F: Berechther. 58) V: eanberhet, corr: eanbercht. Gg: eanberht. Aa, Cr: eanbert. F: Etanberrecht. 59) V, Gg, Rb: hunred. W: hunrad. H: Hunretl. F: Hunreth. 60) F: dom iud. 61) Rb: homines. 62) G, V, F: excitauerant. 63) Aa, Z, Cr, Y add: dei. 64) F: reprehensionis. 65) Sic G, V, Mm, W, Rb. — G corr Vulg: erepta. 66) C, G corr, Gg, F: esset. 67) Gg: supradicti. 68) X: huius mundi. 69) Sic G. — G corr, Vulg: sustinuit. 70) A: angustus. 71) om. C, F. 72) F: est. 73) Vulg: catalogus. 74) Rb: de. 75) om. F. 76) Rb om. „in loco“. 77) Sic etiam Rb. — R, Vulg: qui. 78) G, V: orthorp; C, G corr, Gg, Y: orthorpf, U: orthdorf. F: Ortorf, B: Orteldorf. 77) adquisierunt. 78) F: Lector. 79) F: conueniret. 80) Rb: regularum. 81) A: insticione. F: institutioni. 82) A: errantia. F: erraticae. 83) F: Thuringiam. 84) Rb: populorum. 85) Aa: hominibus. 86) R: perceperit. C, G corr, Gg: perciperent. 87) om. A, Aa, Y. 88) C: cathedra. 89) R: quae.

90) V : apostolico, 91) Sic Aa. — Vulg : communioni. 92) Sic X, Mm, St. — C, F : precabantur. U : precantur. W : intimabant. 93) V : sedes. 94) Rb : familiaritatem. 95) V : archi episcopus. M in margine : „de pallio“. 96) C : igitur, corr : ergo. 97) Sic Vulg. — M : spontaneo. 98) Z : nuncium. 99) R = u.

III. 4) C : Frídeslare. 5) Rb, F : honorem. 6) F : sanctorum. 7) F add : et Pauli. 8) M, H : hamanaburch. M corr, Rb : amanaburch. C : hamanaburg. V, Gg : amanabure. B : amanapurg. F : Hameneburg. Vulg : amanaburg. 9) F : honorem. 10) C : Michahelis. 11) Sic Vulg. — M : duobus. 12) C add. et eradit : domino. Z : seruiendum. 13) V, U, Y, F : conferatur. 14) C, X, F : hugoberti. Y, B : huguberti. U : hugberti. Rb : Hutperti. 15) A, Aa, Y, F : adiit terras. 16) Rb : dominicae. 17) F : quod, 18) In M secunda „e“ est superser. V : Erwulfum. Rb : Eremvolsum, F : Heremuulfum, B : Erenwlfum. 19) Vulg : sectae. 20) Rb, F : idololatria. 21) om. F. 22) G, Gg, Rb : dioceseos, sed in G „o“ est in rasura. A : diocesim. F : diocesis. H : diœceseos. 23) R, H : gubernatione. F : diœc. constituta gubernationis causa. 24) In M et X spatium inscriptioni destinatum vacuum mansit. Aa inscriptionibus caret. Vulg : Qualiter expulsis hereticis Baguariorum [A, Z, Cr, W : bauariorum, F : Bauarorum] prouinciam [A, Z, Cr, W : prouintias] in quattuor diuidit [F : diuisit] parrochias [Cr : prochias]. Canisius : „Caput IX. De tertia eius Romam itione, et quomodo in reditu ad Odilonem Baioariorum Ducem inuitatus diuertit, et quatuor in Baioariis Episcopatus erexit : ac in Francia sub Charlomanno et Pipino Ducibus celebratis Synodis orthodoxam Religionem restaurauit.“ Cf. Canisius, pag. 390 : „Titulus huius capitis non est in Rebldorfensi.“

Caput VII.

27 (40). Igitur huius uiri aliquantisper meritorum documenta excerpsumus⁴⁾, ut⁵⁾ quanta⁶⁾ se relegionis regimine per cunctos⁷⁾ aetatis suae gradus indesinenter rexerit, breui⁸⁾ uidelicet proferamus sermone. Quoniam quidem diutinus sanctorum usus est, ut cottidiae aliorum per exempla ad meliora se prouehant et decrescente* dierum calculo crescat in eis etiam intimi uirtus amoris.

* f. 29.

Cumque aecclæsiarum erat⁹⁾ non minima in Hassis¹⁰⁾ et in⁵⁾ Thyringea¹¹⁾ multitudo exstructa et singulis singuli prouiderentur¹²⁾ custodes, tum¹³⁾ etiam tertio propter familiarem sancti apostolici pontificis totiusque clericatus¹⁴⁾ communionem discipulorum comitante coetu Romam uenit, ut¹⁾ apostolici uidelicet patris salubri frueretur colloquio et¹⁾

sanctorum se iam aetate prouectus orationibus commendaret¹⁵). Ast¹⁶) ubi post inmensam itineris uastitate[m]¹⁷) domno apostolico Gregorio iuniore¹⁸) secundo presentaretur¹⁹), benigne susceptus est²⁰) ab eo. Tantaque²¹) a cunctis tam Romanis quam etiam aduenis ueneratione habebatur, ut¹) multi ad salutare[m]²²) eius doctrina[m]²²) confluerent. Franchorum enim et Baioariorum necnon ex Brittania aduenientium Saxonum aliarumque prouinciarum ingens sedulo eius admonitione²³) adherebat* multitudo.

* f. 29v.

28 (41). Cumque non minimum anni spatium in his morabatur²⁴) regionibus et sanctorum peragrandō atque orando circuisset reliquias, tunc quippe resalutato²⁵) uenerando uiro ac sedis apostolicae²⁶) pontifici²⁷), cum¹) muneribus et reliquis²⁸) sanctorum honorifice ditatus remeauit. Italiamque perueniens Ticenae urbis ingressus est⁵) moenia et apud honorandum Longobardorum Liutbrandum²⁹) regem iam senio fessis membris requiescebat.

Et²) recedens non solum inuitatus Baioariorum ab ^vÖdilone³⁰) duce, sed¹) et spontaneus uisitauit incolas. Mansitque²) apud eos diebus multis predicans et euangelizans uerbum dei uereque³¹) fidaei ac relegionis sacramenta renouabit³²). Et²) destructores aecclaeiarum populique peruersores abi-gebat. Quorum³³) alii pridem falso se episcopatus gradu pretulerunt. Alii etiam presbiteratus se officio deputabant. Alii haec atque alia innumerabilia³⁴) fingentes magna³⁵) [ex parte] populum seduxerunt. (42). Sed* quia³⁶) sanctus uir iam³⁷) deo ab infantia deditus iniuriam domini sui non ferens supra dictum ducem cunctumque uulgum³⁸) ab iniusta³⁹) hereticae falsitatis secta et fornicaria sacerdotum deceptione cohercuit. Et prouinciam Baioariorum ^vÖtilone⁴⁰) duce consentiente in quattuor⁴¹) diuisit parrochias quattuorque⁴²) hiis⁴³) presedere fecit episcopos. Quos²) ordinatione scilicet facta in episcopatus grad(u)um⁴⁴) subleuauit. Quorum primus nomine Johannes⁴⁵) aecclaeiae in oppido, qui⁴⁶) dicitur Salzpuch⁴⁷), episcopatus cathedram suscepit; secundum⁴⁸) Erembercht⁴⁹), qui Frisingensi⁵⁰) aecclaeiae superspeculatoris⁵¹)

* f. 30.

tenuit⁵²⁾ principatum. Tertium⁵³⁾ Goibald⁵⁴⁾, qui aecclesie ciuitatis Reginae⁵⁵⁾ pastorale⁵⁶⁾ excubitoris subiit⁵⁷⁾ magisterium⁵⁸⁾. Cumque omnia confirmato christianitatis ordine rite⁵⁹⁾ agerentur⁶⁰⁾ et canonum sunt⁶¹⁾ iura in Baioariis recuperata, iam³⁾ ad proprias remeando rediit⁶²⁾ aecclesias populi que sibi commisi⁶³⁾ curam gerens caulasque gregium⁶⁴⁾ circumspiciens et excubias plebis⁵⁾ prouidens oues a nefandis luporum mursibus⁶⁵⁾ eripuit.

29 (43). Cumque Carli ducis gloriosi temporale⁶⁶⁾ finitum⁶⁷⁾ esset⁶⁸⁾ regnum et filiorum eius Charlomanni et Pippini roboratum est⁶⁹⁾ imperium, tunc³⁾ quippe domino deo opi[tu]lante⁷⁰⁾ ac suggerente sancto Bonifatio archiepiscopo relegionis christiane⁷¹⁾ confirmatum est testamentum et orthodoxorum patrum synodalia sunt in Francis correcta instituta⁷²⁾, cunctaque³⁾ canonum auctoritate emendata atque expiata. Et tam laicorum iniusta concubinarum copula partim exhortante sancto uiro separata⁷³⁾ est quam¹⁾ etiam clericorum nefanda cum⁷⁴⁾ uxoribus coniunctio seiuncta⁷⁵⁾ ac segregata. Tantusque in supra dictis ducibus diuinae caritatis per doctrinam sancti Bonifatii feruor exarsit, ut plebem quidem a⁷⁶⁾ peruersa inolite consuetudinis⁷⁷⁾ censura multum⁷⁸⁾ liberarent, qua⁷⁹⁾ proprio implicata⁸⁰⁾ arbitrio et hereticorum decepta suggestionem ius(sa)⁸¹⁾ aeternae hereditatis* amiserat. Adeo enim spiritalis in populo doctrinae lucem hereticorum suffocauerat⁸²⁾ secta, ut¹⁾ tenebrosa hereticae deceptionis caligo magnam siquidem plebis obtexerat⁸³⁾ partem. Ex quibus quidem Eldebercht⁸⁴⁾ et Clemens a uia ueritatis populum profana pecuniarum cupiditate seducti iugi auerterunt studio. Sed a sancto Bonifatio archiepiscopo consentientibus Charlo-manno et Pippino gloriosis ducibus ab aecclesiae unitate expulsi⁸⁵⁾ iuxta apostolum^{α)} traditi sunt⁸⁶⁾ satanae in interitum carnis, ut spiritus saluus fiat in die⁸⁷⁾ domini⁸⁸⁾.

* f. 31.

α) 1 Cor. 5, 5.

Caput VII. 1) M = u. 2) R = m. 3) M, R = u. 4) F : excerptis. 5) om. F. 6) Sic G. — V : quandta. Vulg : tanto. 7) C : cuntos. 8) C : brebi, corr : breui. In G additum est in margine, in V deest. 9) C, G, Gg, St, W. F : esset, sed in G, Gg est in rasura. 10) H : Lassis. 11) X : thuringis.

12) C: preuiderentur. 13) M, R = u. Z, Cr: dum. 14) Y: cleri. Z, Cr: apostolici. 15) V: commendat. 16) F: at. 17) R, Vulg: uastitatem. 18) St corr, F: iuniori. H: minore. V: iuniore Greg. 19) C, G, Gg: praesentabatur, sed in G est in litura. 20) om. Gg. 21) F om. „que“. 22) R, Vulg: salutarem, doctrinam. 23) F: admonitioni. 24) Sic V. — C: moreretur, C corr, G in litura: moraretur. 25) A: salutato. 26) C iterum add: uiro. 27) R, Vulg: pontifice. 28) Vulg: reliquiis. 29) C, Mm, St: liodbrandum. G: liutbrandum. Rb: luitbrandum. Gg, A: liutprandum. V: luitprandum. Aa, Z, Cr: liuprandum. W: liobrandum. F: Ludbrandum. 30) V: vodilone. Aa, Z, Cr, W: Ÿtilone. B, H: otitone. Rb: adilone. 31) R: ueraeque. 32) F: reuocauit. R, Vulg: renouauit. 33) V: quarum. 34) U: innumera. Rb: immemorabilia. 35) R, Rb: magnum. Vulg: magna ex parte. 36) M: qc, R: quia. om. F. 37) A, Rb: iam ab inf. deo ded. 38) Sic Rb. — Vulg: uulgus. 39) A, Aa, Z: iniuste. 40) V: vodilone. A, Aa, W: Ÿtilone. Z, Cr: Ÿdilone. Rb: Otile. C, Mm, St: oditone. 41) M: IIII. 42) M: III^{or}que. Aa, Z, Cr om. „que“. 43) F add: partibns. 44) R, Vulg: gradum. 45) G: iohannis, corr: iohannes. 46) Sic C, G, W, B. — R, Vulg: quod. 47) R superscribit „r“. C, G: saltburg, Gg: saltburc. Aa: salzpurg. Cr: salzburch. Rb, F: saltzburg. Vulg: saltzburg. 48) R, Vulg: secundus. 49) C: ermbeht, corr: erembercht. V: erembert. U: erembreht. W: erempreth. F: erenberch. 50) G, Gg: frigisigensi. F: Frisigensis. 51) Rb: superspeculationis. F: speculatoris. 52) U, W: qui super frisigensem [Z: frigsingensem] ecclesiam speculatoris [Cr: spicul.] ten. princip. 53) R, Vulg: Tertius. 54) C, X, Rb: gaibald. F: gaibaldus. W: gaibalt. U: goibalt. H: goibalch. 55) M: réginae. In Gg superser.: regensb^oc. 56) om. A. 57) om. Gg, superser.: tenuit. 58) In M manus saeculi XII per signa „d“ et „b“ in margine addit, item Mm in margine, St vero in textu: Quartus Vivilo [Mm: hutlo], qui super Patauensem ecclesiam sacrae indagacionis obtinuit dignitatem [Mm pro „sacrae“ ssq. habet: speculatoris tenuit principatum]. Idem additamentum ex H in textum recepit Canisius. In Rb deerat (pag. 391). Item Serarius. In B sequuntur, teste Jaffeo pag. 457, : Quartum in Nova civitate nomine Mannonem, cui Uodalhart episcopus successit. Duas videlicet aecclesias consecravit, unam beato Altone venerando viro, quam in honore Dei genitricis Mariae consecravit; alteram reverentissimo viro Lantfrido in loco Puron, quam in honore confessoris Christi Benedicti dedicavit. Duo quoque monasteriola duabus iniunxit aecclesiis hisque non minimam servientium Deo multitudinem subrogavit; ita ut usque hodie gloria et gratiarum actio domino Deo devota conferatur. (Cf. Kunstmann: Bemerkungen über eine ungedruckte Stelle aus der Lebensbeschreibung des h. Bonifacius, Oberbayerisch. Archiv (München, 1839) I, 154—160). In codice Vindobonensi no. 336 (Comm. pag. 11, no. 11, b) et Z post: „magisterium“ sequitur: Quartus Willibaldus in civitate Eistetensi [Z: eistet] regimen suscepit. Cf. Lazii „De migratione gentium“ (Basileae, 1572) pag. 291: Quartus Bilibaldus in loco, cui vocabulum est Aichstet, episcopale suscepit officium. 59) A:

reiore. 60) A : peragerentur. Rb : agerent. 61) om. Rb. — C : essent. 62) A : rexit. 63) R, Vulg : commissi. 64) R, Vulg : gregum. 65) R, Vulg : morsibus. 66) Verba „finitum — pippini“ per signa „ñd“ et „ñr“ in M suppleta sunt a prima manu in margine superiore. 67) H : futurum. 68) Rb add : „et“. 69) C, G in litura, Gg : esset. 70) M : opilante. R, Vulg : opitulante. 71) R : christianae. 72) U, F : constituta. 73) Aa, Cr, U : reparata. 74) In M supletum a prima manu in ipsa linea 75) „seiuncta ac“ deest in U, Y. 76) In M superscr. 77) A : consuetudines. 78) Gg corr : multam. 79) U, Y, G corr, Gg : quae. 80) „ta“ in M est superscr. 81) R, Rb : iura. Vulg : ius. 82) C : soff., corr : suff. 83) C, U, Y, F : obtexerit, sed in A „i“ est in litura, Gg corr : obtegeret. 84) C, G, Gg : aeldebercht, V : aeldeberct, U, W : addeberch. Rb : Elberchtus. H : Eldebercht. F : Eldeberch. 85) U, Y add : sunt. 86) om. U, Y. 87) C, X : diem. 88) M, Rb : Qualiter per ordinem [Rb : omnem] aetatē suā prēd stūd exēret [Rb : exercuit, et]. quali hunc mundum fine dereliquid [Rb : dereliquit]. „Huius capitis titulus non erat in H.“ (Canisius, pag. 391). In Gg spatium vacuum, sed in margine superiore manus multo recentior scripsit : Hic notantur ^{or}iii concilia principalia, Nicenum, Const num, Ephesynum et Calcedonense sub Constantino theodosio itemque theodosio imperatoribus celebrata. C, Vulg : Quomodo sinodalia iura in Francia sepius celebrans ad [F : in] Fresiam praedicaturus perrexit et ibi martyrizatus est. Af : Incipit passio s. Bonifacii episcopi.

Caput VIII.

30 (44). Conuenientibus in unum⁴⁾ episcopis ac⁵⁾ presbiteris, diaconibus atque⁶⁾ clericis, omnique¹⁾ gradu aeclesiastico, quos inclite⁷⁾ recordationis Carlomannus dux sub regni sui imperio* adsciscere⁸⁾ fecit⁹⁾, quater synodale factum est concilium, in quo Bonifatius, archiepiscopus Magontiae ciuitati¹⁰⁾ ipso Charlomanno consentienti¹¹⁾ ac donante¹²⁾ pontificatu¹³⁾ presidens Romanae aecclesiae sedisque apostolicae legatus, quattuor¹⁴⁾ primitus principal[i]um¹⁵⁾ synodorum numerosa canonum constituta, primum¹⁶⁾ missus a sancto et¹⁷⁾ uenerabili sedis apostolicae pontifici¹⁸⁾ Gregorio iuniore, a¹⁹⁾ primo secundo, et Gregorio a secundo iuniore, cum¹⁾ primo tertio²⁰⁾ uiro honorabili, ob salutare(m)²¹⁾ doctrinae caelestis augmentum admonuit conseruari²²⁾. Et quem ad modum in Nicena²³⁾ Constantino Augusto²⁴⁾ orbis monarchiam gubernante Arriani²⁵⁾ euersa est perfidia blasphemiae,

* f. 31v.

- et¹⁾ centum²⁶⁾ quinquaginta patrum Theodosio seniore²⁷⁾ Constantinopolim²⁸⁾ imperante congregatio²⁹⁾ quendam Machedonium³⁰⁾ spiritum sanctum deum esse refutantem condemnauit,* atque³⁾ ducentorum³¹⁾ episcoporum unitas sub iuniore Theodosio apud Effesinam³²⁾ urbem aduentata³³⁾ Nestorium geminas in Christo personas profitentem a catholica³⁴⁾ iusto anathemate segregauit aecclesia, necnon³⁾ et Calcedonensis³⁵⁾ synodi sexcentorum triginta³⁶⁾ sacerdotum conuentio Euticen³⁷⁾, Constantinopolitanae urbis abbatem, et Dioscorum, defenso-rem eius, catholicae fidaei munitate³⁸⁾ rebellantes iuxta prefinitam patrum sententiam anathematizauit, ita equidem apud Franciam omni³⁹⁾ funditus eradicata hereticorum perfidia et extirpata iniquorum coniuratione legis diuine⁴⁰⁾ augerentur⁴¹⁾ incrementa et⁴²⁾ synodales generalium conciliorum canones reciperentur⁴³⁾ (45) synodalisque¹⁾ spiritalis consilii⁴⁴⁾ episcoporum congregatio iuxta prefinitam authenticae constitutionis diffinitionem pariter conueniret⁴⁵⁾. Quae* ob cottidianas bellorum suspiciones⁴⁶⁾ et³⁾ infestam circumuallantium barbarum⁴⁷⁾ gentium seditionem, qua⁴⁸⁾ extraneorum⁴⁹⁾ alieni Franciam populorum predones atrociter demolire⁵⁰⁾ conabantur, uel minime⁵¹⁾ facta est uel¹⁾ etiam tanta⁵²⁾ erat obliuione⁵²⁾ tradita, ut omni penitus oblitterata⁵³⁾ presentium seculorum memoria iam nulla esset ratione cognita. Qui[a]⁵⁴⁾ mundus cottidie in se⁵⁵⁾ naturaliter sui⁵⁶⁾ detrimentum diminutionis saltem etiam recuperatus patitur⁵⁷⁾. Non⁵⁸⁾ renouatus⁵⁹⁾ quidem⁶⁰⁾ per omnia suo euanescit dispendio et ad predestinatum anhelando finem festinat⁶¹⁾. Quapropter si que⁶²⁾ in hac mortali huius⁶³⁾ peregrinationis uita ad communem in hoc mundo infirmantium profectum ab spiritalibus medicinaliter sunt conperta auctoribus, etiam si quandoque humanis inserta fuerint mentibus, magna⁶⁴⁾ sunt munitiois⁶⁵⁾ fortitudine a catho-licis* conseruanda et³⁾ prefixa mentis immobilitate tenenda, ne³⁾ uel obliuio humana obrepat⁶⁶⁾ uel¹⁾ etiam mundanae⁶⁷⁾ oblectationis inlecebrosa delectatio diabolo⁶⁸⁾ instigante preped[i]at⁶⁹⁾. Quam ob causam sanctus⁷⁰⁾ hic domini antistes hac⁷¹⁾ sollertissimae sollicitudinis cura inspiratus plebem a pestifera tortuosi⁷²⁾ serpentis persuasione eripere

curauit. Et Charlomannum ducem ad congregandum supra dictum synodorum⁷³⁾ conuentum sepissime⁷⁴⁾ incitauit⁷⁵⁾ ut³⁾ tam presentibus quam posteris spiritalis⁷⁶⁾ scientiae sapientiae patesceret et auersa⁷⁷⁾ animarum circumuentione cognitio christianitatis innotesceret.

31. (46). Cumque⁷⁸⁾ quoddam⁷⁹⁾ canonicae rectitudinis speculum omnibus ad exemplum gradibus bene uiuendi opponeret et euidentis cunctis ueritatis uestigium oriretur, iam²⁾ sibi suaeque⁸⁰⁾ infirmitate⁸¹⁾* longeuo⁸²⁾ aetatis senio decrepitus salubre exhibuit consilium. Et iuxta aecclesiasticae dispositionis normulam pastorale populis preuidit magisterium, ut³⁾ siue uiuente illo siue aetiam⁸³⁾ moriente medicinali plebs pastorum officio minime careret. Et duos bonae industriae uiros ad ordinem⁸⁴⁾ episcopatus promouit, Uuilibaldum⁸⁵⁾ et Burchhardum⁸⁶⁾, eisque in⁸⁷⁾ intimis orientalium Franchorum partibus et Baioariorum terminis aecclesias sibi commissas inpartiendo distribuit et⁸⁸⁾ Uuilibaldo suae gubernationis⁸⁹⁾ parrochiam commendauit in loco, cuius uocabulum est Eihstat⁹⁰⁾. Burchhardo⁹¹⁾ uero in loco, qui appellatur Uuirzaburch⁹²⁾ dignitatis officium⁹³⁾ delegauit. Et²⁾ aecclesias in confinibus⁹⁴⁾ Franchorum et⁹⁵⁾ Saxonum atque Sclauorum suo officio deputauit. Et usque ad gloriosum exitus sui diem incessanter arctam regni caelestis uiam plebibus patefecit⁹⁶⁾.

* f. 33v.

32 (47) Cum* uero Pippinus domino donante regale Franchorum, felix supradicti germani successor, regnum suscepit⁹⁷⁾, etiam⁹⁸⁾ aliquantulum sedante⁹⁹⁾ populorum perturbatione, in regem subleuatus⁴⁾ est⁵⁾, caepit anxius uota domino deuota⁶⁾ persoluere et³⁾ synodalia confestim recuperare instituta ac canonica a germano suo iuxta exortationem⁷⁾ sancti Bonifati⁸⁾ archiepiscopi fideliter inchoata instaurare⁹⁾ mysteria¹⁰⁾ eumque habitu simul¹¹⁾ et honore preferre et suis in domino parere preceptis. Sed quia¹²⁾ sanctus uir infirmitate corporis pergrauatus¹³⁾ synodalia conciliorum conuenticula per omnia adire non poterat¹⁴⁾, iam consulto¹⁵⁾ atque consilio gloriosi regis idoneum preponere¹⁶⁾ ministrum supradicto gregi¹⁷⁾ definiuit¹⁸⁾. Et Lul¹⁹⁾ suum ingeniosi²⁰⁾ indolis discipulum ad erudiendum²¹⁾ tante²²⁾ plebis numerositatem con-

* f. 34.

* f. 34v. stituit* et in episcopatus gradum prouehit²³⁾ atque ordinauit eique²⁴⁾ hereditatem²⁵⁾, quam in Christo instanti implicauit labore adquesierat²⁶⁾, qui et fidelis²⁷⁾ in domino comes²⁸⁾ peregrinationis eius erat et³⁾ testis utrubique²⁹⁾ passionis et consolationis³⁰⁾.

33 (48). Cum³¹⁾ autem seruum suum³²⁾ dominus de huius mundi uellet temptatione eripere et temporalis uitae tribulationibus subleuare, tunc³⁾ etiam domino dispensante difinitum est, ut¹⁾ ad Fresiam olim corpore, non quidem mente omisam³³⁾ seruis dei secum migrantibus perueniret, ut¹⁾ ubi primitus predicationis studium ingrediens prem[i]orum³⁴⁾ inchoauerat incrementa, etiam ae³⁵⁾ saeculo rediens³⁶⁾ sumptus reciperet remunerationis.

Sed miro quodam modo uaticini³⁷⁾ presagio sequentem³⁸⁾ obitus sui diem predicto episcopo³⁹⁾ prenuntiauit. Et
 * f. 35. quali mundum fine demum relinqueret insinuauit. Eique* per ordinem⁴⁰⁾ de aecclesiarum structura et populi doctrina proposuit dicens: Ego enim propositum pergendi iter complere cupis. Ego me a desiderato proficiscendi itinere reuocare non potero, iam enim instat resolutionis meae dies. Et tempus obitus mei adpropinquat. Iam enim deposito corporis ergastulo⁴¹⁾ aeternae retributionis reuertar ad brabium⁴²⁾. Sed tu, filii⁴³⁾ karissime, structuram in Thyringea a me ceptam aecclesiarum ad perfectionis terminum deduc. Tu populum ab erroris inuio⁴⁴⁾ instantissime reuoca tuque⁴⁵⁾ aedificationem basilicae iam inchoate⁴⁶⁾ ad Fuldan⁴⁷⁾ conple. Ibidemque meum multis annorum curriculis corpus inueteratum perduc⁴⁸⁾. Hisque completis sermonibus adhuc ampliora huiuscemodi⁴⁹⁾ addidit uerba. Et ita inquires ait: Filii⁵⁰⁾,
 * f. 35v. tu⁵¹⁾ cuncta prudentissimo prouide consilio, quae* in hoc nostro sint usui itinere copulanda. Sed et lintheum, quo meum decrepitum inuoluatur⁵²⁾ corpus, in¹⁾ theca⁵³⁾ librorum meorum repone.

34 (49). Cum⁵⁴⁾ enim⁵⁵⁾ prefatus tante⁵⁶⁾ quaerellositatis⁵⁷⁾ antistes suspiria non ferens, sed⁵⁸⁾ statim se in lacrimas dedisset, iam¹⁾ sanctus⁵⁹⁾ Bonifatius finito conloquio ad alia rediit. Et diebus non multis interpositis a(c)⁶⁰⁾ cepto

se minime retraxit itenere. Sed sumptis secum conuiatoribus nauem⁶¹⁾ ascendit ac per Reni⁶²⁾ fluminis albeum⁶³⁾ penetrans nocturna portuum nauigio exquisiuit loca. Donec aquosa Fresonum arua ingrediens trans stagnum, quod lingua eorum dicitur Aelmere, sospis⁶⁴⁾ peruenit infecundaque⁶⁵⁾ diuino germine litora inspiciendo circuit. Cumque⁶⁶⁾ periculosum fluminum marisque et ingentium aquarum euassit⁶⁷⁾ discrimen, in periculum iam sine periculo incedit⁶⁸⁾. Gentemque⁶⁹⁾* paganam Fresonum uisitaret⁷⁰⁾ que interiacentibus aquis in multos⁷¹⁾ agrorum diui[di]tur⁷²⁾ pagos. Ita ut diuersis appellati nominibus unius tamen gentis propriaetatem⁷³⁾ portendunt⁷⁴⁾. Sed qui[a]⁷⁵⁾ longum est, ut per ordinem replicentur, eos tantum⁷⁶⁾ de nomine denudare studemus, que⁷⁷⁾ ad narrationis nostrae seriem ueraciter proferuntur, ut³⁾ et locus et lingua relatam a nobis beati uiri sanctimoniam aequaliter prodat⁷⁸⁾ et quali hunc mundum fine desereret aperiat⁷⁹⁾.

* f. 36.

35 (50). Per omnem igitur Fresiam pergens uerbum domini paganico repulso ritu⁸⁰⁾ et erraneo⁸¹⁾ gentilitatis more destructo instanter predicabat. Aecclesiasque numine⁸²⁾ confRACTO dilubrorum⁸³⁾ ingenti studio fabricauit. Et multa iam milia hominum, uirorum ac⁸⁴⁾ mulierum, sed et paruulorum cum commilitone suo choraepiscopo⁸⁵⁾ Eoban⁸⁶⁾ baptizauit, quem ad* subueniendum suae senilis aetatis debilitate⁸⁷⁾ Fresonis⁸⁸⁾ iniuncto sibi⁸⁹⁾ episcopio⁹⁰⁾ in urbe, qui⁹¹⁾ uocatur Trehct⁹²⁾, subrogauit¹⁾, et⁹³⁾ presbiteris ac diaconibus, quorum haec sunt nomina: Uuintrung⁹⁴⁾ et Uualtheri⁹⁵⁾, simul et Aethelheri⁹⁶⁾, sacerdotali⁹⁷⁾ presbiteratus⁹⁸⁾ officio preeditis⁹⁹⁾, Hamund⁴⁾ [Scirbald]⁵⁾ et Bosa⁶⁾, leuitarum obsequio deputatis⁷⁾, Uuacchar⁸⁾ et Gunduuachar⁹⁾, Illehere¹⁰⁾ et Hathouulf¹¹⁾, monasteriali monachorum ordine subleuatis. Qui¹²⁾ etiam in tantum uitae aeternae semen cum sancto Bonifatio late per populum deuulgantes¹³⁾ domino deo patrocinate diffamauerunt, ut³⁾ quibus¹⁴⁾ iuxta apostolicae institutionis normam cor erat unum et anima una^{α)}, una¹⁵⁾ eademque¹⁶⁾ palma esset martiri¹⁷⁾ et remuneratio triumphi.

* f. 36v.

α) Act. 4, 32.

* f. 37. 36 (51). Postquam igitur fidaei, ut prediximus, per Fresiam inluxeret¹⁸⁾ splendor et³⁾ felix sanctis¹⁹⁾ huius uite²⁰⁾ adpropinquaret²¹⁾ finis, iam³⁾ quidem secus ripam fluminis, quod dicitur Bordne, quod est in confinibus²²⁾ eorum, qui rustica dicuntur lingua Ostar* et Uvester Aeche²³⁾, suorum tantum²⁴⁾ stipatus clientum numero erexit tentoria. Sed quia festum¹⁾ confirmationis neobitorum²⁵⁾ diem²⁶⁾ et nuper baptizatorum ab episcopo manus inpositionis et confirmationis populo predixerat, iam³⁾ longe lateque disperso, ad propriam unusquisque reuersus est domum, ut³⁾ secundum²⁷⁾ diffinitam sancti episcopi sententiam uniuersis predistinato confirmationis eorum die presentarentur²⁸⁾.

* f. 37v. Cum autem predictus dies²⁹⁾ inluxisset et³⁾ aurora lucis orto iam sole prorumperet, tunc¹⁾ etiam uersa uice pro amicis inimici et noui denique li[c]tores³⁰⁾ pro nouiciis fidaei cultoribus aduenerant, hostiumque¹⁾ ingens in castra bibrantibus³¹⁾ armis astata³²⁾ ac³³⁾ scutata intrueret³⁴⁾ multitudo, tunc³⁾ repente ex aduerso pueri e³⁵⁾ castris prosilientes utrubique³⁶⁾ se armis inpetunt et³⁷⁾ sanctos contra insensatum³⁸⁾ postmodum³⁾ martyres furentes³⁹⁾ populi exercitum defendere gestiunt.* (52) Sed uir dei statim audito tumultuantis turbe⁴⁰⁾ inpetu accito⁴¹⁾ ad se clericorum clero⁴²⁾, sumptis sanctorum reliquiis, quas secum indesinenter habere consueuerat, e⁴³⁾ tentorio procedit⁴⁴⁾ et confestim increpando pueris pugne interdixit certamen, dicens: Cessate, pueri, a conflictu pugneque⁴⁵⁾ deponite bellum, quoniam scripture⁴⁶⁾ testimonio ueraciter erudimur et⁴⁷⁾ ne malum pro malo, sed etiam bonum⁴⁸⁾ pro malis⁴⁹⁾ reddamus^{α)}. Iam enim diu optatus⁵⁰⁾ adest⁵¹⁾ dies et spontaneum resolutionis nostrae tempus⁵²⁾ inminet^{β)}. Confortamini igitur in domino et permissionis suae gratiam gratanter sufferre⁵³⁾, sperate in eum⁵⁴⁾ et liberauit⁵⁵⁾ animas uestras. Sed et adstantes tam presbiteros quam etiam diacones⁵⁶⁾ inferiorisque ordinis uiros dei subditos seruitio patri⁵⁷⁾ admonens uoce ait: Uiri fratres, forti⁵⁸⁾ estote animo

α) 1 Petr. 3, 9. — 2 Thess. 5, 15.

β) 2 Timoth. 4, 6.

et ne terreamini ab* his, qui occidunt corpus, quoniam⁵⁹⁾ animam sine fine manentem necare non possunt^{α)}. Sed gaudete in domino et spei uestrae ancoram in deum⁶⁰⁾ figite, quia⁶¹⁾ extimplo perpetuae⁶²⁾ reddet uobis remunerationis mercedem et caelestis aule⁶³⁾ sedem cum supernis angelorum ciuibus condonat⁶⁴⁾. Nolite uos uana huius mundi delectatione⁶⁵⁾ subicere⁶⁶⁾. Nolite caducis gentilium adolationibus delectare⁶⁷⁾, sed subitaneum hic constanter subite mortis articulum, ut regnare cum Christo possitis in eum⁶⁸⁾.

* f. 38.

37 (53). Cumque tali doctrinae hortamento discipulos ad coronam martyrii affabiliter incitabat⁶⁹⁾, confestim³⁾ furens super eos paganorum tumultus cum gladiis cunctaque militiae armatura inruit. Et felici sanctorum cede corpora cruentauit. /

Statimque mortali iustorum multata carne tripudians gentilium turba uictricem⁷⁰⁾ suae damnationis* predam arripuit castraque depopulans manubias diripiendo inpertiuuit. Sed et thecas, in⁷¹⁾ quibus multa inerant librorum uolumina, et reliquiarum capsas abstulit, magna se ditatam⁷²⁾ auri argentique copia⁷³⁾ credens, ad naues, quibus cottidianus⁷⁴⁾ inerat clericorum ac puerorum uictus et aliquantulum adhuc residuum eiusdem stipendi⁷⁵⁾ uinum, obserratis ut erant uasculorum clustris⁷⁵⁾ asportauit⁷⁶⁾. Ac repente conperto adamoto⁷⁷⁾ liquoris hausto⁷⁸⁾ caepit gylosam⁷⁹⁾ uentris satiare ingluuiem et³⁾ uino madidum inebriare stomachum tandemque³⁾ de⁸⁰⁾ acceptis prede⁸¹⁾ spoliis inito consilio mirabili omnipotentis¹⁾ dei dispositione tractare et qualiter non⁸²⁾ uisum quidem aurum uel argentum inter se inuicem dispartiretur⁸³⁾ consulere. Cumque prolixius de tanta⁸⁴⁾ pecuniarum⁸⁵⁾ estimatione sermocinaret⁸⁶⁾*, iam³⁾ iamque iurgiorum disceptatio exorta est et tanta discordiae⁸⁷⁾ demum inimicitia⁸⁸⁾ inchoata, ut furore etiam uesaniae⁸⁹⁾ insaniens turba in duas diuisa est⁹⁰⁾ factiones et ad extremum arma, quibus sanctos⁹¹⁾ ante ea martyres iugularunt⁹²⁾, in se ipsos crudeliter pugnando uerterunt.

* f. 38v.

* f. 39.

α) Matth. 10, 28.

(54). Tunc itaque maxima insanientis turbe parte prostrata, iam qui superuixerant⁹³), ad lucrum animarum uiteque⁹⁴) damno adquisitum iacentibus aduersariis, qui sibi⁹⁵) super desiderato cupiditatis thesauro obsistebant, gaudentes cucurrerunt⁹⁶). Et¹) confractis⁹⁷) librorum repositoriis etiam pro auro uolumina et⁹⁸) pro argento diuinae scientiae cartas repperunt⁹⁹). Sicque pretioso auri argentique pretio priuati codices, quos inuenerunt, alios per campi planitiem disparserunt⁴), alios siquidem⁵) paludum arundineto inferentes, alios etiam in diuersis quibusque⁶)* locis abscondentes proiecerunt. Sed tam⁷) omnipotentis dei⁵) gratia quam etiam precibus sancti Bonifatii summi pontificis atque martyris⁸) inlesi et intemerati magno postea dilapso temporis spatio reperti⁹) sunt et ad domum, in quo¹⁰) usque hodie animarum prosunt saluti, a singulis quibusque inuentoribus remisi¹¹). Carnifices autem super estimatae amisione¹¹) pecuniae contristati domum reuersi maiorem¹²) domesticarum rerum post trium indutias dierum damnum, sed et uitae dispendium mortis recepta talione perceperunt. Qui[a]¹³) omnipotens mundi conditor ac reformator ulcisci se uoluit¹⁴) de inimicis et³) fusam¹⁵) pro¹⁶) se sanctorum sanguinem con[s]uete¹⁷) misericordiae zelo puniri¹⁸) ac diu protelatam idulorum cultoribus iram nouo recentis malitiae furore permotus publice ostendere¹⁹).

38 (55). Cumque inprouisa sanctorum martyrum temporalis interemptio exitii²⁰) per* pagos ac uicos omnemque prouinciam uolitaret, repente¹) christiani corporali conperto²¹) martyrum morte maximam congregantes expeditionem exercitus confinium²²) terminos prumpti²³) postmodum²⁴) future ultionis bellatores expetunt. Et reuoluta supra dicta dierum²⁵) supputatione infidelium sospites sed indeuoti hospites agrediunt²⁶) terram ac paganos eis e diuerso obbiantes²⁷) ingenti strage prostrauerunt. Sed quia²⁸) pagani primi²⁹) populi christiani impetu³⁰) obsistere non ualebant, in¹) fugam siquidem³¹) uersi magna etiam clade corruerunt et terga uertentes uitam simul cum intestina eorum suppellectili et hereditibus³²) perdiderunt. Sicque saltim³¹) christiani supersticiosorum tam³³) uxoribus quam³¹) etiam filiis necnon seruis et

* f. 39v.

* f. 40.

ancillis depredatis ad propria redierunt. Fitque²⁾ modo mirabili, ut superstites gentilium accole³⁴⁾ presentibus* confracti malis aeterna potius tormenta fidaei fulgore³⁵⁾ inluminati deuitarunt³⁶⁾ et prefati antestitis doctrinae documentum, quod eo uiuente rennuerunt, aetiam moriente diuinae increpationis moderamine perterriti susceperunt³⁷⁾.

* f. 40v.

(56). Corpus uero beati pontificis prosperis uelis uentorumque flatibus trans fretum, quod dicitur Aelmere³⁸⁾, sed¹⁾ et aliorum martyrum, post dies non multos perductum³⁹⁾ est ad supra dictam urbem, que dicitur Trecht⁴⁰⁾ ibique¹⁾ conditum ac sepultum, donec a³¹⁾ Magoncia relegiosi et fideles in domino fratres a Lullo episcopo, successore quidem huius sancti pontificis et martyris Christi, directi nauigio ad perducendum beati uiri cadauer ad monasterium, quod eo uiuente construxerat et³⁾ secus ripam fluminis quod dicitur Fulda⁴¹⁾ situm est, aduenerunt⁴²⁾. Quorum unus, qui et auctor itineris comitatusque aliorum extiterat, singularem sanctimoniae ac* priuatam castimoniae continentiaeque⁴³⁾ gerebat uitam, nomine Hadda⁴⁴⁾. Cui priuatim prefatus presul legationis⁴⁵⁾ huius nuntium sanctique¹⁾ corporis aduectionem cum fratribus secum proficiscentibus inposuit, ut maior sanctae reuerentiae uiro deuotionis inpenderet honor⁴⁶⁾ et³⁾ plurimorum amplius testificatio in his, que auditu uel uisu perciperent, preualeret.

* f. 41.

(57). Cumque honorabiles tam sanctae consocietatis fratres ad predictam urbem peruenerunt⁴⁷⁾, tunc¹⁾ quippe aliquantula eis³¹⁾ obbiat⁴⁸⁾ populi erat congregata collectio eiusdemque⁴⁹⁾ urbis prefecti eis audientibus, quem¹⁾ ad modum a glorioso rege Pippino exiuit aedictum insonuit⁵⁰⁾ interdictum et ne inde predicti pontificis⁵¹⁾ corpus amoueretur⁵²⁾ indictum est. Sed quia⁵³⁾ omnipotentis magis quam huminum⁵⁴⁾ conualescit fortitudo, mirabile⁵⁵⁾ statim ac memorabile cunctis adstantibus angelica magis quam humana peractum* cognitione auditum est miraculum. Aecclesiaeque⁵⁶⁾ gloccum⁵⁷⁾, in signum ammonitionis⁵⁸⁾ sancti corporis, humana non contigente⁵⁹⁾ manu, commotum est. Ita ut omnes repentino timoris pauore perculsi⁶⁰⁾ maximo tremore⁶¹⁾ ob-

* f. 41v.

stupuerunt⁶²⁾ et iusti huius reddendum esse corporis⁶³⁾ proclamauerunt⁶⁴⁾. Sicque statim redditum⁶⁵⁾ est corpus. Et a predictis sancti⁶⁶⁾ recordationis fratribus cum psalmis hymnisque honorifice ablatum ac sine remigantium labore tricesima obitus sui die perductum est ad ciuitatem supra dictam Magonciam.

* f. 42.

(58). Miraque dei omnipotentis prouidentia factum est, ut uno eodemque die⁶⁷⁾ sine statuto predifinitionis tempore⁶⁸⁾, quasi³⁾ ad statutum predistinationis diem tam legati sanctum deferentes corpus quam etiam de longinquis longe lateque regionibus multi¹⁾ uirorum ac mulierum fidelium ad tanti⁶⁹⁾ uiri mortis obsequia conuenerant⁷⁰⁾. Sed* et supra dictus domini⁷¹⁾ antistes, tam uenerande dignitatis successor, qui regali illo in⁷²⁾ tempore praesens erat palatio, huius omnino ignarus causae aduentuque⁷³⁾ sancti corporis inscius ad ciuitatem, quam prediximus, uelud⁷⁴⁾ sub⁷⁵⁾ uno eodemque hore⁷⁶⁾ momento peruenit. Tantaque omnibus aliunde⁷⁷⁾ aduenientibus uel etiam eiusdem urbis ciuibus et doloris incubuerat mestitia et³⁾ gaudii exuberat⁷⁸⁾ laetitia⁷⁹⁾, ut etiam tanti perspecta⁸⁰⁾ pontificis temporaneo⁸¹⁾ corporis morte et amisum⁸²⁾ carnaliter dolerent et³⁾ futurum sibi suisque in posterum perpetualiter patronum crederent⁸³⁾.

* f. 42v.

39. Quapropter geminis his causis existentibus conpuncti¹⁾ cordibus cum presbiteris ac diaconibus omnique gradu ecclesiastico ad eum, quem uiuens predistinauerat, locum perduxerunt⁸⁴⁾ et nouo⁸⁵⁾ in¹⁾ aecclesia confecto sarcophago⁸⁶⁾ ex more sepelientes posuerunt.* Omnibusque rite⁸⁷⁾ peractis redierunt et fidaei robore confortati ad propria peruenierunt.

(59). Sed in loco, ubi sanctum deposuerunt corpus, diuina deinceps beneficia redundabant⁸⁸⁾. Et sancti uiri precibus hii⁸⁹⁾ qui ad eundem diuersis infirmitatibus obsessi⁹⁰⁾ perueniunt locum salubre tam corporum quam etiam mentium remedium consequuntur. Ita ut alii iam toto corpore premortui peneque per omnia exanimes ultimum tamen interim exalantes spiritum pristina⁹¹⁾ redditi sunt sanitate⁹¹⁾. Alii⁹²⁾ uero luminibus caecitate pressis suum recipiunt uisum. Alii

quidem diaboli laqueis adstricti etiam mente⁹³⁾ sunt capti et insanientes animi postmodum detinent integritatem et pristina⁹⁴⁾ dediti salute⁹⁴⁾ laudantes glorificant⁹⁵⁾ deum⁹⁶⁾. Qui suum dignatus est seruum tanto munere decoratum ditare et⁹⁷⁾ honorare et presentibus ac secuturis⁹⁸⁾ seculorum temporibus chorusca¹⁾ miraculorum patefactione ostensa* quadragesimo peregrinationis eius anno reuoluto glorificare⁹⁹⁾. Qui²⁾ et incarnationis domini DCC⁴⁾.LV. annus⁵⁾ cum indictione octaua computatur⁶⁾. Sedit autem⁷⁾ in epis[copatu]⁸⁾ annos XXXVI, menses VI et dies VI. Et sic ordine supra scripto die nonarum Iuniarum⁹⁾ martyrii triumpho remuneratus migravit ad dominum. Cui¹⁰⁾ est honor et gloria in secula seculorum¹¹⁾.

* f. 43.

Caput VIII. 1) M = u. 2) R = m. 3) M R = u. 4) Af add: populis. 5) F: et. 6) Rb: diaconibusque ac. 7) R: inclitae. 8) F: accersere. 9) R, Af, Canisius in margine pag. 374: quatenus, F: quintum. Vulg: quater. 10) In V deest. A, Af, F: ciuitatis. 11) R, Vulg: consentiente. 12) F add „a“ et omittit verba: „presidens — apostolicae“. 13) Af, Rb: pontificatum. 14) M: ^{or}III. 15) R, Vulg: principalium. 16) Jaffé, pag. 459, not. d: „primum missus — viro honorabili“ in margine archetypi posita esse videntur indeque a librario quodam in textum perperam post „quattuor primitus — canonum constituta“ inserta. Quo loco igitur etsi inveniuntur in codicibus, tamen ex manifesta scriptoris voluntate ordinem verborum restitui. Posuit Jaffé haec verba post „legatus“. 17) om. A, Af, Z. 18) Sic X. — R, Vulg: pontifice. 19) In F deest: „a primo — iuniore“. 20) M: ^oIII. 21) C, X: salutarem. R, C corr, Vulg: salutare. 22) V: conversari. Rb: conseruare. 23) Af, F: Nicea. 24) G: agusto. 25) Sic Rb. — Vulg: arrianae. 26) F add: et. M: C. L. 27) om. V. 28) R, A, Af, Rb, F: Constantinopoli. 29) Aa: congregante. 30) R: Maced. 31) M: CCtorum. 32) A, Aa: effenisam. Af: effrenisam. C: effenissam. 33) U, Af, Y: conueniens. 34) Sic R, Vulg. — M: catholico. 35) R: Chalc. 36) M: d. CXXX. 37) R: Euthicen. 38) Sic C, V. — In Rb deest. G in unitatem. G corr, Gg: unitatem. F: in unitate. W: imitati. R, Vulg: unitati. 39) In M „i“ correctum est ex „u“, ut mihi videtur per R. — Rb: omnium. 40) R: diuinae. 41) C, G corr, Gg, F: augebantur. 42) M, R = u. In A, Af deest. 43) C, G corr, Gg, F: recipiebantur. 44) F: concilii. 45) M: conueniēt, R, Vulg: conueniret. Rb: conuenirent. C, G corr: conueniebat. 46) „et infestam — conabantur“ deest in Af. 47) Sic etiam U, Mm, W. — Mm corr: barbarorum. W corr, R, Rb, F: barbararum. X: barbarorum gentilium. 48) A, Cr: qui. Rb: quam. 49) F: extraneos. 50) C, X, St corr, Rb, F: demoliri. 51) Af, Y:

minima. 52) C, F: tantae, obliuioni. Af om: tradita. 53) R: oblitterata. 54) M sine abbreviationis nota: Qui. R superscr. „a“. Rb: Cui. Vulg: Quia. 55) C, F: in se cott. 56) St corr, W: suae. 57) V, G, Cr: pariter. 58) R = m. F: nec. 59) V: renouatur. 60) Rb: siquidem. 61) In M „at“ est in loco raso. 62) Sic C. — X: sicque. Rb: si quae. Vulg: si qua. 63) om Af. 64) F: magnae. 65) G munitionis et fortitudine, in Gg „et“ deletum est. Af: magna est fortitudinis munitione. Rb: in unitionis fortitudine. 66) C: abrepat, corr: obrepit. F: occupet. 67) F: humanae. Af: mundanae delectationis illecebra diabolo. 68) F: instig diab. 69) R, Vulg: prepediat. 70) F: hic sanctus. 71) X, F: ac Gg corr: hac. Af pro: „hac — inspiratus“ habet: „bonifacius sollicite“. 72) In M „i“ est in loco raso. 73) G, V: synodum. G corr: synodorum. 74) R: saepissime 75) C, F: conceitauit. 76) F: spiritualibus. 77) Sic C, G, Gg. — V: a uera. Vulg: euersa. 78) F: Cum. 79) M: quodam, corr. superscr: quoddam. 80) G suique, corr: suaeque. 81) R, Vulg: infirmitati. 82) R: longaeuo. 83) om Rb. 84) G, V: ordinationem, G corr: ordinem. 85) C, X: uillebaldum. H: Vvilibaldum. 86) C: purghardum. Gg, Mm, F: burghardum. Vulg: burchardum. 87) om. X. 88) R = u. 89) V: gubernationes, corr. gubernationis. 90) In M manus recentior scribit in margine: „Eychstett ecclesia“. C, X: haegsted. Mm: haested. St: loco qui dicitur heisted. F: Heistate. Rb: Eichstat. Vulg: eihsted. 91) C, F: burghardo. G: Burgharto, corr: Burghardo. V: burcharto. Vulg: burchardo. 92) Sic H. — C, G, Mm, St, Rb: uuirzaburg. V: uuirzaburg. W: uuirzburg. F: Wirzeburg. Vulg: uuirciburch. 93) A: offic. dign. 94) C, F: confiniis. 95) F: atque. 96) In M in fine huius lineae spatium unius vocis est vacuum. 97) C, F, G corr, Gg: susciperet. 98) M, F: etiam. C, Rb et iam. 99) Gg corr, F, Mm: sedata.

II. 4) Gg corr: sublimatus. 5) C, F, G corr, Gg: esset. 6) Gg: deuote. St: deuotus. 7) In M corr. manus recentissima: exhort. 8) R: Bonifatii. 9) C: restaurare, corr: instaurare. 10) Rb: ministeria. Canisius pag. 391: Quae sequuntur, illa in m. s. H. perierunt. quae utinam non periissent, optima fide exscripta, ex quibus multa errata et lucunae potuissent emendari. 11) In M „i“ et „u“ sunt in rasura, correctum videtur a prima manu ex: „semel“. 12) M: q, R superscr „a“. F: quod. In Rb deest. 13) C: grauatus, C corr, Vulg: pregrauatus. 14) In M „poter“ est in rasura. 15) Gg corr: consulto. 16) C, F, Rb, Gg: proponere. 17) Gg: regi. 18) G, V: prefiniuit. G corr, Gg: definiuit. Vulg: diffiniuit. 19) R, A corr, Mm, St, F: lullum. 20) Sic X. — Vulg: ingeniosae. 21) Sic Rb. — Vulg: erudiendam, sed in Gg „a“ est in litura. 22) R: tantae. 23) Sic C, F, G, V. — Vulg: prouexit, sed in Gg est in litura. Af: et episc. grad. tribuit. 24) F: eumque. 25) R: haereditatem. F: haereditati. 26) C, F: instanti adquisierat laborare implicauit. R, Jaffé: inst. lab. acq. inpl. 27) C fideles, corr: fidelis. 28) V: comis, corr: comes. 29) Sic C, Mm. — In G superscr, Gg: utriusque. Vulg: utrobique, sed in A „o“ est in rasura. 30) Serarius: Caput XI. De passione sancti Bonifacii. 31) Rb, F: Dum. 32) F add:

sanctum Bonifacium. 33) R, Vulg : omissam. 34) M : $\bar{p}$ morum. R, Vulg : premiorum. 35) V, Gg, F : „a“. 36) In M sequitur locus rasmus, in quo per errorem prima manus scripserat „rediens“. 37) R, Vulg : uaticinii. 38) A : sequente. 39) F add : Lullo. 40) C : ordenem, corr : ordinem. 41) In M „o“ scripta est per R in loco literae, quae nunc dignosci nequit. 42) R, Vulg : brauium. 43) R, Vulg : fili. Rb, F add : mi. 44) C : deuio, sed „de“ in loco raso. 45) In M sequitur rasura duarum uel trium literarum. Rb pro „reuoca tuque“ habet : „reuocatamque“. 46) R : inchoatae. 47) Vulg : Fuldam. 48) Sic X, C, Rb, F. — Vulg : perducito. 49) Rb : huiusmodi. 50) R, Vulg : Fili. 51) M : tua. R, Vulg : tuo. 52) C, F : corpus inuoluatur. V : inuoluitur. 53) F : enthecā. 54) Rb : Dum. 55) F : autem. 56) R : tantae. 57) M : querrellositatis, sed prior „r“ est erasa. R delet unam „l“. F pro „quaerell.“ habet : quoque religiositatis. 58) M = u. om. F. 59) In M est superscr. 60) M, Aa, Z, St, W, Rb, F : accepto. R, Vulg : a cepto. 61) Sic X, C. — C corr, Vulg : nauim. 62) R : Rheni. 63) R, Vulg : alueum. 64) Sic G, Gg. — Gg corr, Vulg : sospes. 65) R : infoec. 66) Rb : dumque. 67) C, G corr, Gg, F : euasisset. V : in uasit, Vulg : euasit. 68) G corr, Gg, F : incidit. 69) R : dum gentemque. A corr, Af : gentem ut. 70) C, G in litura, Gg, F, W : uisitauit. 71) M : multo s agr. Post „o“ est litera una erasa. 72) M : diuitur, R, Vulg : diuiditur. 73) Aa : proprietatem. 74) Sic C, X. — Gg corr, Vulg : portendant. F : praetendant. Rb : praetenderint. 75) M : $\bar{q}$, Vulg : quia. 76) F : tamen. 77) C, F : qni. Vulg : quae. 78) Aa : probat. 79) Aa : proaperiat. Rb : aperiet. 80) V om : repulso ritu. F : ritu repulso. 81) C, Rb : erroneo. F : terreno. C corr, Vulg : erraneo. 82) Rb : minime. Canisius in margine : nomine. 83) G corr, Vulg : delubrorum. 84) Rb : et. 85) F : coepiscopo. 86) Rb : Doban. F : Coebano. 87) G corr, Gg : debilitati. C, F : infirmitati. 88) F : Fresonibus. 89) om. F. 90) Aa, F : episcopo. 91) Sic G, F. — Vulg : quae. 92) V : trhet. Gg : trech. W : trecth. Rb : Trehet. F : Trehit. Vulg : trecht. 93) F : cum. 94) V : uuin-trunc. U : uuintrucg. Gg : uuintrunch. 95) F : Waltherus. Vulg : uualthere. 96) Rb : Helheri. F : Ethelherus. Vulg : aethelhere. 97) M = u. V : „sacerdos“ et om : „presb. off. pred.“ 98) om. F. 99) M, Rb : peditus. Vulg : peditis.

III. 4) Rb : Hammit. F : Hamud. U add : „et“. 5) Deest in M, Rb. In M verba : „hamund — deputatis“ infra in margine scripta per signa „ $\bar{h}$ d“ et „ $\bar{h}$ r“ ad hunc locum supplentur. 6) Rb : Vvasa. 7) Rb : deputatur. 8) F : Waccar. Vulg : uuacar. 9) Sic M. — C : gundaecer. V, G, F : gundecer. G corr, Gg : gundecher. Rb : Gunduacchar. Vulg : gundachar. 10) F : Illeserus. 11) V : Hathouult. A, Aa, Af : batouuolf. Rb : Bathovvlf. 12) Rb : cum. 13) Sic G. — G corr, Vulg : diuulg. 14) Aa : iuxta quibus. 15) om F. 16) Sic Rb. — Vulg add : et. F : et esset palma. 17) R : marterii. Rb : martyrum. Vulg : martyrii. 18) R : inluceret. Vulg : inluxerat, sed in C est in litura. 19) Sic M, C, V, in V ultima „s“ est leviter erasa. Rb : sanctitatis. F : sanctae. Vulg : sancti. 20) R : uitae. 21) A : appropinquaret. 22) Gg in litura : confiniis. 23) Gg : ostar, sed „a“ in litura. C, G, V, Y,

F : oster. U, Af : oster. — X : uestereche. A, Af : uuesterrich. Aa, Z, Cr : uuesterreche, Y : uuestereche. Rb : VVester, ad quae. F : Westerihē. 24) F : tamen. 25) R, Vulg : neophitorum. 26) om. F. 27) C : secundam, corr : secundum. 28) V corr, U, Y : presentaretur. 29) In M additum in margine. 30) Rb : litores. R, Vulg : lictores. V : lectores. 31) R, Vulg : uibrantibus. 32) R, Vulg : hastata. 33) Rb : et. F : atque. 34) Vulg : inruerat. 35) V : ae. 36) Sic C, G. — G corr, Vulg : utrobique. 37) R hoc loco addit „martyres“ et infra hanc vocem delet. Jaffé : et sanct. postm. mart. contra ins. fur. 38) Rb : intentatum. 39) R, Vulg : furentis. 40) R : turbae. 41) F : accersito. 42) R, C, X, Rb, F : choro. Vulg : cetu. 43) F : ex. 44) Sic C, X, Rb, F. — Vulg : processit. 45) R : pugnaeque. 46) R : scripturae. 47) M, R = u. om. F. — U, Af : ut. 48) F : bona. 49) A : malo. 50) St add : diuque expectata. 51) F : est. 52) om. Mm, St. 53) R, Vulg : sufferte. 54) Rb pro „in eum“ habet : „mecum“. 55) Sic G. — G corr, Vulg : liberabit. 56) Aa, Cr, Z, Gg, Rb : diaconos. 57) R, Rb : pari. C, F : patris sed in C „s“ et sequens „ad“ sunt in loco raso. Vulg : patria. 58) om. Z. — Aa : forte. A, Cr, Af, Y : fortes. 59) F : suorum. 60) C, F : in eum defigite. 61) V : quoniam. Rb : quae. 62) F : perpetuo. 63) R : aulae. 64) R, F : condonabit. 65) F : delectationi. G, Gg : dilectione. Gg corr : dilectioni. 66) Af : obligare. 67) Vulg : delectari. 68) R : aeuum. 69) Sic Rb. — Vulg : incitaret, sed in C et G est in rasura. 70) Rb : turba suae. 71) om. F. 72) M : sedita tam. V : sed ditatum, corr. se dit. Rb : sed ita tam. F : se ibi tam. 73) F : copiam. 74) R : cotid. 75) Vulg : stipendii, claustris. 76) In M inter primam „a“ et „s“ una litera est erasa. 77) C, F : adamati, sed in C „i“ est in litura. 78) Sic X. — Gg corr, Vulg : haustu. 79) R, Vulg : gulosam, sed in C „u“ est in rasura. 80) om Rb. 81) R : predae. 82) U, Af : nondum. 83) Sic G, Gg. — Gg corr, Vulg : dispert. 84) Rb pro „de tanta“ habet : tentata. 85) Rb : personarum. 86) U, Af : sermocinaretur. F : sermocinarentur. Rb omittit primo loco „iam“. 87) X, F : discordia. 88) In M „ti“ superscr. X, Rb, F : inimicitiae. 89) R : uesano. Rb : uesaniae in . . . turba. 90) C, G corr, Gg : esset. 91) Rb : sancto martyres. 92) Rb : iugulauerunt. 93) X : suprauix. 94) R : uitaeque. 95) F : super sibi. 96) U : cucurrebant. 97) Rb : cum fractis. 98) om F. 99) C corr, Vulg : reppererunt.

IV. 4) Vulg : dispers. 5) om. F. 6) F : quibuscumque. 7) A : tamen. 8) Rb : Martyris intemerati magnopere lapso. 9) F : inuenti. 10) Sic X. — Vulg : qua. M : inquousque. 11) R, Vulg : remissi, amissione. 12) C corr, F : maius. 13) M : Qui. R superscr. „a“, Vulg : quia. 14) Rb : noluit. 15) Sic G, V. — G corr, Vulg : fusum. 16) F : per. 17) M : cūete. R add „s“. Vulg : consuetae. 18) Aa, Cr, Z : punire. 19) Serarius add : „Caput XII. De sacri corporis in monasterium Fuldense translatione.“ In margine : Nulla . . . in M. S. sectio. 20) om. F. — U, Y : exitus. Rb : exin. 21) Sic G, V. — G corr, Vulg : conperta. 22) A superscr, Aa : confinitimorum. Rb : expeditionem . . . finium. 23) R, Vulg : prompti. 24) deletum per R.

25) In M additum in margine. 26) Sic V. — R, Vulg: adgrediuntur. 27) R. Vulg: obuiantes. 28) Rb: qui. 29) C, F: primo. V: primi, sed secunda „i“ est in rasura. 30) C, F, G corr: impetui. G, V: impetum. 31) om. F. 32) R: haeredibus. 33) F: tamquam. 34) R: accolae. 35) U, Af: calore. 36) C, F, G corr, Gg, W: deuitarent. 37) Sic G, Gg. — W: susciperent. G corr, Vulg: susceperunt. 38) Rb: Aelmare. F om. „sed“. 39) U, Af, Y: perducta sunt. 40) C: trehct. V: treht. Gg: trect. F: Trieth. 41) Sic G, V. — C: fulta, sed „ta“ est in rasura. Gg: fulte. Vulg: fulde. 42) Sic Rb. — Vulg: aduenerant. 43) M: continentiae qua. Rb: continentiaeque qua. Vulg: continentiaeque. 44) F: Hadto. Vulg: haddo. 45) In M „s“ est in loco raso. V: presublegatione. 46) U: honori. 47) C, F, G corr, Gg: peruenirent. 48) R, Vulg: obuiam. F add: eius. 49) F: eius denique. 50) Rb, F: intonuit. 51) In M „c“ est in rasura. 52) V: auolueretur. Af: auelleretur. 53) M: q, R superscr: „a“. 54) Vulg: hominum. 55) M: mi||mirabile. 56) Rb: ac ecclesiae, quae. 57) F: Cloceum. Vulg: cloccum. 58) C: amotionis. Rb: admonitionis. An „amouitionis“? 59) R, Vulg: contingente. 60) Rb: procul seu. 61) F: timore. 62) C, F, G corr, Gg: obstupissent. A corr: obstupuerint. 63) Sic M, Rb. — R, Vulg: corpus. 64) C, F, Gg in litura: proclamarent. A: proclamauerint. 65) Cr: reddendum. 66) R, Vulg: sanctae. 67) F add: siue. 68) F: die. F om: „quasi — diem“. 69) Rb: sancti. 70) R, A corr, Gg in litura: conuenirent. F: conuenerint. 71) Rb, F: Dñs. 72) om. C, F, Gg. 73) R, Vulg: aduentusque. F om: que. 74) F: ueluti. 75) Rb: sub . . . momento. 76) R: horae. 77) Rb: altitudine. 78) Rb: excubuerat. F: exuperabat. Vulg: exuberabat. 79) M: laetititia. 80) X: perspecto. Rb, F: perfecta. 81) Sic X. — R, Vulg: temporanea. 82) M, Rb: amicum. — Vulg: amissum. 83) Rb: exederent. Canisius in margine: forte excolerent. 84) Rb: perduxerant. 85) U, Y: noua. 86) R: sarcophago. 87) om. F. 88) In M „a“ secundo loco formata videtur ex „u“. 89) R: hi. Rb: ii. 90) F: oppressi. Rb: obsessi locum. 91) Sic Rb. — R: pristinae. Vulg: pristinae, sanitati. 92) In M sequitur rasura unius vel duarum literarum. Scriptum fuisse videtur: Aliud. 93) M: mtes capti. Rb: mentes accepti. 94) F: pristinae, saluti. 95) In M inter „glorificant“ et „deum“ est rasura. An scriptum erat „glorificantes“? Rb: glorificabunt. 96) Rb: Dominum. 97) om. F. 98) C, F, G corr: futuris. 99) In M „re“ est in loco raso.

V. 4) F add: et. 5) V: annos. 6) Rb: computatus. 7) M: h. Cf. Jaffé pag. 469, not. h et pag. 12, not. a. Rb: hic. In V deest. 8) M: „epis“ in fine lineae, sine abbreviationis nota. R add. in margine: „copatu“. Vulg: episcopatu. 9) M: iun. F: iunii. Rb: Nonarum Martyrii. 10) Rb: cuius. 11) Vulg add: Amen. — In M sequitur spatium unius lineae vacuum, sed in sequenti voce „Enumeratis“ „E“ litera est initialis et „En“ rubrum. Item in Gg et Aa et apud Canisium inscriptio deest. Vulg: „Qualiter in loco, ubi martyrum sanguis effusus [V: effusus, A, Af: fusus, om. Cr. — Pro „mart. — effusus“ habet Z: martyrizatus] est [Z add:

„ad“], ecclesiae paraturam explorantibus [in A, Af, Z, Cr, Mm, St deest: „explor.“] fons uiuus apparuit.“ Serarius addit: „Notatio. Hactenus Francofurtensis Codex. sed in Canisiano Ingolstadiensi adduntur haec p. 385.“

Caput IX.

40 (60). Enumeratis igitur beati uiri gestis, quibus in infantia et pueritia uel adolescentia et iuuentute aut etiam in senectute floruerat⁴⁾, ad ea que post emensam huius mundi metam et felicem uitae istius decursum mirabiliter ad [ad]nuendam⁵⁾ mortalibus beati uiri uitae sanctitatem domino cooperante peracta sunt redeamus et memorabile⁶⁾ quoddam miraculum populisque imitabile⁷⁾ ad memoriam reducimus⁸⁾ Quod et a glorioso rege Pippino* sicut ipsis sibi referentibus, qui huic⁹⁾ presentes erant miraculo¹⁰⁾, conpertum est et¹¹⁾ ad nos usque per uenerabilem uirum Lul¹²⁾ episcopum delatum est. Atque ita ipso nuntiante intimatum. Quod in loco, ubi quondam pretiosus sancti martiris effusus est¹³⁾ sanguis, cum¹⁾ consilio plebis atque ingentis partis populi Fresonum structura cuiusdam tumuli propter immensas ledonis ac malinae inruptiones, que¹⁴⁾ diuerso inter se ordine maris aestum oceanique cursu[m]¹⁵⁾ sed¹⁾ et¹⁶⁾ aquarum diminutiones infusionesque commouent¹⁷⁾ ab imo in excelsum usque construeretur. Super quem denique aecclesiam, sicut postea gestum est, exstruere cogitabant ac seruorum dei habitationem in loco eodem¹⁸⁾ collocare. Sed cum prefatum colliculi opus iam ex integro aedificarent, et omne quippe aedificium ipsius structure conplerent, etiam ad se reuersi¹⁹⁾ quid²⁰⁾ incole²¹⁾* habitatores²²⁾ loci ipsius de insulsae penuria²³⁾ limphe²⁴⁾, quae per omnem²⁵⁾ Fresiam maximam tam hominibus quam etiam animantibus difficultatem gignit, inter¹⁾ se inuicem disputarunt²⁶⁾. Tum demum unus domino miserante qui officium prefecture²⁷⁾ secundum indictum gloriosi regis²⁸⁾ Pippini super pagum locumque illum gerebat et¹⁾ princeps ipsius²⁹⁾ erat operis nomine Abba sumptis secum collegis equum ascendit, ac circumagrato³⁰⁾ colle³¹⁾ tumuloque¹⁾ inspecto repente cuiusdam caballus³²⁾ pueri ex impro-

* f. 43v.

* f. 44.

uiso tantum pedibus terrae inpressis ruinae paenitus casuram³³⁾ temptabatur³⁴⁾ anterioribusquae³⁵⁾ humo infixis cruribus uolubatur. Donec hii³⁶⁾, qui agiliores solertioresque extiterant discensis³⁷⁾ suis prepropere³⁸⁾ caballis³⁹⁾ aequum terre inherentem extraherent. Sed* stupendum statim ac spectaculo dignum his⁴⁰⁾ qui aderant ostensum erat⁴¹⁾ miraculum. Et²⁾ limpidissimus extra consuetudinem illius terre fons mire⁴²⁾ suauitatis gustu indulcatus⁴³⁾ prorumpibat. Et per incognitos penetrans meatus profluebat, ut³⁾ riuus iam maximus esse uideretur. Quo obstupefacti miraculo exultantes atque alacres domum reuersi ea, que uiderunt, plebibus deuulgarunt⁴⁴⁾.

* f. 44v.

Caput IX. 1) M = u. 2) R = m. 3) M, R = u. 4) U, Af add : nunc. 5) M, G, V : ad nuendam, in M „nuendam“ est in initio novae lineae. Rb : adnuendam. R, Gg corr : ad innuendam. Vulg : annuendam. 6) G, V : memoriale, G corr : memorabile. 7) Sic M, Vulg. Simson l. c. pag. 94, not. 2 coniecit : intimabile. 8) R, W : reducamus. U, Af : reuocemus. 9) V : ibi. 10) M : miracula. G : miraculo^v. Gg : miraculum. Vulg : miraculo. 11) om. Vulg. 12) R : Lullum. Rb : Lull. 13) Sic Rb. — Vulg : esset. 14) R : quae. 15) Rb : recursu. R, Vulg : cursum. 16) C pro „sed et“ : sedat. 17) Rb : commouetur. 18) M : eadem. Vulg : eodem. 19) Rb : reuerti. 20) Rb : quod. 21) R : incolae. 22) Sic Rb. — Vulg add : „que“. 23) Rb : penuriae. 24) R : limphae. 25) Sic Rb. — Vulg add : pene. 26) Rb : disputarent. 27) R : praefecturae. 28) Rb : regni. C : Pip. regis. 29) Rb : operis ipsius erat. 30) C corr : circuagrato. 31) Rb : calce. 32) C corr : cauallus. 33) R : casurae. Rb : casura. 34) R : temptabat. 35) M : anterioribus [„us“ in loco raso] quae. 36) Rb : ii. 37) R : descensis. 38) M : p̄pere. 39) C corr : cauallis. 40) Rb : iis. 41) C : est, corr : erat. Gg : est, sed in litura. 42) R : mirae. 43) C, G corr., Gg : indulcoratus. 44) Rb : diuulgauerunt. In M sequitur in eadem linea, sine sectione : „Incipit Uita Germanum VVillibaldi“ etc. (Mon. Germ. tom. XI, p. I, pag. 86.) Canisius addit itemque Serarius : Ego Wilibaldus Episc. etc. vitam et passionem Bonifacii conscripsi, primum in ceratis tabulis, ad probationem Lulli et Megengaudi. Post eorum examen, in pergamenis rescripsi. Atque hoc in loco, qui dicitur sancti Victoris extra muros Moguntiae, ubi Lullus et Rabanus vacabant orationibus, etc.“ Ad haec verba Canisius in margine, Serarius loco inscriptionis notant : „In Hagiologio Georgii Vicelii habentur haec verba in fine vitae S. Bonifacii a S. VVillibaldo scriptae.“ Vid. comm. pag. 5.

Verzeichnis der Abweichungen vom Codex M.

I. Addita, []:

Seite 123, Note 26.	Seite 160, Note 17.
„ 124, „ 47.	„ „ „ 22.
„ „ „ 57.	„ „ „ 35.
„ „ „ 75.	„ 161, „ 70.
„ „ „ 87.	„ 163, „ 15.
„ 128, „ 81.	„ 164, „ 54.
„ 131, „ 40.	„ „ „ 69.
„ 132, „ 86.	„ 166, „ 34.
„ 134, „ 13.	„ 167, „ 72.
„ 138, „ 42.	„ „ „ 75.
„ „ „ 65.	„ „ „ 5.
„ 139, „ 16.	„ 168, „ 30.
„ 143, „ 67.	„ 170, „ 13.
„ 144, „ 24.	„ „ „ 17.
„ 145, „ 47.	„ 173, „ 8.
„ „ „ 54.	„ 178, „ 5.
„ 156, „ 19.	„ „ „ 15.

2. Omittenda, ():

Seite 128, Note 84.	Seite 150, Note 16.
„ 131, „ 48.	„ 151, „ 39.
„ 138, „ 31.	„ 152, „ 62.
„ „ „ 53.	„ 153, „ 96.
„ 142, „ 23.	„ „ „ 13.
„ 144, „ 20.	„ 160, „ 44.
„ 145, „ 60.	„ 161, „ 81.
„ „ „ 65.	„ 163, „ 21.
„ 146, „ 83.	„ 166, „ 60.
„ 150, „ 9.	

3. Sonstige Aenderungen, Fettdruck:

Seite 123, Note 12.	Seite 166, Note 41.
„ „ „ 20.	„ „ „ 51.
„ 124, „ 40.	„ 167, „ 99.
„ 143, „ 62.	„ 171, „ 43.
„ 145, „ 60.	„ „ „ 55.
„ 146, „ 8.	„ 172, „ 79.
„ 151, „ 25.	„ „ „ 82.
„ „ „ 39.	„ 178, „ 10.
„ 156, „ 97.	„ „ „ 18.
„ „ „ 11.	„ 179, „ 38.
„ 164, „ 34.	

Ergänzungen und Berichtigungen.

Seite	Zeile	statt	lies
4	12	bedeutenste	bedeutendste
4	30	exaratum	exaratam
16	35	coepit	coepit
24	36	orationis	orationi
26	3	opud	apud
27	27	3)	13)
33	35	repente[m]	repente(m)
34	15	ministeri	ministeri ⁸¹⁾
34	16	81)	82)
35	23	apostulum	apostolum
35	25	25)	25) V :
36	1	33)	U : precantur. 33)
37	10	40) R	40)
38	3	functus	functus. In M prior „n“ superscr.
40	21	pupuli	populi
41	30	consulto	consultu
53	34		
41	33	serius	seruis
43	10	coustructum	constructum
43	20	83)	82)
43	22	Thyringia	Thyringia ⁸³⁾
44	33	Rb :	Rb,
45	5	errorec	errore
45	25	69)	64)
45	27	dest	deest
46	40	77)	77) Vulg.
49	35	tanto	quanto
50	16	partibns	partibus
51	26	fecit ⁹⁾ , quater	fecit, quater ⁹⁾
53	3	sapientiae	sapientia
54	19	cupis	cupio
62	43	Serarius	Serarius add.
67	30	XI, p. I	XV. p. II
68	23	31	51
68	{ 27 39 }	ist die linke Hälfte zu streichen.	

Willibaldus

Vita S. Bonifatii, auctore Willibaldo

Breslau 1895

V.ss. 147 svh

urn:nbn:de:bvb:12-bsb11890750-7